

*Bolalaradabiyotini sevib, ardoqlab ham ma'naviy,
ham moddiy yordam berib kelayotgan
Ayupov Aoazbek va Alimov Zokirjondek
ukalarimga bag'ishlayman.*

Muallif

BIRINCHI QISM

SARSONU SARGARDONLIKDA

Birinchi bob

Bu qishloqning asl nomi Xonkeldimi. Qo'rg'onchami hech kim aniq bilmaydi. Katta ko'chaning o'ng tomonidagilar Xonkeldi deyishadi. Xonlar yashagan, bilib qo'yinglar, deyishadi. Chap tomondagilar Qo'rg'oncha deyishadi. Qo'rg'onchada xonlarning navkarlari, navkarboshilar turgan, bilib qo'yinglar, deyishadi. Bahsni o'zlariga qoldiraylik-da. maqsadga o'tib qo'yaqolaylik. Qishloqchada bor-yo'g'i to'rtyuz oila yashaydi. Bu oilalar o'zaro ta'rifiga so'z topa olmaysiz. Lekin odamlari har xil: birovi angishvonadek kichkina. pak-pakana, birovi baqaterakdek novcha, daroz. Birovi oshqovoqni butun yutgandek baqaloq-qorindor, birovi bir umr to'yib ovqat yemagandek oriq, qotmagina. O'h-hu. bu xilvat qishloqda kimlar yashamaydi deysiz?! Jolbin ammalar-u, nomdor muallimalar, o'rischa gapiradigan chollar, yig'laydigan qizaloqlar-u, yerga ursang o.smonga sapchiydigan sho'x-shaddod o'g'il bolalar. qo'li yengil shifokorlar-u, yashirincha kuf-suf soladigan buvilar, ilg'or femerlar-u, dehqonchiligi bo'lmasa xotinini so'kib yuradigan dehqonlar,yolg'on aralash so'zlaydigan magazinchilar-u, uxlab qolib azonni kech aytadigan so'filar, bugun besh baho olmasa maktabdan yig'lab keladigan a'lochi qizlar-u, maktabga bormay pana joyga berkinib olib to'p tepadigan abjir bolalar. Rossiyaga meva sotib boyib ketgan mirishkorlar-u, turshagini sotolmay qurtga yedirib qo'ygan bevalar. kirakash shofyorlar... Mayli qolganini kiyin aytarmiz. xullas. Tog` yonbag'rigajoylashgan, barhavo bu so'lim qishloqda ana shunday ajoyib odamlar-u, ana shundayajoyib bolalar yashaydi. Hammasi haqida hikoya aytib bera olmayman, ulardan bir-ikkitasini tanlab olaman, xolos. Xullas. ana shunday qishloqda, qishloqning qoqmarkazida hozir aytganimdek ajoyib bolalar-u, ajoyib qizlar o'qiydigan ajoyib bir maktab ham bor. Maktab direktori Azizov domla ning aytishicha, dunyodagi engozoda, engtartibli, eng intizomli maktab mana shu bo'ladi.

Maktab hovlisida ustun o'rniga qo'yilgan, yog'ocblari qiyshayib ketgan. bolalar qo'llariga tuplab osilaverganidan silliqanib qolgan, barcha hujjatlarda turnik deb ataladigan bir moslama ham bor. Mana shu ta'rifiga so'z topa olmayotganimiz maydonda hozir. shu daqiqalarda Azizov domla bolalarga nimanidir tushuntiryapti. Ushbu qissamizga qahramon qilib tanlamoqchi bo'lganimiz - Egamberdi bilan Karimberdi ham negadir yuraklarini hovuchlabroq, qo'rqa-pisibroq ishtirok etishyapti.

Ikkinchi bob

- Demak, aziz o'quvchilar, tumanimiz markazida sizlarga uhshagan yoshlarning, demoqchimanki, yosh fermerlarning, yosh tadbirkorlarning savdo yarmarkasi davom etayapti. Afsuski, unda biz ishtirok eta olmaymiz. Ko'rgazmaga qo'yishga tuzukroq narsamiz ham yo'q. Bizning yuqori sinfda o'qiydigan o'quvchilarimiz darsdan qochib, soy bo'yiga borvolib qorong'i tushguncha tup terib, tuflisini artishdan boshqasini bilishmaydi. Qizlarimiz bo'lsa qora zaxchadek chag'ir-chug'ur qilib gaplashishadi-yu dars vaqtini qiqirlabkulish bilan o'tki zishadi. Anashuning uchun biz tumandagi kurgazmaga hech narsa quyaolmaymiz... Hozir yigirmata o'quvchining ruyhatini o'qiyman. Bular yarmarkaga borib biror narsa o'rganib kelishsin Xo'sh, bolalar. men nima deyapman?

- Biron narsa urganib kelishimiz kerak ekan, - javobqaytardi bir o'quvchi

- Keyin biz ham maktabimizda yangi-yangi yo'nalishlar tashkil qilishimiz kerak... Xo'sh, nima deyapman?

- Yo'nalishlar tashkil qilamiz, deyapsiz. Azizov domla qatorlar oldidan o'ta turib sen, sen, deb bolalar orasidan ro'yxatdagi o'quvchilarni ajratib ola boshladi Egamberdining oldida to'xtab:

- Sen nega turibsan bu yerda? - deb so'radi.

- Ustoz, jon ustoz, men ham boray, - dedi Egamberdi tortinibroq.

- Sen maktabdan haydalgansan-ku.

- Ustoz, men shartli haydalganman, yo'qlamadan o'chirilganim yo'q.

- Kuzda qilgan bezoriliging, butun maktabni sharmanda qilganing kammidi, yana markazga borib yuzimizni yerga qaratib kelmoqchimisiz?

- Jon ustoz!..

- Chiq qatordan deyapman. Bitta quyinni deb butun sinifni sharmanda qilgansan. O'g'irlab olgansanmi, so'rabolgansanmi milisa bizni rosa garang qilgan... Chiq qatordan, gap tamom. Darsdan qochib mening derazamga toshotganlarning bittasi senmiding?

- Ustoz. men Egamberdini qutqaraman, deb derazani qattiq tortganimda oynasi o'shanda singan, tosh otganim yo'q.

- Sen ham maktabdan haydalgansan.

- Men uch oyga haydalganman, xolos.

- Chiq deyapman... Sen ikkovingning yomon qilmishing butun rayonga doston bo'lgan... Hamidova!

- Labbay, ustoz.

- Siz sinf rahbari sifatida bu intizomsiz bolalarni nega ro'yxatga kiritdingiz?

- Jazo muddatini o'tab bo'lay deb qolishdi ustoz, - o'zini olmoqchibuldi muallima Hamidova.

-Aslida o`z direktorining buyrug'iga e'tibor bermaydigan, tartibbuzar sizga o'xshaganlarga chora ko'rishim kerak edi. Chiqing qatordan, siz ham markazga bormaysiz... Xo'sh o'quvchilar, nima deytgan edim?

- Yarmarkaga borish haqida gapirayotuvdiz.

- Xo'pyaxshi, - so'zidadavom etdi direktor, - boruvchilarga tykin aptobus tashkil qilib qo'yganmiz. Borib maktabimizning obro'sini ko'tarib kelasizlar...

Azizov domla o'zining qayta-qayta ta'kidlashicha, tnana shu maktabda ellik yildan buyon ishlarkan. Lsh boshlagan paytida bor-yo'g'i ikkitagina pastak-pastak uy bo'lgan ekan, xolos. Hozir yigirma ikki xonalik maktab binosini yugurib-elib o'zi qurdirgan ekan. Sinf xonalaridagi o'quv ashyolarini ham goh tuman, goh viloyat, goh poytaxt rahbarlariga uchrashib o'zi olib kelgan ekan. rlozir ishlab turgan muallimlardan o'n sakkiztasi shu maktabni, shu ustozning tarbiyasida bitirgan ekan. Azizov domla o'zining ana shu etiqodiga ko'ra hamma unga quloq solishi, gap qaytarmasligi, aytganini bajarishi kerak. Aytganini qilmaganlarni bir bahona topib ishidan bo'shatib qo'yaqoladi. Hamidova qatordan chiqdi-yu,lekin sinf'xonasiga qaytmadi, biroz o'ylanib turdi-da:

-Ustoz, shu ikki o'quvchini ham ro'yxatga kiriting, ikkovlari ham tadbirkor bo'lamiz, deb harakat qilib yurishibdi, - deya yumshoqqina ohangda iltimos qildi.

- Sizga sinfga kirib keting dedim-ku. Ustoz!

- Gap qaytarganiz uchun xayfsan e'lon qilaman! Yana gap qaytarsangiz maktabdan butunlay haydayman... Xo'sh bolalar, nima deyatgan edim?

- Savdo yarmarkasidan biror narsa o'rganib kelasizlar deytgandingiz.

- Qani. mashinaga chiqinglar, lekin maktabimizga gaptegadigan ish qilmanglar.

- Gap tekkizmaymiz! Ko'p narsa o`rganib kelamiz !

- Mazza qilamiz!

- Muzqaymoq yeymiz, - deyishib o'quvchilar bir-birini itarishib avtobusga chiqa boshladilar.

Qatordan chiqarilgan Egamberdi va Karimberdilar ma'yusgina tikilib qoldilar.

Uchinchi bob

O'quvchilar biri savdoyarmarkasiga bormagani uchun xafa bo'lib, boshqasi boruvchilar ro'yxatiga kiritilmagani uchun dili og'rib, odatdagidek itar-itar qilishib. qizlarning sochidan tortishib, qiqirlashib kulishib sinf xonasiga kirib bordilar Sinfdaanchagacha g'ovurbosilmadi. Birbolaning otasi kecha yarmarkadan zotdor qo'y sotib olgan emish. Bormaganim yaxshi bo'ldi. soy bo'yiga borib endi rosa futbol tepamiz, deyatkanlar ham bor. Fotima. Zuhra degan bir-birlaridan hech, ajratib bo'lmagani uchun ham onalari ularning har biriga boshqa-boshqa kiyim kiydirib qo'yadigan qizlar muallimalarini uyaltirib qo'ygani uchun, Egamberdi bilan Karimberdini ko'pchilik o'rtasida yana bir marta izza qilgani uchun Azizov domladan xafa bo'lganliklari haqida bahslasha boshladilar.

- Uf, shu direktordan qachon qutilar ekanmiz, - deyapti bittasi.

- Astaroq, eshitib qolsa, maktabdan haydalasan, - deyapti boshqasi.

- Direktorimiz quloq cho'zish bo'yicha dunyo rekordini qo'yganlar. - deyapti uchinchisi.

Sinfda g'ala-g'ovur anchagacha bosilmadi. Birov boks haqida, boshqasi Angliyadagj futbol chempionati haqida oshib-toshib gapiryapti.

- Egam, rostanham sen o'shanda quyon ug'irlaganmisan? deb so'radi Shokir. U; yo`q joydan gap qo'zg'agani, gapquzg`ash orqali biron o`rtog`ini uyaltirib olganidan keyin,o'sha o'rtog'ining tilini qisib olishni xush ko'rardi. Goho uni chaqimchi Shokir ham deyishardi. Mana shu bola hozir uyalibgina o'tirgan Egamberdining g`ashiga tekkisi kelibqoldi.

-Shokir, senga hammangga ming marta aytganman-ku.

G'ulomg'uppaningquyonlarinidaftargaalmashtirganman deb, - shunday deb Egamberdi yuzini teskari o'girib, izadan ko'rinib turgan hovliga tikilib o'tirdi,

Shokir yana tinchimadi:

- O'g'irlamasang nega milisa qamab qo'yadi seni?

- Jim bo'l deyaapman,

- Egamberdi bo'lajak ko'ngilsizlikning oldini olmoqchidek sekin o'rnidan tura boshladi.

Shokir jim bo'lmadi.

-Keyin, baribir, direktorningxonasiga tosh otgansan-ku, derazani buzgansan-ku.

- Jim deyaapman. - shunday deb Egamberdi asta Shokirga yaqinlashib kela boshladi. Azizov domlaning haligi harakati uning alamini o.shirgan edi, Shokir chaqimchining bu gapi dard ustiga chipqon bo'ldi. Xo'rlangandek sezib. o'zini bosolmayqoldi:

- Jim bo'l deyaqman, bo'lmasa hozir boshingni yoraman, - qo'lini musht. qilib qattiq gapirdi Egamberdi.

- Sen-a, meni-ya. Qibla mahallasinin;; bolasini-ya! - shu so'zdan keyin Shokir chaqimchi ikki tnoshtini qo'ltig'i ostiga olib, kaftlarini bamisoli quyunchaga o'xshatib yozib, turgan joyida quyonga o'xshab sakray boshladi. - quyonim, quyonim, nega erta uxlaysan, nega Egamga shafqat qilmaysan?...

Egamberdi haqida qishloqda. maktabda har xil gaplar ko'p tarqalgan. Ashaddiy quyonboz bu o'smir haqidayolg'on-yashiq gaplar ham ko'paygan. Egamberdining onasi unga qo'shib quyon ham tuqqan emish. Egamberdi uyqusirab o'z singlisi bo'lmish quyunchani bosib o'ldirib qo'ygan emish, o'shao'lgan quyoncha ertasiga tirilib kelib o'rningdan tur, maktabdan kechgga qolyapsan, deganmish. To'g'ri. Egamberdining quyonga bo'lgan ishqibozligi ikkinchi sinfdaligidayoq boshlangan. O'shanda dalada, o'yiqxonada ichida quyon bolalagan edi. Egamberdi buni ko'rib qolib quyonningto'rtta bolasini uylariga olib kelib boqqan. Bir yilgacha ancha ko'paytirgan ham. Keyinchalik o'gay onasi Shakarxon aya uy ishlarigaqarashmayqo'yding. sigiringniboqmayqo'yding,shu quyonlaringniyo'qotmasammi, deb bir kuni Egamberdi uxlab yotganda uning quyonlarini ko'chaga haydagan. Agar yana uyga quyon olib kelsang seniyetimlar uyiga topshiraman, deb qo'rqitgan.

Shu paytda qalbi iztirobga, alamga to'lib turgan paytida Shokirning masxara qilib ustidan kulishi unga alam qildi, juda-juda alam qildi. Yugurib kelib chaqimchining ustiga tashlandi. Shokirning qulog'i ostiga shunday bir musht kelib tushdiki, zarbi ham shunday kuchli ediki, Shokir gandraklab borib yiqildi. O'zini tezgina o'nqlab oldi-yu Egamning yoqasiga yopishdi.

Xunuk manzara boshlandi.

Sinfdagi o'g'il-qizlar ikki tarafga bo'linib ketishdi. mahalla bir tomonga, Qibla mahalla birtomon.

-Ur!

- Tur o'rningdan! -Bo'sh kelrna!

- Qo'rqsang mana men borman! - degan pastu baland gaplar ayjiga chiqib boryapti.

Qiz bolalar:

- Voy, ajratsanglar-chi! - deyishyapti. O'g'il bolalar:

- Charchashsa o'zlari ajralishadi.

- Spartivni musobaqa ketayapti.

- Soykeldi, bo'sh kelma, - degan gaplarni tinmay aytishyapti.

Xonkeldi qishlog'ida hech qanday tartibga bo'ysunmaydigan. hech qanday qonunga rioya qilmaydigan, mushtlashish, eshakmindi, bov ustiga bov. o'nakki soat to'xtamay to'p tepish, dasiitga, ho'v anavi tog' yonbag'ridagi kenglikka chiqib olib velosipedning qosqoni singuncha poyga uyushtirish singari yovvoyi o'yinlar avjiga

chiqqan. Qiziq, bugunjonchiqarga mushtlashadilar-u, ertagayarashib, apoq-chapoq bo'lib ketaveradilar.

Qo'ng'iroq chalindi.

Salobatli geografiya muallimi salmoqli qadam tasblab. kirib kela bosiladi:

-O'tir hammang joyingga! - degan qattiq buyruq ham bo'ldi.

Muallimning ovozi ham kuchli edi. Hamma o'rni-o'rniga o'tirdi. Hech narsa bo'lmagandek sinfxonasijimjit bo'libqoldi, dars boshlandi. Sibir o'rmonlari haqida suhbat ketayapti.

To'rtinchi bob

«Peshonasi»ga «Kimyo laboratoriyasi» deb yozib qo'yilgan, ichigabor-yo'g'ito'rttasariqsuvto'ldirilgan sbisha banka-yu, bo'g'zi ingichkabir-ikki shisha qo'yilgan xonada yangikelgan. kimyo fani muallimi bilan hozirgina hovlidagi yig'indan xo'rlanib qaytgan Hamidova o'rtasidayig'i aralash, xo'rsinish aralash, afsus aralash bosinqi suhbat ketayapti.

- Ey singlim, siz yaqindagina keldingiz, bu ikki bola bilan direktorimiz oralarida bo'lgan dilisiohlikdan habaringiz yo'q Ikkovlari ham suyib bag'ringizga bossangiz, erkalab peshonasidan o'psangiz arziydigan o'smirlar. Men ularni bolaligidan buyon bilaman, uch yildan buyon esa sinflariga rahbarman. Sinf rahbarlari bolaga onadek bo'lib qoladi. Bolalar ham agar ko'nglini topsangiz, sizni onasidek sevib qoladi. Singlim, kechirasiz, siz Qo'qon institutini bitirdingizmi?

- Ha, kimyo-biologiya fakultetini bitirganman, negadir uyalibgina deyapti yosh muallima.

- Nega yil boshida kela qolmadingiz?

- Onajonim awal turmush qurgin, qiz boshing bilan jo'natmayman, dedilar.

- Turmush qurdingizmi?

- Qurmasam onajonim ruxsat berarmidilar?

- Ha, hamma onalar ham shunaqa, bolam bag'rimdabo'lsa dedi

- Opajon, shu ikki yigitchalar haqida juda-juda bilgim kelyapti, juda mustar bo'lishdi-da.

-Ey singlim. ismingiz Shohistaxonmidi?

- Na Shohistaho nman. Ikkovlari ham qatordan yig'lagudek bo'lib chiqib ketishdi. Ustoz quyon o'g'irlading, melisaga tushding. deyapti, shularni ham bilgim kelayapti, opajon.

- Ey singiljon, mana yaqinda sinf rahbari ham bo'la siz bolalar dunyosiga kirasiz, har bir bola bir dunyo ekanligini bilibborasiz. Bu ikki o'smirningtaqdirijudag'alati. Ikkovlari bir kunda tug'ilgan. Ota-onalarini o'rtadagi devor ajratib turadi, xolos. Egamberdi ertalab, Karimberdi kechga tomon tug'ilgan

ekan. Qiziq, Egamberdi to'rt. soai oldm tugilgani uchun Karimberdi uni akam deb yuradi. Karimberdining onasi chaqalog'i uch oygato'lganda, og`ir sariq kasalga chalinib qoladi. Egamberdining onasi Sobiraxon ikkov chaqaloqni boqib katta qiladi. Biri o'ng tizzasida, biri chap tizzasida katta bulgan. Taqdirning ayanchligini qarangki, Egamberdi turtinchi sinfga borganda uning onasi, bir ajoyib dilbar, xushchaqchaq, shaddod ayol edi, shu qishlog`imizdagi bog`chaga mudira edi, Shohimardon sayliga borganda. eshitgandirsiz, Shohimardon soyini katta suv bosib, o'nlab kishilar nobud bo'lgan. Sobiraxon o'zi bilan birga uch ayolni ham sayilga olib borgan ekan. O'zlarisoyliqda mashinadayotib, o'g`li Egamberdini yuqoridagi lagerg`a joylashtirgan ekan. Voy xudoyim. shunday katta sel keladiki, uch ayol mashinaichida nobud bo'ladi. Hammayog'i majaqlangan Sobiraxonni mashinada olib kelishadi. Yanglishmasam, ikki yilcha bir joyda yotih ham qoladi. Olamdan o'tgach, Xolisxon ikkovi bolaga ona bo'lib qoladi. Shunday qilib, ikkovlari ikki onaningqo'lida katta bo'lishadi. Endi singlim. sizni charchatib qo'ymayapmanmi?

- Voy opajon. ikkovimizning ham hom hozir darsimiz yo'q-ku. - deb suhbat ning davomiga qiziqishini bildirdi Shohistaxon.

- To`g`ri, Shohistaxon, darsimiz yoq. Men ham shu ikkala bola haqidagi fikrimni aytgim kelayapti... Ochig'ini aytsam, yaqinda siz ,ehtimol, mening o'rnimga sinf rahbari bo'larsiz.

- Voy unday demang opajon. xudo xohlasa, bu sinfni uzingiz o`n birinchigacha olib borasiz. Endi direktor bilan bu ikki bola o`rtasidagi mashmashalarni aytsam tarixi juda uzoq. Sobiqraisningo'g`li G`ulomjon degan boladan daftar berib quyon olgan. O'sha kuni quyonlar daladagi bog'da bo'lgan. Tulkilar kelib quyonxonani tatalab buzib, quyonlarni yeganicha yegan, qolganlari dashtga qochib ketgan. G'ulom sen kechasi kelib, g`ayirlik qilib quyonxonani ataylab ochib yuborgansan, deb

Ikrom ikkovlari bechora Egamni rosa kaltaklashgan.

Nimagadir ucha uchastka noziri u yoq-buyog'ini surishtirmay, Egamni so'roqqa tutgan qamab ham qo'ygan. Qamoqdan chiqqach, himoya so'rab, meni himoya qilarmikan, deb Azizov domlaning oldiga borgan. Azizovning yomon odati bor. Yoqtirmagan bolasini, kabinetning ichida alohida xonasi bor, o'sha yergaqamab qo'yaveradi. Egamberdini ham o'sha qamah qo'ygan. Kechasi-yu kunduzi birga yuradigan Karhnberdi direktorga kelib, nega o'rtog'imni qamadingiz, ayb raisning o'g`li G'ulomdan o'tgan, akasi ikkovi o'rtog'imni rosa urishgan, degan gaplarni aytgan. Aytdim-ku, direktorimiz birovni gapiga quloq soladiganlardan emas. Hali sen menga aql o'rgatadigan bo'ldingmi, deb uni ham sherigining yoniga qamab qo'ygan. O'smirlarning yosh qalbi nohaqlikka chidamagan. Qorong'i tushishi bilan oldin oynalarni sindirishgan, deraza ramkasiga sig'maganlari uchun uni tag-tugi bilan ko'chirib tashlashgan. Derazaning sinig'ini hovliga opchiqib yoqishgan. Manaendi Shohistaxon, o'zingiz o'ylang, kim haq-u, kim nohaq.

- Opajon ayb kimdaligini bilmasdan turib yoshlarning dilini og'ritgan direktor aybdor-da

- Ana, siz rost gapni aytdingiz, muallimlar ham o'smirlarning yonini olgan bo'ldi. Lekin Azizov domla. hali aytdim-ku. birovni gapiga kiradiganlardan emas. Egamberdini ham. Karimberdini ham bezori sifatida maktabdan haydash haqida buyruq chiqarib qo'ygan. Keyin ularning ota-onalari janjallashib kelgan odi. chor-nochor ha mayli shartli ravishda haydadim, kelib-ketibyuraverishsin, muallimlar so'ramasin, deb yana o'zining aytganini qildi, bilganidan qolmadi. Ikkovi o'smirning qalbiga ozor yetkazdi, Egamberdi har narsaga qizuquvchan bola, uy ishlariga qarashadi, mol-qo'vlarini ham boqadi, Karimberdi bo'lsa yumhoqqina, beozorgina bola. Egamjonning onajoni jon bera turib, o'g'lim menga oq marmardan yodgorlik qo'lasan, ytmaganmi, ikki o'smir onamizga oqmarmardan yodgorlik qo'yamiz, deb niyat qilishgan ekan. Voy, falokatni qarang, dalada mol boqib yurganlarida, dadalari fermer emasmi, tumanga ketishgan ekan, ikkovlari kartoshka kavlab pishirib yemoqchi bo'lishibdi. Marza ustidagi ajriq o't olib borib dadalari qoldirib kelgan traktoming yog' to'la bo'chkasiga urilib. bo'chka portlab, traktor butunlay yonib ketgan. Bechora bolalar qo'rqib kartoshka pishirib yeganlarini aytishmagan. Otalari esa hov narigi paykaldagi fermerlar ataylab o't qo'yishgan, degan qarorga kelishgan.

Shohistaxon, mana shu bolalar hammadan berkitgan sirlarini yig'lab-yig'lab menga aytishgan. Xudo xohlasa, boyib kytsak avval onajonimga yodgorlik, keyin otamizga traktor olib beramiz. degan yashirin niyatlarini ham menga aytishgan. Bir kun Egamberdi o'ristilidachiqqan jurnalni menga ko'tarib keldi. Jurnalning oltita sahifasida quyonlarning surati bor ekan. O'qib tarjima qilib bering, deb iltimos qildi. Quyon boqib boyib ketgan bir oila haqida ekan. Quyon boqib boyish xaqidagi yaxshi niyat o'sha kuni tug'ilgan unda. Qishloqma-qishloq quyon axtarishdi, qayerlardan topib kelib boqib ham ko'rishdi. Lekin direktor ularning qalbini tushunmadi.

Shohistaxon. agar mabodo meni o'rnimga sinfga rahbar bo'lib qolsangiz shu ikkala o'g'limga alohida e'tibor berishingizni so'rayman. Ana qo'ng'iroq ham chalindi... Yuring endi, ha aytgandek, vaqtinchalik biznikida yashab tursangiz ham bo'ladi.

- Opajon turmush o'rtog'im ham kelmoqchi edi, yaxshigina payvandchi u kishi.

- Singlim ikkovlaringga ham joy topiladi. payvandchi bo'lsa yana yaxshi. Payvandchi bolalardan shogirdlar tayyorlaydi.

Beshinchi bob

Geografiya darsi ketayapti. Gap hamon Sibir o'rmonlari hususida. Tayga degani hindcha so'z bo'lib, sovuq o'lka deganidekan. U yoqlarda faqat igna bargli daraxtlar o'sarkan, ignabarglilar sovuqqa chidamli bo'lar ekan. Egamberdi bilan Karimberdi bu gaplarni yo eshityapti, yo eshil mayapti.

- Qanday bo'lsa ham savdoyarmar kasiga borishimiz kerak edi-da, - deb shivirlaydi Egamberdi.

- Essizgina, zotli quyonlar ham savdo ko'rgazmasiga qo'yilishi mumkin, - deb o'rtog'idan ham pastroq ovozda shivirlaydi Karimberdi, u yerga hayvonlarning ming xil zotlarini qo'yishgan emish.

-Yo darsdan qochamizmi, - ikkilanibroq deydi Egamberdi.

- Baribir, endi bizni avtobusga chiqarishmaydi.

-Men ham avtobusga chiqaylik deytoganim yo'q.

- Egam, sen biron narsa o'ylab top.

- O'ylab topdim, yaxshisi qochamiz.

- Yo'q qochsak, direktor yana battar qiladi.

- Qornimiz og'rib qoldi. desak-chi.

-Esing joyidami, ikkita qorin bir vaqtda og'rimaydi-ku. Har xil vaj-bahonalarni o'ylab topishyapti. Lekin hech biri ma'qui bo'lmayapti. Harqalay bahonaiar topishga. og'ir sharoitdan qutulib chiqib ketshga Karimberdidan Egamberdi ustaroq edi. Uning kallasi to'la aql deb yuradi Egamberdi.

- Kel ikkovimiz jo'rttaga mushtlashgan bo'lamiz, - deb shivirladi Egamberdi.

- Nega mushtlashamiz, nega?

- Mushtlashsak ikkovimizni ham tengdan chiqarib yuboradi.

- Egam, baribir zo'rsan-da, bekorga seni akam demaganman-da, biqiningga bir tushiraymi? - Yo'q, yaxshisi sen urgin.

Ikkovlari bir nafasda don talashganjo'jaxo'rozdek tikkama-tikka bo'lib urishib ketishdi, rosmana mushtlashish ana endi boshiandi. Hammaning ko'zi shularda bo'lib qoldi. Hushyor bolalar, sinchkovqizlarbular shunchaki, nomigagina, darsdan qochish uchun mushtlashayotganlarni sezib turishardi. Opa-singil Fotimabilan Zuhra mushtlashayotganlarga rag'batlari kuchliroq bo'lganidanmi achinishib; yaxshimas-yaxshimas, deya uf tortib ham qo'yishardi.

Muallim mushtlashayotganlargayaqinlashib:

- Bas qillaring! - deb yer tepindi. Yo'q, bas qilmadilar. Muallimning asahi qaynadi:

- Ko'tar papkangni ikkoving ham! - geografiya muallimi stolni shunday qattiq mushtladiki, stol chayqalib ketgandek, xuddi chang ko'tarilgandek bo'ldi. Bir qo'li bilan Egamberdini, ikkinchi qo'li bilan Karimberdining yoqasidan ushlab tashqariga chiqarib tashladi.

- Zo'r bo'ldi o'rtoq, - dedi Karimberdi.

- Men zo'rman-da Karim, buni bilib qo'y, - ko'kragini baland ko'tarib dedi Egamberdi.'

Endi jimgina ketaverishsa ham bo'lardi, o'rgangan ko'ngil o'rtansa qo'ymas ekan-da, hamma o'smirlarga o'xshab bular maqtanishni, maqtanganda ham oshirib-toshirib maqtanishni yaxshi ko'rishardi. Muallimni aldab chiqqanlari bu aslida yomon, juda-juda yomon xulq alomati. O'quvchining xulqiga sig'maydigan alomat. Shunday bo'lsa ham deraza yonidan o'tayotganlarida dars eshitgilari kelmay tashqariga qarab o'tirgan qizlarga qarab, lablarini cho'chchaytirib, ko'zlarini g'alati-g'alati qisib ham qo'yishdi.

“Byzorilar”,degan bo'lishlari ham mumkin ichkaridagi qizlar. Maktabning darvozasidan emas, darvoza yonida o'tirgan Universal bu bodars aqtida qayoqqa ketayapsizlar, yoqochib chiqiblarimgmi, deb so'rab qolishi ham **niumkinliginibilganlari** uchun, chorvoq tomondan, baland devordan oshibishdi. Otalaridan velosiped so'rash uchun uylariga qarabyugurdilar. Velosipedni bir amallab so'rab olishlari shart.Tayinlangan avtobus ketib boidi. Ketmaganda ham bu ikkovini olmas edi. Yo'lovchi mashinalarni bu atroflarda uchratish qiyin, uchraganda ham ikkoviarini darrov olaqolardiysizmi?! Eng muhimi velosiped. Otalari ruxsat berishsa,sroq haydashsa, jo'nab ketgan avtobusdan oldin tuman markaziga yetib olishlari hech gap emas. Lekin Egamning ugay onasi Shakarxon ayadan ham, Karimberdining qattiq qo'l Siroj birgadirdan ham velosipedlarini so'rab olish osonbo'lmaydi.

-Egam biron tadbir topmasang bo'lmaydi, - o'yga tolib dedi Karimberdi.Baribir yolg'on gapirishga tug`ri keladigan, o'rtoq.

-Ikkovimiz o'ylab topsak, harqanday odamni ishontibo'ladi. Egam sen bir, men no'l. ikkovimiz qo'shilsak o'n bo'lamiz. O'n bo'lsak har qanday ishni bitiramiz. O'shahiyangni ishga sol, men tasdiqlab turaman. - Unda direktor jo'natdi deymiz, qo'shni maktab bilan musobaqa bo'ladi, uylaringdan velosipedlaringni olib kelinglar, g'olib bo'lib maktabimizga obro' keltirsalaring ota-onalaringga maqtov qog'ozi yozib beraman, faxriy yorliq beraman dedi, deymiz-da.

- Lekin Egam o'rtoq, zo'rsan-da.

- O'zing ayt ding-ku, qo'shilsak o'n boiamiz, deb.

- Karim yolg'on to'qishga-ku ustamiz, lekin yolg'oning tagi ochilib qolsa maktabdan butunlay haydashsa nima qilamiz?

- Haydalganmiz-ku, bilmaysanmi?
- Yarim haydalganmiz.

Oltinchi bob

Gaplasha-gaplasha Karimberdilarning hovlsiga yetib bordilar. Onasi Xolisxon aya qayoqqadir ketganga o'xshaydi. Sobir akasi bog' etagida pomidor ko'chat ekayapti. Karimberdining yolg'onga o'rganmagan tili tutilib-tutilib qolyapti. Qiyinchilik bilan bo'lsa ham maqsadini bayon qilayapti. Bu ikkovlarini maktab direktori jo'natganmish. Deganmishki, «borib Sobirjon akanggaayt, u judayaxshi bola, doim beshga o'qirdi, velosipedini senga bir kunga berib tursin, sen poygaga qatnashib maktabimizni obro'yini himoya qilsang, ota-onangga faxriy yorjiq beraman".

- Doim beshga o'qirdi, dedimi? - ko'zlarini ayyorona qisib, qo'lidagi pomidor ko'chatini yerga tashlab, so'radi Sobirjon.

- Ha, xuddi shunday dedi.

- Ukaginam men umrimda besh baho olgan emasman.

- Sobirjon aka, - deb gapga aralashdi Egamberdi, - siz shu ukangizni yaxshi ko'rar ekansiz.

- Bu gapni ham direktor aytdimi?

- Aytdi, sen birga bor, ishonmasa sen ham aytgin, dedi.

- Egamberdi, ukaginam, sen to'xtamay yolg'on gapirasan bilaman, lekin anavi kuni og'ilxonadagi go'ngni chiqarib tashlashga yordamlashganing uchun yolg'onlaringni kechiraman. Ishyoqmas ukamga beradigan velosipedim yo'q. O'zinikini rasvosini chiqarib, go'ngtepaga chiqarib tashagan.

- Bermaysanmi? - qat'iy qilib so'radi Karimberdi.

- Yo'q dedim, yo'q.

- Agar bermasangsiringni ochaman... Qobil boboningqizi bilan xat yozishib yurishingni hammaga aytaman, tomga chiqib, baqirib aytaman, maktabga ham borib aytaman.

Akasi yugurib kelib, loy qo'li bilan ukasiningog'zini berkitib "Axmoq, men hazillashdim. Shu velosiped ikkovimizniki-ku. 01. olaqol, f'aqat qosqonini egib qo'yma» deb ayvondagi yap-yangi velosipedni ukasiningqo'liga tutqazdi.

Xayriyat. bu yerdagi ishlari osonlikcha bitdi. Endi Egamberdilarnikida ahvollari qalay bo'lar ekan. Ko'cha eshik tirqishidan Egamberdi diqqat bilan mo'ralagan edi. ho' narida, ichkari uyga yaqin joyda o'gay onasi chaqalog'ini yonginasidagi kiygizga yotqizib qo'yib makka uqalayotganini ko'rdi. Velosiped esa shundoqqina ko'cha eshik oldidagi uychada turibdi. Men onamni chalg'itib turaman, - deb shivirladi Egamberdi, - sen velosipedni tashqariga olib chiqasan».

Shunday deb Egamberdi yugurib borib xuddi odobli bolalardek yerda, makka so'talariga ko'milib yotgan singilchasini qo'lga olib, boshi uzra baland ko'tardi, erkalatgan bo'ldi. O'rtog'i velosipedni olib chiqishga ulgurganini, buni o'gay onasi butunlay sezmay qolganini ko'rib ich-ichidan quvondi.

- Opajon non bormi, - deb so'rab ham qo'ydi.

- Ish-yoqmasga non yo'q, -javob qaytardi Shakarxon aya, - nega kecha tandirga o't qalamay qochding?

- Yoqdim-ku.

- Ho'l o'tinni tiqibsan-u, qochibsan. Mayli, bu gal kechirdim, bor olaqol. Qayoqqa ketayapsan?

Xudo xohlasa olgani, - dadasidan o'rgangan so'zlarni aytib Egamberdi ko'chaga otildi.

Maktabga kolishsa o'quvchilar ko'rgazmaga allaqachon jo'nab ketishgan ekan. Darvoza yonidagi uychada o'tirgan Universal bobo, yo'q. Universal desa tag'in siz uni motori o't olib g'izillab yurib ketadi, deb o'ylamang. Yo'q, ham qorovul, ham qishda pechkaga o'tyoquvchi, ham hovli supiruvchi, ham singan stol-stullarni tuzatib beruvchi, ham biron bolaning ota- onasi kerak bo'lsa, borib aytib keluvchi, ham direktorga achchiq-achchiq choydamlab beruvchi, ham nozik mehmonlari kelganda uyidan mis tog'oraga bosib issiqqina palov olib keluvchi, ham bolalar urishib qolishsa yarashtirib qo'yuvchi va yana qanchadan-qancha «ovchi-uvchi»larning tepasida" turgani uchun qishloqdagilarning hammasi bu mo"tabarzo'tni Universal bobo deb atashadi.

- Bobojon, shu chiroyli ismingizni sizga kim. qachon qo'yib bergan, - deb so'rashsa. bobojon miyig'ida yengilgina kulib oladi-da, sersoqol yuziga jiddiy qiyofa berib:

- Bolam, onangning ismini birinchi marta kimdan eshitgansan, - deb so'raydi.

- Bilmayman deydi, - so'ragan odam.

- Men ham bilmayman, - deb yana miyig'ida kulib qo'yadi Universal bobo.

Ikki o'rtoq velosipedlarini uchirib borib maktab darvozaxonasi oldida to'xtashdi.

- Bobojon avtobus qachon ketdi, - shoshilib so'radi Egamberdi.

- Qachon ketganini aytsam necha so'm berasan, - hazil ohangida so'radi Universal bobo.

- Yo'q, tezroq ayting.

- Yo'q, oldin sen qancha berishingni aytgin.

- Mayli, besh so'm beraman. Qaysiyo'ldan ketishdi?

- Qaysi yo'ldan ketganini aytsam necha so'm berasan?

- Jon bobojon!

-Yo'q, beradiganingni avval ayt. -Mayli yana besh so'm qo'shaman.

- Begovotyoli orqali ketishdi, qani pulni cho'z endi. Bobojon shu gapni aytib bo'lgach, huzurqilibxoxolab kuldi.

Bu bobojonning odatiy doimiy hazili. Kattaga ham, kichikka ham hazil qilaveradi, pul olmaydi. Aksincha, ko'p holatda qarshisidagi kishigaqog'ozli konfet berib, kulib ham qo'yadi. Bir kuni tuman hokimi kelib direktor bormi, deb so'rabdi. Universal bobo hokimni ko'rgan ham. tanimas ham ekan.

- Aytsam qancha berasan. - deb so'rabdi. Esingiz joyidami? - sal jahli chiqib so'rabdi hokim. Esimjoyida ekanligini aytsam qancha berasan? O'sha voqeadan keyin maktab direktori Universal boboning fe'lini, hazilini hokimga tushuntirguncha ancha qiynalgan ekan. Hokim, bu pulga o'rgangan sersoqol cholni maktabdan tezda hayda, deb turib olgan ekan. Egamberdi bilan Karimberdi Universal bobo uzatgan konfetni olib yulga tushishdi. Yo'q, yo'lga tushishdi deyish oz, uchib ketishdi desa to'g'riroq bo'ladi. Haligi, burgut o'ljasiga tashlanganda qanotlarini ichiga olib tumshug'ini oldinga chuzib boradi-ku, xuddi ana shunday uchib borayapti, goh unisi. goh bunisi oldinga o'tib ketayapti. Yo'ldagi chuqur-chanoqlar, katta-kichik shag'al-u toshlar, atrofdagi dov daraxtiar-u osmonda parvoz qilayotgan qushlargacha, ey

Oллоh, shu ikki o'smirning yo'li ravon bo'lsin, omadlari kelsin, deya duo qilayotgandek.

Ettinchi bob

Savdo yarmarkasi, eh-he, shunaqangi katta maydonni egallabdiki, u boshidan bu boshiga yetguncha odam charchab qoladigan darajada-ya! Don bozori, mol bozori, ho'v naridagi o'tin bozori, ho'v beridagi yoymachilar bozori hamma-hammasi ko'rgazmaga qo'yilgan o'lik tirik narsalarga to'lib ketgan. Zotdor echkilar-u zotdor qo'ylar, qo'tosdek semirib ketgan, yaqiniga borsangiz suzaman deb pishqirib turgan nowoslar, onasini emaman, deb talpinayotgan buzoqchalar bir tomon, tovuqning o'zidan, ishonsangiz, o'ttiz xilini qo'yishibdi, hammasi qag'-qag'lab, qu-quqlab turishibdi. Qichqirishga shay turgan dakang xo'rozlar, kechagina tuxumni yorib chiqib, onasinmg qanoti ostiga berkinmoqchi bo'lib turgan momiq- momiq jo'jachalarning hisobi yo'q. Voy-boy, mevalarning ko'pligini, xilma-xilligini qarang. Xuddi bugun ertalab uzilgandek dirkillab turibdi-ya, qanday qilib shy kungacha saqlay oldi ekanlar. Uzunning o'zidan oltmish xili bor ekan, qovun-tarvuzlarning shunaqa xilma-xilini keltirishibdiki, hozir mana kunlar isib ketganiga qaramay, bular ham xuddi bugun ertalab uzilgandek dirkillab turishibdi-ya. Yana tag'in har birining yoniga taxtachalar osib, ushbu navni kim yetishtirayotganligini ham erinmasdan yozib qo'yishibdi.

- Yozuvi chiroyli ekan, - deydi Egamberdi zavqi oshib.

- Pul berib yozdirishgan-da, - fikrini bayon qiladi Karimberdi, - chiroyli yozdirsak mahsulotimiz xaridori ko'payadi, ko'proq sotiladi deb o'ylashgan-da. Egam, nahotki, shuni bilmasang.

Ikki o'rtoq erinmasdan aylanishyapti, aylanishyapti. Avtobusda kelgan o'rtoqlari ko'rinmaydi. Kim biladi, bu keng yarmarkaning qaysi burchagida yurishgan ekan. Ho'v narida hujjatli kinolar ko'rsatishyapti, ehtimol, o'shani berilib tomosha qilishayotgandir yoki pana joyga borib olib, maza qilib muzqaymoq yeb o'tirgan bo'lishsa-chi.

- Mana bu o'rikning kattaligini qara, mushtumdek keladi- ya, - yana zavqlana boshladi Egamberdi, - bizning qishloqda bunaqasi yo'q. Hammasi xashaki.

- To'g'ri, hadeb gapiraversa, ko'zing tegib qoladi, - deydi Karimberdi.

- Fermerlarning, tadbirkorlarning ishi-da bular. Karim biz ham tadbirkor bo'lsak, xudo xohlasa, shularga o'xshash yangiliklar yaratamiz. Direktor Azizovni ham, uchastka nozirini ham qoyil qoldiradigan yangiliklar yaratamiz.

Ko'rgazmaga qo'yilgan mevalarning goh unisidan, goh bunisidan bitta-yarimtdan yeb ko'rishadi, maqtab ham qo'yishadi. Aylana, aylana bir mahal sim kataklarga solingan quyonlar qatorida to'xtab qolishdi. Ikkovlarining ham yuraklari o'ynab ketgandek bo'idi, quvonchdan ko'zlari chaqnagandek bo'idi. Oylab, yillab axtargan narsalarini, kechalari tushlariga kirib chiqqan narsalarini ko'rgach ikkovlari ham, quvonchini bayon qilishga so'z topolmay, bir-birlarini mahkam quchoqlab olishdi. O'rtoq, o'rtoq deyishadi-yu qalblaridagi quvonchni ifodalashga so'z topisha olmaydi. Har bir sim katak ustiga chiroyli yozuvli taxtachalar osilgan, ko'k zotlar, oq zotlar, yovvoyi zotlar deb yozib ham qo'yishgan. Quyonlarning bir xillari katakchadagi ko'katlardan uzib-uzib yeyapti, bir xillari sabzini oyoqchalari orasiga olib g'ajiyapti, qo'rqib katakchalarning burchagiga pusib, qop-qora ko'zlarini mo'ltillatib turganlari ham bor.

Egamberdi ikki katakdagi sakkiz quyonga tikilib ko'zini uzolmay qoldi, quyonlarning oppoq-oppoq yunglari, uzun- uzun quloqlari, oyoqlarining boshqa quyonlarnikiga qaraganda yo'g'on, uzunligi, engmuhimi bu quyonlarning Egamberdiga ma'yusgina, yolvoribgina tikilib turishi yoqib qoldi. Anchagacha ulardan ko'zini uzaolmay turdi.

- Nega «oq pahlavon»lar deb nom qo'ydinglar? - deb uzoq tikilib qolgan o'rtoq'ining o'rniga asta gap boshladi Karimberdi.

- Zoti shunaqa, - javob qaytardi quyonning egasi.

Egamberdi ham sal o'ziga kelgan bo'lib:

- Nima, polvon bo'lib kurashga tushishadimi? - deb so'radi.

- Yo'q, kurashga tushmaydi, - tushuntira boshladi quyon egasi, - gavdasi kattabo'lgani uchun, go'shtni ham, terini ham ko'p bergani uchun pahlavon deb atashadi.

Egamberdining quyon sotib o'tirgan bolaga havasi keldi, yoshi ham o'zi tengi, o'n besh -o'noltida bo'lsa kerak. Shunday nodir zotni qanday topdi ekan deb o'ylab, o'zini ham quyonlar sohasida bilimi unikidan kam emasligini bir ko'rsatib qo'ymoqchi bo'ldi:

- Tirigida vazni qancha-yu, so'yilganda vazni qancha bo'ladi?
- So'yilgandami, -javob qaytara boshladi hi yigitcha, - so'yilganda yaxshi boqilsa uch kilogacha go'sht beradi. Terisi ham qalin-u, yirikroq bo'ladi.

Egamberdining ham, Karimberdining ham shu o'smir yigitcha bilan ko'proq gaplashgisi kelib qoldi. Birin-ketin savollar bera boshlashdi. O'smir yigitcha ham xuddi muallimiga javob qaytarayotgan o'quvchi boladek o'zini dadil tutib, dadil- dadil javoblar qaytara boshladi. Bu pahlavonlar Ukrainadan keltirilgan ekan, O'zbekistonda hali bu zotdan yo'q ekan. Bobosi samolyot haydar ekan. Bu nodir quyonlar zotini shu bobosi olib kelgan ekan. Ona quyonlar qirq kunda tug'arkan. Ikkinchi yili o'tganda mana shu ona quyon bir yo'la oltitagacha tug'arkan. Bolasining o'zi ham bolalay boshlarkan. Bir yil davomida onasi bo'lib, bolasi bo'lib, to'xtamay bolalashib qirqtaga yetishar ekan.

- Yolg'on so'zlayotganing yo'qmi? - shoshilib so'radi Egamberdi.
- Yolg'on bo'lsa, mana taxtachadagi yozuvni o'qib ko'rgin,
- ranjigannamo javob berdi sotuvchi o'smir.
- Qog'ozdagi yozuvni dadangyozib bergan bo'lsa kerak, - deb gapga

aralashdi Karimberdi.

- Hecham-da, mening dadam sening dadangga o'xshagan bekorchi emas.

Halidan buyon savdolashayotgan o'smirlarni kuzatib turgan qizaloq, quyon egasining singlisi bo'lsa kerak, qoshlarini chimirib turdi-da to'satdan:

- Bizning adamiz bekorchi ham emas, yolg'onchi ham emas,
- deya bidillab, so'zlar ustiga so'zlarni qalashtirib gapira boshladi, - akam

o'tgan yili quyonlarini Toshkentdagi ko'rgazmaga olib borgan, yiltiroq maqtov qog'ozi bilan rangli televizor yutib olgan. Akam ikkovimiz bu quyonlarning go'shtini shahardagi parhez go'sht sotadigan do'konlarga beramiz. Mana o'sha do'kon bergan xatlarni o'qinglar.

- Bu qog'ozni sinf rahbaring yozib bergandir-da, - deb qizning g'ashiga tegmoqchi bo'ldi Karimberdi.

Qiz javob bermay, labini bir burdi-yu, teskari qarab oldi. Egamberdi oq pahlavonlarga mahliyo bo'lib, o'zini yo'qotgudek bir ahvolda turibdi. Ertalabki avtobusda ashaddiy quyonboz G'ulom g'uppa ham kelgan bo'lsa, bordi-yu bu quyonlarni ko'rib allaqachon xaridor ham bo'lgan bo'lsa-chi, ehtimol, bu boyning o'g'li, cho'ntagi to'la pul, kamida besh- to'rttasini sotib ham olgan bo'lsa-chi.

- Jon o'rtoq rostini aytgin, - yumshoqqina ohangda gapira boshladi Egamberdi, - shu quyonlardan hech sotdingmi?

- Bor-yo'g'i mana shu ikki katakdagini keltirganmiz xolos,

- Egamberdidek yumshoqqina javob qaytardi quyonchi bola,
  - hali sotganimiz yo'q, bir bola xaridor bo'ldi-yu, cho'ntagida puli yo'q ekan, olmadi.
  - Menga qara, o'rtoq, o'sha bolaning rangi ro'yi qanaqa edi?
  - Ovozi ingichka, qiz bolalarning ovoziga o'xshardi, o'zi baqaloqqina edi.
- «Demak G'ulom kelgan, pul keltirish uchun uyiga ketgan». Shunday deb o'yladi-yu yuragi tez-tez urayotganini his qildi, xo'rliigi ham kelgandek bo'ldi. Ha, uning otasi boy, rais bo'lgan, onasi ham tirik, ularda pul ko'p, puli ko'p bo'lganidan keyin albatta oladi-da... Ana shunday o'ylarni o'ylab Egamberdi negadir marhum onasini esladi-yu, uzoq-uzoq xo'rsina boshladi.qaraydi, Karimberdi yuborg

Sakkizinchi bob

Egamberdi Karimberdiga qaraydi, Karimberdi Egamberdiga ikkovlari bir-birlariga tikilib yelka qisishadi. Pulimiz yo'q, endi nima qildik, deya o'ylanayotgandek bo'lishadi. Demak, G'ulom xaridor bo'lgani aniq, cho'ntagida puli yo'q bo'lsa, uyiga pulga ketgani ham aniq. Bunaqa paytda Karimberdi o'rtog'iga dalda bo'lishga, ko'nglini ko'tarishga harakat qiladi. Ko'pam kuyunaverma, oldin narxini bilaylik- chi, deb o'rtog'ining xafa holatini tarqatmoqchi ham bo'ldi:

- Sotasanni? - deb quyonchi bolaning yoniga bordi.
  - Albatta sotamiz, - degan javob qaytardi quyonchi bola.
  - Narxini ayt.
  - Ana yozib, taxtachaga osib qo'yganmiz-ku.
  - Yo'q, o'zingning og'zingdan eshitmoqchimiz. erkak, uch urg'ochi, sim katak - hammasi o'ttiz besh ming so'm.
  - Nima deyapsan, quyon qo'ydan qimmat bo'ladimi?
  - Quyonning go'slitini emas, bu yerda biz zotini sotayapmiz. Ezma ekansizlar. Keta qolinglar, ja o'ralashib qoldilaring, savdoga xalaqit berayapsizlar Egamberdi hamon o`ziga keloligani yo`q hamon G'ulomni unuta olmayahiti,quyonlarni o`sha sotib olsa, u kuchayib ketadiendi, degan o`ydan qutulsaolmayahiti.Lekin Karimbyrdi bush kelayotgani yuq.
  - Menga qara jon o'rtoq, quyonlaringni nasiyaga bermaysanmi?
  - Yo'q!
  - Jon o'rtoq musulmon bola ekansan, pulini iloji bo'lsa bugun, bo'lmasa ertaga keltirib beramiz. Ishongin, men hech qachon yolg'on gapirmayman.
  - Ketinglar bu yerdan, bo'lmasa milisa chaqiramiz.
- Chindan ham narida ikkita yosh militsioner yigit o'zaro suhbatlashib turishar edi. Egamberdiningko'zi ularga tushdi- yu o'rtog'ini sekin turtib qo'ydi. «Keta qolaylik, o'zi bitta militsionerdan qochib yurganimiz hamyetar»

deb shiviriadi. G'amginginabo'lib, holsizgina bo'lib quyon bozorini tark etib chiqib keta boshladilar. Egamberdi yana marhum onasini eslab ketdi. O'gay onasi bo'lsa xasis, qizg'anchiq, sut-qatiqni Egamberdi sotib keladi-yu, pulini mana shu xasis onasi olib qo'yadi.

Karimberdi quyonlarni ololmaganlaridan, olishga pullari ham yo'qligidan ko'pam afsuslanmadi. Onasi Xolisxon ayaning pullari ko'p, so'rasa beradi, xudo xohlasa ertaga kelib bu quyonlarni olib ham ketishadi. O'rtoqlar qishloqqa qaytishga qaror qildilar. Shag'al to'kilgan serchang, o'ydim-chuqurli yo'llardan o'tib borayaptilar. Ertalab qanday uchib kelishgan edi, burgutday keng qanot yozib uchishgan edi-ya! Endi bo'lsa g'ildiraklar ham sekin aylanayotgandek, ostilaridagi velosipedlari to'xtab-to'xtab, yo'ldan chiqib ketayotgandek, bor ketaveringlar, yurmaymiz, deytogandek edi.

Egamberdi to'satdan to'xtadi:

- Orqaga qaytamiz! - dedi qat'iy bir ohangda. Odatda, biron qarorga kelganda ovozi ana shunday qat'iyatli bo'lib qolardi. - O'rtoq, men bir narsa o'ylab topdim, faqat yo'q demaysan.

- Qaroringni avval ayt-chi, - so'radi o'rtog'i,

- Xo'p desang aytaman.

- Yo'q, avval qaroringni eshitay, yaxshi fikr bo'lsa darrov xo'p deyman. Sezib kelayapman, shu quyonlarni ko'rding-u fe'ling aynab qoldi. Xudo xohlasa, ertaga kelib albatta olamiz. Xo'p o'rtoq, qaroringni ayt-chi.

- Velosipedlarimizdan bittasini sotamiz. Tushgan pulga ikki sim katakdagi quyonlarni sotib olamiz.

- Bu fikring chatoq.

- Karim, gapimga ko'nmasang, sen ketaver, men qarorimdan qaytmayman.

- Bilaman, sen o'taketgan qaysarsan, aytganingdan qaytmaysan.

- Qishioqqa boraylik, mening ayam ikkovimizning ayamiz, pulni o'shandan olamiz.

- Bo'ldi, sen ketaver, men orqamga qaytdim. Velosipedni men sotaman.

- Bo'пти birga boramiz, seni yolg'iz tashlab ketadigan axmoq emasman. O'la o'lguncha birga bo'lamiz, deb qasamyod qilganmiz, axir. Xudo xohlasa, ayamizga oq marmardan yodgorlik qurguncha, dadamizning bilmasdan yondirib yuborganimiz traktorini o'rniga qo'ymaguncha bir-birimizdan ajraimaymiz. Bildim, o'sha quyonchi bola bilan gaplashayotganingda yig'lavoray-yig'lavoray deding.

- Karim chindan ham jonajon o'rtog'imsan-da.

- O'rtoq, o'la o'lguncha birga bo'lamiz, o'lsak bir qabrga kiramiz... Mening velosipedimni sotamiz. Adam bilan akam urushsa Xo'ja qishloqdagi buvimnikiga qochib ketaman, deb qo'rqitaman... Bilaman, senga qiyin, o'gay onang sengayam, menga ham kun bermaydi... Egam, rostan ham adang shu o'gay onangdan qo'rqadimi?

- Qo'rqadi, juda-juda qo'rqadi.

- Boshiga bir tushirsa bo'lmaydimi?
- Dadam bu xotin ketib qolsa uchinchi xotinni qayerdan topaman, deb qo'rqadi.

- Demak, o'rtoq kelishdik. Mening velosipedimni sotamiz.

-Yo'q, o'rtoq, endi menikini ham qo'shib sotamiz, kaltak yesak ikkovimiz tengdan yeylik.

Tortisha-tortisha nihoyat, ikkovi ham velosipedni sotishga, tushgan pulga shundayligicha zotli quyonlarni olishga, iloji bo'lsa shu bugundan qoldirmasdan olishga qaror qilishdi.

Velosipedlar rulini yarmarka tomonga burdilar. Ishlari yana o'ngidan kelmadi. Velosiped tuzatadigan, mayda-chuyda qismlarni, yana ba'zi texnika asbob-uskunalarni olib-sotib turadigan ustaxona bugun ishlamas ekan Ikkovlari birdaniga uf tortib yuborishdi, attang, deya alam bilan bosh chayqashdi.

Egamberdi uzoq o'y surib ancha jim qoldi-da, keyin to'satdan jonlanib:

- Topdim, - dedi.

- Pulmi? - shoshilib so'radi Karimberdi, - ayt, tezroq ayt.

- Velosipedlarimizni quyonlar o'rniga garovga qoldirib ketamiz.

- Egam, hovliqma, ular darrov ko'nadigan bolalarga o'xshamaydi.

- Ko'nadi, yolvoramiz, yig'laymiz, sen duo o'qib turasan, men qo'limni ko'ksingga qo'yib yolvorib turaman... Kerak bo'lsa xudoni o'rtaga qo'yib qasam ichaman.

To'qqizinchi bob

Go'yo zotdor quyonlarni allaqachon qo'lga kiritgandek, qo'lga kiritganda ham raqiblari G'ulom g'uppadan oldinroq qo'lga kiritgandek, qalblari shodliklarga limmo-lim to'lib yana savdo yarmarkasiga kirib bordilar. Bu ikki ishqibozning ishiga rivoj ber, bo'lmasa naqd kasal bo'lib qolishadi-ya, deydi odam yo'q.

Yo'q, ish yana yurishmayapti. Nasiyaga olaylik, pulini ertaga keltiramiz deyishyapti, yo'q degan javob qaytayapti. Mayli mana velosipedlarni quyonlarga almashtiraylik deyishyapti. Yana yo'q degan javob bo'lyapti, yolvorishyapti, qo'llarini ko'ksiga qo'yib iltijo qilishyapti, yana yo'q, yo'q, yo'q javobidan boshqa ovozlar eshitilmayapti. Quyonlarini savdoga qo'ygan yigitchaning singlisi akasining qulog'iga «aka ehtiyot bo'laylik, o'g'ri bolalarga o'xshashadi, qarang, ikkovining ko'zlari bejo, g'alati-g'alati qarashyapti» deb shivirladi. Akasi singlisining gapigayarim ishonib: .

- Tag'in bu velosipedlarni o'g'irlab kelgan bo'lmanglar, - deb so'radi. «O'g'ri» degan so'z Egamberdiga qattiq ta'sir qildi, shu so'zni eshitganda uningjig'ibiyroni chiqib ketardi. Hozir ham bir silkinib oldi. G'ulom g'uppaning yolg'on gapi tufayli maktabdan quyon o'g'risi degan xunuk nom chiqargani ozmidi, bu yigitcha nega unday deydi, nega o'g'ri degan so'zni tilga olayapti?

Egamberdining alami oshdi, qaltirab ketdi.

- Nimani o'g'irlabmiz? - o'zini arang bosib so'radi u.
- Velosipedlarni-da, - dedi beparvogina ohangda sotuvchi yigitcha.
- Nega unday deysan, velosipedlar o'zimizniki.
- Ko'zlaring g'alati-g'alati boqayapti.
- O'zi ko'zim shunaqa, bildingmi.
- Ikkovimizning ham ko'zimiz shunaqa, Xonkeldi qishlog'i bolalari hammasining ko'zi shunaqa, qisiqroq bo'ladi.
- Qo'llaring ham qaltirayapti-ku, - deb qiz bola ham gapga aralashdi, - kecha bu yerda quyon o'g'irlangan. Qo'shnimizning quyonlarini o'g'irlab ketishgan... Ketinglar, sizlarga sotmaymiz.

- Biz o'g'ri emasmiz! - deyishdi bir ovozdan Egamberdi bilan Karimberdi.

Ikki o'rtoqning qayta-qayta kelib tinmay savol-javob qilayotganligi, ket desa ketmay gapni cho'zayotganligi quyon sotuvchi qizga yomon ta'sir qildi shekilli, «o'g'ri bo'lmasalaring nega ketmaysanlar!» deya qichqirib yubordi. Bamisoli odamlarni yordamga chaqirgandek qichqirdi: «O'g'ri-o'g'ri» degan so'z akasiga ham qattiq ta'sir qildi shekilli, do'q urgan bo'ldi:

- Kechasidagi quyonlarni senlar o'g'irlaganga o'xshaysanlar.
- Gapingni qaytib ol, - dedi Egamberdi yigitchaga yaqinlashib.
- Ketlaring, o'g'ridan battar ekansanlar, - deb rosmana shovqin soldi yigitcha.

Xonkeldilik bolalarining o'ziga xos mushtlashish usullari bor. Oldin o'ng qo'li bilan raqibining yoqasidan mahkam ushlaydi, so'ngmusht soladi, goho ikki tomon ham bir-birini bo'g'a boshlaydi-yu, lekin ish mushtlashishga bormay ham qoladi. Bu gal unday bo'lmaydi. Egamberdi o'g'ri emasligini mushti bilan isbotlamoqchi, quyonchi yigitcha bilib-bilmay aytib qo'ygan gapini sakrab-sakrab tepish bilan isbotlamoqchi. Uning singlisi ham balo ekan. Karimberdining ikki qulog'ini ikki qo'llab mahkam changallab olibdi, na u yog'iga qaray oladi, na bu yog'iga. Qattiqroq silkinay desa quloqdan ajralib qolishdan qo'rqadi.

Butun savdo yarmarkasi ayqash-uyqash bo'lib ketdi. O'g'ri keldi, qoch, degan kim, o'g'rini ushla degan kim, qorniga tepma, bola tashlab qo'vadi deyotgan kim, boshiga emas biqiniga ur, degan kim - bilib bo'lmasdi. Tovuqlar rastasida bir g'alva, ona tovuqlar qaqaqlagan, jo'jachalar chiyillagan, dakang xo'rozlar bo'ynini cho'zib-cho'zib qichqirgan, ko'rgazmaga qo'yilgan yovvoyi qo'tosdek katta buqa zanjirini uzib ketibdi. hammayoq qiy-chuv.

Quyonlar rastasiga esa molini sotolmay esnab o'tirgan katta- kichik fermerlar birdan yopirilib kela boshladilar. Mushtlashish to'xtagani yo'q. Goh Egamberdi quyonchi yigitni bosib olyapti, goh quyonchi vigit Egamberdining qorniga minib olyapti.

-Ur!

- Ajratib qo'ysanglar-chi!

- Ikkovi teng kelayapti, birpas qo'yib beringlar...

Ho'v narida suhbatlashib turgan ikki yosh militsioner negadir shoshmasdan kelib jo'jaxo'rozdek tepkilashayotgan- larni ikki tomonga tortdi. Ikkovi yigitchani bittadan ushlab, qo'llaridan tortib, sudragandek bo'lib qayoqqadir olib ketmoqchi bo'lishyapti. To'satdan, xuddi osmondan tushgandek, ko'rgazma savdo bozoriningrais o'rinbosari pavdo bo'lib qoldi. U Karimberdining dadasidek katta gavdali, baland bo'yli, xo'mrayibroq qaraydigan bir kishi ekan.

- Milisa ukalarim, - xuddi komandiiiardek bir ohangda dedi bozorqo'm muovini, - sabr qilinglar, jo'jaxo'rozlar bilan awal o'zim gaplashib olay... Men bozorqo'mning muovini bo'laman, bilasizlar-a, bilsanglar jo'jaxo'rozlarni qo'yib yuboringlar. Barakalla, senlar shuncha o'g'rini qo'lga tushirdik, shuncha bezorini jazoladik, deb kechqurun raport yozasanlar. Bu yerda kattajanjal bo'lganivo'q. Don talashgan jo'jaxo'rozlar tepkilashib oldilar, xolos.

Shu gaplarni aytib bozorqo'm muovini Egamberdi bilan quyonchi yigitchani militsiya qo'lidan tortib olib. kulimsirab so'roqni mana o'zim boshlayman, deb Egambordiga yuzlandi:

- Xo'sh, o'g'lim sen kim bo'lasan o'zi? - deb so'rashni ham boshlab yubordi.
- Egamberdiman.
- Qaysi qishloqdansan?
- Xonkeldidan.
- Kimning o'g'lisan?
- Dadamni Qosimali suvchi deyishadi, o'zi fermer, ellik gektar yerimiz bor.
- Sen-chi, iya betingni kim timdaladi? - achingandek bir ohangda so'radi u.
- Mana shu u hiqillab turgan qiz timdaladi, - panaroqqa borib turgan qizni ko'rsatdi Karimberdi.
- Iya qizim, sen quyonchi o'g'limning singlisisan-ku.
- Ha singlisiman. Yomon bola ekan, u meni juda qo'rqitdi, - yig'lamsirab dedi qiz.

Shundan so'ng Egamberdi tomon yuzlandi:

- Oting Egamberdimidi, ayt-chi janjal nimadan boshlandi o'zi?
- Mana shu quyonchi bola meni o'g'ri deb haqorat qildi.
- Quyonchi o'g'lim, ayt-chi, sening nimangni o'g'irladi bu yigitcha?
- Ko'zlari xunuk boqayotgandi-da.
- Ko'zi xunuk bo'lsa o'g'ri bo'laveradimi?
- Harakatlari ham g'alati edi-da.
- Harakati g'alati bo'lsa o'g'ri bo'laveradimi?
- Bilmadim.
- Sen quyonchi o'g'lim, demak, bu yigitchaga tuhmat qilgansan, - dona-dona qilib ko'pchilik eshitsin deb baland ovozda gapira boshladi bozorqo'm

muovini, - tuhmatchi sifatida sen jinoyat k-odeksining 166-moddasi bo'yicha javobgarlikka tortilasan.

- Amaki, men bilmasdan o'g'ri deb qo'ydim.
- Baribir tuhmatchi sifatida javobgarlikka tortilishing shart.
- Amaki, o'lay agar, bilmasdan aytganman, bilmaganman.
- Unda Egamberdidan kechirim so'ra.
- Xo'p kechirim so'rayman, kechir meni bilmay qoldim.

Raqiblar bir-birlari bilan qo'l olishdilar. So'ng asosiv maqsadga o'tildi. Janjalning kelib chiqish sababiga aniqlik

kiritmoqchi bo'ldilar. Egamberdi bilan Karimberdi quyonlarni olib o'rniga velosipedlarni garovga qo'yib ketmoqchi bo'lganliklari, ertaga quyonlarning pulini keltirib berib velosipedlarini qaytarib olib ketmoqchi bo'lganliklarini aytdilar.

Bozorqo'm muovini yana gapga tushib ketdi, yarmarkaga keltirilgan hamma narsa, zotdor qo'yu, zotdor quyon bo'ladimi, ertapishar o'rigu qishda qizaradigan gilos bo'ladimi - hamma- hammasi sotuvda ekan. Xaridor olayotgan narsasiga naqd pul berishi, pochta orqali jo'natishi, o'z mahsulotiga ayribosh qilishi yoki garovga qimmatli narsa qoldirib ketishi ham mumkin ekan. Kimki ushbu qoidani buzsa yarmarkadan chiqarilib yuborilishi ham mumkin ekan.

- Tushundilaringmi? - deb so'radi bozorqo'mning muovini.
- Tushundim amaki, - dedi rangi quti o'chib turgan quyonchi yigit.
- Tushungan bo'lsalaring darhol shartnoma tuzinglar. Mana, meni shu shartnomaga guvoh sifatida qo'shib qo'ysalaringham bo'ladi, roziman.

Quyonchi yigitcha ilgari ham har xil shartnomalarni ko'p tuzgan bo'lsa kerak, kelishuv shartnomasini ko'z yumib ochguncha yozib tashladi, ko'z yumib ochguncha ikki velosiped bu yoqqa-yu ikki simto'rdagi oq pahlavonlar u yoqqa, Xonkeldi qishlog'iga o'tgan bo'ldi.

Nafaqaga chiqib, bugun bozorqo'm muovini bo'lib ishlayotgan militsiya polkovnigi meni ham shartnomaga guvoh sifatida qo'shinglar, deb rost gapni aytgan ekan. Shartnoma ostiga chiroyli imzo qo'yib berdi.

O'ninchi bob

Egamberdi bilan Karimberdi behisob boylikni qo'lga kintgandek, jadal yurmasalar bu bebaho xazinani tortib olib qo'yishayotgandek qing'ir-qiyshiq dala yo'lidan, so'qmoqlardan jadal yurib bormoqdalar. Ikkovlari ham yelkalariga yuk

ko'tarib o'rgangan, mehnatda obdon pishgan, ancha-muncha yukni pisand qilmaydigan yigitchalar edi.

Ammo quyon to'la to'rlar ko'tarishga noqulayroq, to'rtburchak bo'lgani sabab yelkaga olib bo'lmaydi, qo'ltiqqa ham sig'maydi.

- Jon o'rtoq, ozgina dam olaylik, - deb iltimos qildi Karimberdi yurishdan to'xtab.

- O'zim ham shuni aytmoqchi edim. Yo'l chekkasiga o'tib, simto'rlarni avaylab-avaylab ariqbo'yiga qo'yib, o't-o'lanlar ko'karib qolgan ekan, ustiga yonboshladilar. Entikib-entikib chuqur-chuqur nafas oldilar. Karimberdining nazarida hadiksirabroq, g'alati-g'alati tikilib. cho'chibroq turgan momiqdek oppoq yungli, uzun quloqli, qop-qora kozli bu jonivorlar bamisoli jannatdan chiqqandek, jannatdagi barcha go'zalligini, barcha latofatu, barcha beozorlikni o'zlari bilan olib chiqqandek. Ularni ohista-ohista silab ularga yetishtirgani uchun Ollohga shukronalar ayta boshladi. Egamberdi o'rtog'idan ko'ra ko'proq hayajonda edi. Quyonlardan birini simto'rdan avaylab chiqarib, bag'riga mahkam bosib, goh chap, goh o'ng beti bilan yumshoq-yumshoq yunglarini silab, xuddi chaqalog'ini sog'inib suygan onadek erkalar, erkalagan sari mehri tovlanardi.

- Bopladik, - dedi quvonchini ichiga sig'dirolmay Karimberdi.

- Ishqilib aynib qolishmasin-da, - xavotirini yashira olmayapti Egamberdi.

- Nega vahima qilayapsan?

- Bizdan ko'ra ko'proq pul beradiganlar chiqib qolsa-chi?

- Xudo xohlasa chiqmaydi. Bu quyonlarni bizga Olloh hadya qildi.

- Bo'пти endi bu quyonlar bizniki, - zavq-shavqqa to'lib gapira boshladi Egamberdi, - o'sha o'rischa jurnalda o'qiganimizdek quyonlarimizni boqib-boqib boy bo'lib ketsak... E o'rtoq, butun dunyoni parhezli go'shtga to'ldirib yuborardik-da...

- Ikki o'rtoq xayolga berilib katta-katta ishlarni orzu qilayotgan bir paytda Xonkeldi qishlog'iga allaqachon yetib borgan, savdo yarmarkasidan g'alati-g'alati axborotlar yig'ib olgan bir yigitcha bilan bir qizcha butunlay boshqa xayolda edilar.

Safar o'qishlari tuppa-tuzuk, kimyodan, fizikadan bes baholar olardi, jismoniy tarbiya mashg'ulotida hammadan uzoqqa sakrardi. Lekin u borib turgan vahimachi ham edi. Sinfdagi engoxirgi partada otiradigan Surmaxon degan qiz bo'lsa chaqimchilikda butun dunyo chaqimchilarini bir cho'qishda qochirardi. Shayton ikkovlarining qalbiga bir vaqtda kirib, birining qalbida lofchilikni, boshqasining qalbida chaqimchilikni avj oldirganga ham o'xshaydi. Jahli tez Egamberdi bilan Karimberdining boshidan o'tgan g'alati-g'alati hangomalarni, Egamberdining jon olib,

jon berib olishayotganini uzoqdan bo'lsa-da kuzatishgan edi. Ke'in avtobusda qaytayotganlarida o'rtoqlari o'sha voqealar haqida g'alati-g'alati gaplar aytib kelishayotganini ham eshitishgandi. Avtobusdan tushishlari bilan ichlaridagi shayton chapga yugur, o'ngga yugur, tez bo'l deb buyruq berdi shekilli, Safar Karimberdilarnikiga qarab yuigurdi. Siroj birgadir daladan horib, charchab kelib endigina yonboshlagan ediki,ko'cha eshik taqillab qoldi. Eshikni yugurib borib Sobirjon o'g'li ochdi.

- Yo'q, menga Siroj amakimning o'zlari kerak, - dedi Safar entikib.

Siroj birgadir shoshmasdan, og'rina-og'rina ko'chaga. chiqishga majbur bo'ldi:

- Nima gaping bor, bolam? - so'radi u.

- O'g'lingiz rasvo bo'ldi. - shoshilib gap boshladi Safar lofchi.

- Qaysi o'g'lim?

- Sizlarniyam sharmanda qildi. maktabniyam sharmanda qildi.

- Qaysi o'g'lim deyapman?

- Sizning o'g'lingiz urishqoq Egamga qo'shilib avv'al quyon o'g'irlashibdi, keyin rosa mushtlashishibdi. Butun yarmarka oyoqqa turib ketibdi. Quyonchi qiz o'g'lingizning qulog'ini uzib olganga o'xshaydi. burnidan ham tishlaganga o'xshaydi. Maktabimizdan borganlar qon oqqanini o'z ko'zlari bilan ko'rishibdi.

- Karimning qulog'ini uzib olishibdimi, - betoqat bo'lib so'radi otasi.

- Keyin bozorqo'm aralashib, ey quyonchi bola, sen bularni kechirsang, senlarga yap-yangi velosipedlarini beradi debdi.

- Karimberdiing velosipedi yo'q edi-ku.

- Sobirjon akasinikini minib borgan ekan... Bo'пти xafa bo'lmang, bozorqo'm yaxshi odam ekan, o'g'lingizni o'sha qiz bilan yarashtirib qo'yibdi.

Bu xunuk xabar ishdan charchab kelib, beholgina bo'lib o'tirgan Siroj birgadirningham alamini, ham g'azabini oshirdi. Tabiatan og'ir-bosiq, bo'lar-bo'lmasga hovliqavermaydigan bir kishi edi. O'g'ling o'g'ri degan so'z qulog'idan kirib tovonigacha lovillatib yubordi.

- Yo'qol! - deb hayqirdi lofchi Safarga.

Narigi hovlida esa boshqacha hangoma boshlanayotgan edi. Surmaxon avval darvozaning bir qanotini ochib xiyol mo'raladi. Shakarxon aya uyda ekan. Ayvonda surpa yozib, non yasayotgan ekan. Shakarxon ayaning dahshatidan mahalladagi katta-yu kichik bir xilda qo'rqadi. Ayaning dahshatini Surmaxon ham yaxshi biladi. Uning «lazzati»ni bir-ikki bor totib ham ko'rgan.

- Aya, kirsam mumkinmi? - muloyimgina so'radi Surmaxon.

- Ja ko'zimdan uchib turuvding, kirsang kiraver. -jerkiganroq bir ohangda dedi Shakarxon aya.

- Qosimali amakimda gapim bor edi.

- Gaping bo'lsa menga aytaver.

- Yomon gapda, aya.
- Gaping yomon bo'lsa, tezroq chiqib ketaqol.
- O'g'lingiz haqida aytmoqchidim.
- Egam o'lgur haqidami?
- Shu o'g'lingiz sizni doim yomonlab yuradi.
- Bilaman.
- O'gay onam dadamga aldab tegib olgan, deydi.
- Buniyam ko'p eshitganman. Gaping bo'lsa tezroq ayt.
- O'g'lingiz quyon o'g'irlyaman deb qo'lga tushibdi.
- Egamning quyon jinnisi ekanligini hamma biladi. Shakarxon ayaning

beparvogina bo'lib o'tirishi Surma-

xonga alam qildi. O'zicha juda muhim gap olib keldim, hayratdan og'zi ochilib qoadi, g'azabi qaynab ketadi, deb o'ylagandi. Yo'q, unday bo'lmayapti. Ichidagi shayton qattiqroq tegadigan, achchiqroq gap top deb qistayotganga o'xshaydi.

- Ayajon, judayam muhim gap aytsam maylimi?

- Yomon gapmi?

- Juda-juda yomon gap.

- Bilaman, Egam seni o'tgan yili maktabingdagi gazetaga chaqimchi debyozganda, dadangkelib Egamni urgani esimda.

- Urgani yo'q. O'sha urishqoq o'g'lingiz qochib qolgan.

- Xo'p, chaynalma, aytadigan gapingni tezroq aytaqoi.

- Meni aytdi demaysizmi?.. O'sha Egam o'g'lingiz o'gay onam o'z onamga dori berib o'ldirib, dadamga tegib olgan deb yuribdi.

- Voy xudoyim-ey, kim aytdi bu tuhmatni.

- Maktabda hamma biladi bu gapni.

- Tilingni sug'urib olaman hozir. Kirib kelayotganingda rangi quting o'chib turuvdi, yo'qol ko'zimdan.

Shakarxon aya shunday qattiq tutoqdiki, o'rnidan turib chaqimchini quvlashga ham holi kelmay, g'azabini bosa olmay qoidi. O'tirgan o'rnida ikki guvala xamirni shoshmasdan chiqib ketayotgan qizning orqasidan otdi.

- Voy xudoyim, bu tuhmatchilardan meni qachon qutqarasan, - deb qichqirdi-yu, ikki qo'llab tizzaasini mushtlay boshladi.

O'n birinchi bob

Bo'lajak quyonchi fermerlar xayolot osmonida uchib. qalblari to'la shodligu quvonch bilan uylariga yetib kelganlarida qorong'i tushib qolgan edi. Har bin o'z uyiga burilayotganda Karimberdi o'rtog'ini to'xtatib, <demak kelishdik-a-, deb so'radi.

- Kelishdik, gap bitta.

- Demak, ertadan boshlab seni ham ertaroq uyg'otaman qanchalik ertaroq tursang ishingshunchalik barakali bo'ladi

- Xo'p dedim-ku o'rtoq. Quyonlarimizni ovqatlantiramiz-da, dadalarimizni oldiga borib bir amallab pul olib yarmarkaga uchamiz. Karimberdi qo'sh qanotli darvozalari tomon yo'naldi.

Qiziq mehribon onajonisi odatda xufton namozini o'qib

Bulgach joynamozdan turmas, pichirlab duolar o'qirdi. Hozir, negadir, ostona tagidagi supachada mung'ayibgina o'tiribdi.

Qiziq ishqilib tinchlik bo'lsin-da.

_ Ayajon! - deb Karimberdi quyonlarini yerga qo'ydi. _ Ovoz chiqarma. - dedi Xolisxon aya barmog'ini labigabosib.

- Ayajon tinchlikmi?

_ Jim bo'l. Velosipedingqani? To'xtadeyapman. Ichkariga kirma. dadangni qoiiga tushib qolmagin deb seni poylab o'tiruvdim.

Ayajon, avval tushuntiray.

- Tushuntirma tezroq bir go'rga berkingin. O'g'irlik qilganingni eshitib bechora dadang quturib ketdi hozir.

Xolisxon aya o'g'lini so'zlatgani qo`ymadi-yu tezroq ko'zdan nari ket, biron joyga berkin, deb yolvora boshladi. Siroj birgadir halol odam pok yashaydi. Yolg'onchini, qallobni yomon koradi. Uzoq yillar guruh-guruh odamlarga rahbar bo`ligan. Qo'lida ishlagan odamlarga ham, katta qilgan to'rt ugillariga ham hamisha qattiq qo'l bo'lgan. O'g'illari biron qilib qo'yishsa urib-so'kib o'tirmay, jazolash uchun

ndagi katta ust unga bog'lab qo'ya qoladi. To aybdor aybiga iqror bo'lib tavba qilmaguncha arqonni yechmaydi. Mana hozir ham Sobirjon o'g'li ukasiga ruxsatsiz uydagi velosipedni berib yuborgani, pamildori ektirish o'rniga o'ynab kelishga ruxsat bergani uchun uni ayvondagi yillar o'tishi bilan qorayib ketganyugon ustunga bog'lab qo'ygan. Sobirjon hozir qovog'ini solingan, boshi egilgan holdajazo muddatini o'tayapti. Siroj birgadir bo'lsa o'g'lingiz o'g'rilik qildi degan gapni anidan buyon, quturgan sherdek betoqat bo'lib. hovlida "yoqdan-bu yoqqa borib kelyapti. Agar hozir Karimberdi tladasiga ro'para bo'lsa bormi, uni «burdalab" tashlashi hech gap emas. Onaizor ana shu ko'ngilsizlik boiishining oldini olish uchun o'g'lini ogohlantirib, ichkariga kiritmadi...

Karimberdi bo'lsa aqlli, xiyla hushyor, ozroq bo'lsa hambirkor yigitcha emasmi - uylariga dadil kirib bormadi. Ko'cha eshikni qiya ochib ichkariga mo'raladi. Shakarxon aya tandirga o't qalayapti. Salkam ikki yoshga borib qolgan qizalog'i yerda, eski namat ustida nimanidir paypaslab o'ynab o'tiribdi. Egamberdi simto'rdagi quyonlarni yerga qo'yib, singilchasini qo'lga olib, yuz-ko'zlaridan o'pdi, boshi uzra baland ko'tarib:

- Xudo xohlasa, singiljon. ikkovimiz quyon boqamiz, -dedi. O'gay onam eshitsin deb bu so'zlarni ataylab baland ovozda aytdi.

Shakarxon aya g'alati bir qarash qildi. G'azabmi, nafratmi, .shunga o'xshash bir narsa bor edi bu qarashda.

Egamberdi qizchani yerga qo'yib. onasiga yaqinlashib: - Opajon tandirga o`tni men yoqa qolay, - dedi. Shakarxon aya avvalgisidan ham xunukroq bir qarash qildi. Demak. uning ichiga allaqachon shayton kirib olganga o'xshaydi. Egamberdi endi biron ish qilib uning qalbini yumshatishi kerak. Muzlagan bu qalbni oddiy so'z bilan ilitib bo'lmaydi. Yaxshisi, opasining qo'lidan ishini olishi kerak. Ishlasang, to'xtamay ishlasang yoqasan unga. Og'ilxonaga kirdi. opasi sigirni sog'ibdi-yu. buzog'i esidan chiqib qolibdi. Buzoqcha onasiningemchagini so'raverib puch qilib qo'yibdi. Buzoqni ajratib o'z qozig'iga bog'ladi. Sigiri kunbo'yi och qolganga o'xshaydi. qorni ichiga kirib ketibdi, ayasi daladan bir qop o't qilib kelgan ekan, shundayligicha sigirning oxiriga bosdi. Qop og'ir, juda-juda og'ir edi. Shakarxon aya uni qanday ko'tardi ekan. Shu ishlarni men qilishim kerak edi, deb o'yladi Egamberdi. Ko'nglining qayeridadir aybdorlik hissini tuydi. Onasiga achina boshladi, rahmi kelgandek bo'ldi. Iliqroq bir so'z aytgisi keldi. Shunday bir so'z aytsaki, oldin yetkazgan iztiroblari ham bir yo'la chiqib ketsa, shu opasining yuzida bir tabassum ko'rsa.

- Dadam kelmadimi? - deb sekin gap boshladi u. Shakarxon aya xo'mrayib qo'ydi.

- Yo men ham dalaga jo'naymi? Javob qaytmadi.

Shakarxon aya tandirdan non uza boshladi. Nonning xushbo'y, yoqimli hidi Egamning dimog'iga gupillab urildi, ishtahasini qo'zg'ab yubordi, yaqin borib, savatga qo'l uzatgan ham ediki. Shakarxon ayaning ichidagi shayton nihoyat uni tilga kiritdi:

Vo'qol! - deb baqirib yubordi. _ Opa!

_ Yana o'g'irlik qilibsana, yetimcha. Sening dastingdan dadang ikkovimiz qishloqdan ko'chib ketamiz shekilli. Kim o'g'irlik qilibdi? _ Velosiped qani, bezori? _ Quyonga almashtirdim.

- He, o'sha quyoning bilan qo'shmazor bo'lgur. Onangni men o'ldirdimmi, qani gapir, tuhmatchi. Shakarxon ayaning ichidagi shayton bolalab, o'sha bolachalar ham ishga tushib ketdi shekilli, onaning g'azabi shunaqangi oshib ketdiki, yerdagi chaqalog'ini tepib, savatdagi nonlarni har tomonga otib. bir tayoq qo'lga tushib qolgan edi. o'sha bilan Egamning yelkasiga urib, simto'rdagi quyonlarni ham savalay ketdi. Boshqa iloj qolmadi. Egamberdi simto'rdagi quyonlarini ko'tarib ko'chaga qarab qochdi.

O'n ikkinchi bob

Ikki o'rtoq darvozalar qattiq yopilib, ko'chaga quvilgach, nima qilishni, qayerga borishni bilmay, garang holatda ancha mahal turib qolishdi. O'zini hamisha ishboshi hisoblab yuradigan Egamberdi »o'rtoq, ishqilib xafasmisan?» deb ko'ngil so'ragan bo'ldi. Karimberdi sal kulimsirab, ozgina jilmaeib, “ey o'rtoq xursand bo'ladigan ish bo'layotgani yo'q-ku», deb qo'ydi.

Yana ikki o'rtoq bir-birlariga qarab jim qolishdi. Jimlikni Egamberdining o'zi buzdi:

-Birov bizni o'g'irlik qildi, deb aytgan bo'lsa kerak? O'gay onam mendan o'ch olish uchun payt poylab yurardi. O'rtoq,faqat sen xafa bo'lma, meni tashlab ham ketma. Ko'rasan,

Biz hali millioner bo'lib ketamiz. Esingdami, bitta jurnalni birgalashib o'qigandik. O'shanda bittahech kimning e'tiboriga tushmaydigan cho'loq, kambag'al yigit zulukboqib bora-bora boyib ketganda. manaman degan boylaroingqizi o'zlari sovchi qo'yib, shu yigitga men tegaman, men tegaman, deya janjallashib qolishgan ekan.

- Egam, qo'y endi bu gaplaringni. Bu kecha qayerda yotishimizni o'ylaylik.

Maslahatlasha-maslahatlasha qishloq markazidagi guzarda Akrom kompyuterchining kompyuter xonasida bir kecha tunashga qaror qilishdi. Karimberdi ketguncha bir narsalar haqida chuqur xayol surib ketdi. Egamberdi bo'lsa kim bilandir urishmoqchidek qo'lining mushtini yozmay borardi.

Xonkeldi qishlog'ida uyali telefon, qo'l telefoni xizmati uncha rivojlangan emas. O'zini tutib olgan daromadi ko'payihj borayotgan besh-o'n fermergina ulardan foydalanadi. xolos Ammo og'zaki telefon xudoga shukur, shunday rivoj topganki, undan foydalanish shunday ayj olganki, ta'riflariga so'z topa olmaysiz. Xushxabarmi, shum niyatda aytilgan xunuk gapmi ko'z yumib ochguncha qishloqning u chekkasidan bu chekkasiga borib yetadi. Egamberdi bilan Karimberdilarning savdo yarmarkasida ko'rgan-kechirganlari, so'qmoq yo'ldan yurib uylariga yetib kelguncha. o'sha yerda bo'l mashmashalar allaqachon uylariga ham, qishloqdagi eng chekka uylarga ham borib yetgan edi. Engyomoni u yerda o'g'irlik yuz bergani yo'q edi. ammo og'izdan-og'izga o'tgan yasama gaplar bu ikki aybsiz yigitchani o'g'riga chiqarib qo'ygan edi.

Ikkovlari sim katakdagi quyonlarini ko'tarib Akrom akaning kompyuter xonasiga tortinibroq, uyalibroq kirib borganlarida xonaning bir pallasida tomosha ko'rish uchun dadalaridan pul undirib chiqqan yosh-yosh bolalar kom putir o'yinlariga berilib tomosha ko'rishar, xonaning boshqa bir pallasida esa yosh-yosh o'smirlar, bo'y cho'zib qolgan yigitchalar chet el videofilmlarini ko'rib o'tirishar edi. To'satdan har tomondan savollaryog'ila ketdi:

- Egam, o'g'irlagan quyonlaring shumi?

- Quyon emas,semirgan yovvoyi mushukka o'xshaydi-ku.; Karim sening qulog'ingni qiz bola tishlab olgan emish, shu rostmi?

- Egam, sen quyon bermayman desa quyonchi bolani tagging bosib urganmishsan, shuto'g'rimi?

Egamberdi nafasini chiqarmay kulimsiragannamo jimgina turardi. Karimberdi goh unisiga, goh bunisiga nimanidir tushuntirmoqchi bo'layapti. Shu asnoda kutilmaganda, yana bir dilisiohlik boshlandi. Chet elning ma'ni-bema'ni videolarini

berilib tomosha qilib o'tirganlar orasida ashaddiy quyonboqar deb nom chiqargan, hozir esa bitta ham quyonni qolmay, quyonxonalari huvillab yotgan G'ulom g'uppaning akasi Isroil ham o'tirgan ekan. Sekin o'midan turib, jimgina turgan Egamberdiga yaqinlashib:

- Yaxshi ko'rgan ukamni nega uyaltiryapsanlar, - deb o'shqirgan boidi, - bas qillaring maynavozchilikni, bu ukam bitta to'rdagi quyonlarni mengaolib kelgan, to'g'rimi, Egam. Egamberdi indamadi, yuzidagi haligi jilmayish yana ham kuchaygandek boidi.

- Gapir uka, bitta to'r bizniki bo'ladi, shundaymi? Hammaning e'tibori Egamberdi bilan Karimberdida, ikkovlari boisa qanday javob qaytarishni bilmay hayron bo'lib turishibdi.

- O'tgan yili bizning bog'dan quyon o'g'irlagansan, o'shaning o'rniga olib keldingmi bu quyonlarni?

- Daftarga almashtirganman o'sha quyonlaringni.

- Kevin kechasi borib quyonlarning eshigini ochib yuborgansan, quyonlar dalaga tarqab ketgan.

- Yolg'on aytayapsan. Quyonxonaning eshigini tulkilar timdalab ochgan.

- O'sha tulki tag'in sen bo'lmagin, uka.

- O'zing tulkisan Isroil. Nari tur quyonlarimga tegma. Isroil quyon to'la to'rlardan birini qo'lga oldi. Egamberdi ortib olmoqchi boidi. Mushtlashib ketishdi Ikkovi

mahallaning bolalari Qibla mahalla bolalari Isroil tomonga, Soy mahalla bolalari Egamberdi bilan Karimberdi tomonga bulinishdi. Egamberdi kim bilan mushtlashsa darrov tagiga bosib harakat qilardi, bu gal ham shunday boidi. O'zidan bo'yi -

ham baland, jussasi ham katta, tanasi ham ancha og'ir. Isroilni

amallab tagiga bosib, qorniga o'tirib, o'ng qo'li bilan yoqasini mahkam siqib oldi. Isroil harchand urinmasin oyoqlarini harchand tipirlatmasin tagidan chiqa olmayapti. Yoqasini ham bo'shata olmayapti.

- Bas qil, o'ldirib qo'lasan, - deb videochi Akrom yugurib keldi. Egamberdining qo'lidan tortib Isroilning ustidan tushirdi. Havo yetmaganidanmi, rangi oppoq oqarib ketgan Isroii anchagacha behol turdi, keyin xo'mrayib:

- Sen o'g'rini shoshmay turgin, ta'ziringni beraman, - dedi va davom etdi, - g'irrom ekansan, chalib yiqitding meni.

- Ukangni ham urganman, bor endi dadangni ham ayytib kel. O'sha raislikdan haydalgan dadangni ham bir boplaymanl.

Videochi Akrom endi hammang tarqal, hozir uchastkanoziri kelib katta-yu kichigingni so'roqqa tutib. meningboshimga g'alva yog'dirasanlar», deb Egamberdi bilan

Karimberdini ham qo'llariga to'rdagi quyonlarini berib itaraitara tashqariga chiqarib qo'ydi.

O'n uchinchi bob

Ichkaridan quvilganlar bo'lgan xunuk voqeaning «mazasini» tatib ko'rmoqchi bo'ldilarmi, negadir, tarqalgilari kelmayapti. Qibla mahallaning bolalari birlashib Egamberdini g'irromlikda ayblasha boshlashdi. Soy mahalla bolalari:

- Kaltak yedilaringmi, endidumlaringni likillatmayjimgina ketaveringlar, - deyishyapti.

- Egam g'irromlik qildi.

- Chalib yiqitdi.

- To'g'ri qildi, bopladi.

- Soy mahalla bolalari zo'r, hammangni yiqitadi, - deya bir-birlarini gij-gijlashayapti. Shayton hammalariningichiga asta-sekin kirib borayotganga o'xshaydi, urishasan, bo'sh kelmaysan, deytoganga o'xshaydi.

- Egam, qaytadan mushtlashasanmi? - deb so'radi bir bola.

- Butun mahallang bilan kel, - degan javobni berdi Egamberdi.

Arzimagan gap, arzimagan narsa bahona boiib ikki mahalla bolalariningjiqqamusht bo'lib urishgan paytlari ko'pbo'lgan. Qiziq, bunaqa paytlarda katta odamlar ham ko'pam aralashavermaydi, goho tomoshabin bo'lib o'tirishaveradi.

Egamberdi simto'rni yerga qo'yib, ikki-uch odim o'rtaroqqa chiqdi. "Kim bo'lsang ham o'rtaga chiq", degan gapni baland ovoz bilan aytdi. Bugun u sobiq raisning ikki o'g'li bilan mushtlashdi, galma-galdan ikkovini ham urdi. Yetimchasan, deb kamsitganlari, o'g'risan deb xo'rlaganliklari uchun urdi. Qiziq fe'li bor uning: o'zini hech qachon kamsitishlariga yo'l qo'ymaydi. kamsitgan bola bilan to kechirim so'ramaguncha olishaveradi. Qibla mahalla bolalari darozgina bir o'smirni itarib o'rtaga chiqarishdi-da:

- Egam bilan sen mushtlashasan, mahallani himoya qilasan.

- Men maktabdan haydalgan bola bilan mushtlashib obro'yimni to'kmayman, ahmoqmasman.

Ehtiroslar qizib borayapti, hayajonlar oshib borayapti. Tarafkash bo'lib kelgan bolalarning ichiga kirib olgan katta-kichik shaytonlar tez bo'l, bo'sh kelma, deb qistab ham turishibdi... Xayriyat, shu vaqtda Fotima-Zuhro opa-singillar qayerdandir paydo bo'lishib, to'planganlarni nari-beri itarishib, o'rtaga kirib kela boshladilar. Tomoshani yaqindan, yaxshiroq ko'ramiz, ertaga maktabga borib rosa maqtanamiz, deb davrani torroq olgan yosh bolalar Fotima bilan Zuhro qiz ularni chetga qancha itarib-surmasin, davrani battarroq qisib kela boshlashdi. Fotima qiz shaddodroq, ham jahldorroq emasmi, bir-ikki bolani qattiqroq itarib yuborgan ekan, ikkovi ham yerga orqasi bilan tushdi-da, bor ovozlarini chiqarib dodlab yuborishdi. Qiz boladagi bunday jur'at Qibla mahalla bolalarining ham n iyatini qo'zg'ab yubordi shekilli:

- Mahallamizning bolalarini urishyapti, - deya qichqirdi bir bola. Tamom, har birining ichidagi mudray boshlagan haligi shaytonu shaytonbachchalar tengdan bosh ko'tardi. Yigitcha-yigitcha bilan, o'smir o'smir bilan, bolakay bolakay bilan mushtlashib ketishdi. «Tekin tomoshani» ko'ramiz deb qiziqib kelgan qizlar ham bor ekan, hammalari birlashib Fotima bilan qo'rquvdan yuragi duk-duk urib turgan Zuhro qizga hamla qilib qolishdi. Keyin, ko'cha hali qorong'i emasmi, Qibla mahalla qaysi-yu. Soy mahallaning bolasi qaysi, buni ham ajrata olmay qoldilar. Qaysidir bolaga o'qituvchisi ikki baho qo'ygan bo'lsa, alamini qarshisida turgan boladan olayapti, sigiriga yaxshi ovqat bermay daladan och qolib kelgani uchun onasidan kaltak yegan yana bir bola alamini boshqa bir boladan olayapti...

To'satdan uchastka nozirining dahshat bilan churillagan hushtagi ovozi eshilib qoldi. Hushtak bir emas, ikki bora, uzoq-uzoq churilladi, g'azab bilan, nafrat bilan, ichi to'la vahima bilan churilladi. Kim qayoqqaqochayotganligi bilinmay qoldi. Ko'z yumib ochguncha ko'cha o'rtasida Egamberdi bilan Karimberdi-yu oyoqlari ostidagi simto'rlarda tinmay urinayotgan quyonlar qoldi, xolos. Uchastka nozirining bezorilar, hammangni qamataman. degan ovozigina eshitilayapti, xolos. Xayriyat, Fotima bilan Zuhro qiz qochib ketishmagan ekan. -Furqat aka, janjalni Qiblamahallabolalari boshlashdi, boshqatdan mushtlashamiz. deb urishni o'shalarning o'zlari boshlashdi-. degan gaplarni aytishdi. «Yana hammadan oldin G'ulomning akasi Isroil boshladi". degan axborotni ham qo'shimcha qilishdi. Uchastka noziri hayajonlarini goh bosib, goh bosolmay yengil-engil qaltirab turgan Egamberdi bilan Karimberdiga yaqinlashib:

- O'h-o', azamatlar, mashmashani yana boshlabsizlar-da. - deya do'q urgan bo'ldi.

Javob qizlardan qaytdi.

- Furqat aka, janjalni Isroil boshladi deyapmiz-ku! Uchastka noziri qizlarga, ularning yolvorib aytmoqchi bo'lgan gapiga unchalik e'tibor bermadi. Engashib oyoq ostidagi simto'rlarda pitirlab turgan quyonlardan birini ko'tarib:

- O'g'irlangan quyonlar shularmi? - deb so'radi. Egamberdi bilan Karimberdi bir ovoz bo'lib'o'g'irlaganimiz yo'q, velosipedimizni garovga qo'yib keldik" degan gapni ikki-uch bor aytishdi. Yo'q, uchastka noziri bu gaplarga quloq solmayapti, aftini g'alatiroq bujmaytirib:

- Egam, Karim sen ikkovlaring ilgari ham quyon o'g'irlagan edilaring, - deb gap boshladi.

- Yolg'on!

- Tuhmat, - deyishyapti yigitchalar.

Uchastka noziri bir so'zli yigit ekan, gap shu, senlar og'iilab kelgansanlar, buni ertalab muhokama qilamiz, deb simto'rdagi quyonlarni ko'tarib yigitlarni oldiga solib o'z idorasi tomon olib keta boshladi. Idorasiga borib nima deyishini, nima qilishini bilmay turgan o'smirlarni, kichikroq bir xonaga qamadi-da:

- Muhokama ertalab bo'ladi! - deb eshikni ustidan qulflab ketdi. Ikki o'rtoq bir-birlariga g'amgin tikilganlaricha, o'tiradiganjoy ham yo'q ekan, uzoq tik turib qolishdi. Egamberdi qo'lini musht qilib, tishini g'ijirlatib-g'ijirlatib qo'yyapti. Uchastka noziridan esa darak yo'q.

Kutilmaganda deraza orqasidan Fotimaning:

- Uylaringga xabar beraylikmi? - degan vahima to'la ovozi eshitildi. Egamberdi nima deyishini bilolmay turardi. Karimberdi. xayriyat. o'zini yo'qotmagan ekan, past ovoz bilan kerak emas, bilmaganlari yaxshi-, deya javob qaytardi.

- Bo'lmasa ovqat olib kelaylikmi? - degan ovoz eshtildi tashqaridan.

- Eshik qulf-ku, ovqatni qayerdan uzatasizlar.

- Eshikku nomigagina qulf' solingan ekan, qulf likanglab osilib turibdi.
- Uchastka noziri-chi?
- To'yga olib ketishdi.
- To'yga?!
- Hamdam akanikida to'y bo'layapti.
- Bor ovqatni tezroq olib kelinglar, - mazmunida qisqagina savol-javoblar bo'lib o'tdi.

Ovqat olib kelishdi. Shosha-pisha yeyishdi ham. Qizlarga qayta-qayta rahmatlar ham aytishdi. Karimberdi gapga uncha aralashmas, zimdan Zuhro qizning nigohini axtarar, Egamberdi bo'lsa hozirgi kayfiyatiga hech mos kelmaydigan qiziq-qiziq so'zlarni aytar: «quyonlarimiz ko'payib millioner bo'lib ketsak Fotima, senga eshitayapsanmi senga deyaрман, mana bu Karimberdidan ko'zini uzmay o'tirgan Zuhroga, xudo xohlasa ikkovlaringga bir xil quyonlarimning terisidan palto tiktirib beraman". degan gaplarni shunchaki ko'ngil ko'tarish uchun unchalik yuki bo'lmagan so'zlarni aytar edi...

O'n to'rtinchi bob

Qizlar, «eshikni qulfi omonat ekan deb tag'in ketib qolmanglar, yana har xil gaplar ko'payib ketadi, eshikni Fotima bilan Zuhro ham ataylab ochib ketgan deyishadi, bilasizlar-ku sinfirmizda chaqimchi qizlar ko'p», degan maslahatni bergan bo'lishdi. Fotima «agar uchastka noziri seni so'roq qilsa, qo'rqma, men haqiqatni aytib guvohlik beraman, xudo xohlasa seni himoya qilaman», dedi. Egamberdi qizning bu gaplaridan to'lqinlanib ketgandek bo'ldi, nazarida ko'zlariga nam ham keldi shekilli, yoshlarini kafti bilan artib «Fotima sen yaxshisan, hamma qizdan yaxshisan, juda-juda yaxshisan», dedi. Karimberdi bo'lsa Zuhro qizning hayajonidanmi yengil-engil titrab turgan do'mboq-do'mboq barmoqlarini qo'yvorgisi kelmay uzoq ushlab turdi-da, «xudo xohlasa, bizni qamashmaydi», deb qo'ydi. Qizlar ketdi. Yigitchalar kuchli hayajon ichida o'zlari ham nomini bilmaydigan kuchli hissiy to'lqin og'ushida o'yga tolib o'tirishdi. Uzoq jim qolishdi. Karimberdi uf tortib, yengilgina bosh chayqab:

-Egam, kimdir bizdan oldin kelib uylarimizga kirib o'g'illaring quyon o'g'irladi, deb yolg'on-yashiq gaplarni aytgan bo'lsa kerak. Sening-cha bu gapni kim aytgan bo'lishi mumkin. Egam, buncha o'yga tolding, gapirsang-chi.

- Kim bo'lardi, yo G'ulom g'uppayoki Shokir bo'ladi-da. Bugun tuman markaziga borgan barcha o'quvchilarning nomini birma-bir sanab chiqdilar. Qancha bosh qotirishmasin, kim chaqimchilik qilganligini o'ylab topa olmadilar.

- Yaxshisi qochish kerak bu yerdan, - dedi Egamberdi keskin o'rnidan turib.
- Ruxsatsiz ketishga haqqimiz yo'q-ku, - e'tiroz bildirdi Karimberdi.
- Bizni so'roq qilmay qamab ketishga uning haqqi bormi bo'lmasa?

- Egam u nohaq bo'lsa jazosini xudo beradi.
- Uchastka noziri masjidga borib oq do'ppi kiyganlarni haydagani esingdami?

Hozir o'rtoq, kimnikiga ham borardik, buning ustiga quyonlar ochligini ham ko'rib turibmiz

To'g'ri quyonlar och, buni ikkovlari ham ko'rib turishibdi. Shu quyonlar uchun ham qochish kerak. Xo'sh, qochganda kimnikiga borishadi: uylarigami, ikkoviningko'chaeshigitaqa-taq yopilgan-ku. Himoya so'rab sinf rahbarlari Hamidova opanikiga borishsa-chi, yo'q, yo'q, uning eri badjahloq odam. Maktabga borib Universal bobodan, bir kechagina quyonlarimiz siznikida tursin, deb so'rashsa-chi?! Yo'q, yo'q, bu gap direktor Azizov domlaning qulog'iga borib yetsa-chi... Hav-hay bechora cholni darhol maktabdan haydaydi-ya.

- Uh! - deb yuborishdi ikkala yigit birdaniga.
- Nima qilish kerak? - deb so'rashyapti bir-birlaridan.
- Oллоh ko'nglimga soldi, - deb quvonch bilan o'rnidan turib ketdi Karimberdi,
- o'rtoq turaqol, masjidga boramiz.

O'rta masjidning hovlisi keng, hovli atrofiga pastak-pastak uylar qurilgan, xayri-xudoyi qiluvchilarga, arvohlarga atab is chiqaruvchilarga, masjidning ul-bul narsalarini saqlashga atab talaygina pastu baland uj'chalar qurib tashlashgan. Eng muhimi, Muazzin bobo Karimberdini jonu dilidan yaxshi ko'radi. Bu bobo ilgari muallim edi, muallim boigani uchun ham bolalarni yaxshi ko'radi...

Xayriyat, Muazzin bobo hali uyg'oq ekan. Ularni iliqqina kutib oldi. Akrom akaning kompyuter xonasi oldida bo'lib o'tgan mashmashani eshitib, tafsilotini kimdan so'rasam ekan, deb o'tirgan ekan. Egamberdi bilan Karimberdi bin olib biri qo'yib, ushbu mo'ltillab turgan, ochqolganidan betoqat bo'layotgan quyonlarga aloqador voqealarning hammasini ipidan-ignasigacha so'zlab berishdi. Hatto keyinchalik millioner bo'lib ketishsa Karimberdining otasiga yangi traktor olib berishmoqchi, ikkovlariga ona bo'lgan Sobiraxon ayaga oq marmardan yodgorlik o'rnatmoqchi ekanliklarini hayajonga to'lib-toshib so'zlab berishdi. Yaxshi niyatimiz borligini eshitsa, zora Muazzin bobo bizni qabul qilib, joy bersa deb ataylab hayajonlarini oshirib, sal yig'lamsirabroq so'zlasn'di.

- Voy o'g'illarim, yaxshi niyat qilgan ekansizlar, yaxshi-yaxshi orzular qilgan ekansizlar. Shu niyatlaring uchun Oллоh sizlarga oppoq-oppoq quyonlarni ro'para qilibdi. Bu jonivorlarning yunglari mayinligini, oppoqligini qaranglar, xuddi jannat suvigayuvilgandekyal-yal yonib turibdi-ya... Ha ha, xudo sizlarga oqyo'l beribdi. Qaranglar, bu qiyonlarning sizlarga talpinib turishini.

Muazzin bobo yigitchalar yo'q, yo'q, deyishlariga qaramay elektr choynakda choy qaynatib berdi, nonqutida burda-burda nonlar, yarim-yarim sindirilgan mayda patirlar-u. qatlamalar bor ekan, dasturxonga uyib tashladi. «Niyatlaring yaxshi, yaxshi niyatlilarga Oллоh yo'l beradi, mana bugun Oллоh sizlarni yana bir sinab ko'ribdi, ey

o'g'illarim, bandsi dunvoga kelibdiki, har kuni sinovda bo'ladi, sinovdan o'twchilarning niyati yaxshi bo'ladi, qalbi toza bo'ladi». Egaiiberdi ham Karimberdi ham kunduzgi-kechgi alg'ov-dalg'w voqealar to'lqinida bo'lib anchagacha uxlay olmadilar. Harbiri o'z o'yi bilan band edi. Egamberdi to'satdan marhum ciasini eslab ketdi. Onajonisi bog'chada mudira edi. Ayijon, meni Shohimardon sayliga olib borasiz, deb rosa qistad Mayli. shu o'g'limni bir xursand qilay, yakka-yu yolg'izim Hur yayrasin deb, yoniga uchta tarbiyachi opalarni olib Shohimardon sayliga borgan edilar. Opalar soylig ichida, kiraga clib borgan mashinalari ichida uxlashdi. Egamberdini esayuqoridagi lagerda joy bor ekan deb o'shayergajoylashtirishi... Palokat oyoq ostida deganlari rost ekan. Chotqol togi tornonga qurilgan, dengizdek katta suv ombori urib ketib, svvloqda dam olayotganlarning hammasini yumaloq yostiq qilib tosh-u shag'allarga aralashtirib ketdi. Dam oluvchilaning ko'pi nobud bo'ldi, ko'pi majruh bo'ldi. Sobiraxon ayabosh bo'lib borgan ayollarning uchalasi ham nobud bo'ldi, ayiningo'zini esa yarimjon holida toshlar ostidan kavlab olishc. Ayajonisi uzoq yotdi, uni ko'rmagan doktor, kelib qaranagan tabib qolmadi. Baribir uning dardiga davo topilmadi. Agar men onajonimni sayilga olib borasiz deb qiyin-qistovga olmaganimda, ehtimol, mehribonim olamdan o'tmasmidi? Men aybdorman, men sababchiman», deya, Egambrdi sakrab o'rnidan turib ketdi. Xayriyat, Karimberdi uygoq ekan. O'rtog'ini yoniga tortib, ko'nglini ko'taradigan, do'stini yupatadigan so'zlar ayta boshladi.

O'n beshinchi bob

Muazzin bobo mehri daryo bir kishi ekan, yigitchalar o'rnilaridan turguncha nonushta ham tayyorlab quyibdi, dasturxon yana boy bo'ldi, yeguliklar mo'l bo'ldi, to'yib-to'yib ovqatlandilar. Ikkovlarining qalbida uchastka noziri bizning bu yerdaligimizni eshitsa darhol yetib keladi, yetib keladi-yu, olib ketib yana qamaydi, degan tashvish bor edi, tashvish juda zo'r edi.

- O'rtoq endi nima qilamiz? - deb so'radi Karimberdi. Odatda, ikkilangan paytlarida, ko'pincha, hal qiluvchi gapni Egamberdi aytardi, odatda aytgan gaplari to'g'ri ham bo'lib chiqardi.

Lekin bu gal Egamberdi tayinli javob aytmay, yelkasini qisib qoldi.

- Uyimizga borsak-chi? - yana savol berdi Karimberdi.

- Uchastka noziri uyimizda kutib turgan bo'lsa-chi.

- Unda dalaga boraylik. Otalarimizga bo'lgan voqeaning hammasini aytsak.

- Yo'q Karim, katta xatolar qildik, ruxsatsiz ish qilib qo'ydik. Mayli, sen borsang boraqol, men quyonlarni topshiraman-da uyimdan ketaman, butunlay ketaman. Uyimizniyam, o'gay onamniyam, maktabniyam hammasini yomon ko'raman, bo'lar-bo'lmasga qulog'imizdan cho'zavergani, qamab qo'ygani uchun direktorniyam yomon ko'raman.

- Men-chi, meniyam yomon ko'rasanmi?

- Yo'q, o'rtoq. Biz bir onani emib katta bo'ldik, bir onaning tarbiyasini oldik, seni o'la-o'lguncha yaxshi ko'raman, doim ko'nglimni ko'tarasan. Ochig'ini aytaymi?

- Ayt-chi.

- Aytsam, o'lganimdan keyin ham seni yaxshi ko'raman. Quyonlarni Muazzin boboga qoldirib, «bolalasa, xudoxohlasa, nabiralaringizga bittadan beramiz», degan gaplarni aytishib, ikkilana-ikkilana, nima bo'lsa ham, peshonamizdan ko'rdik deyishib, oldin sen gapirasan, oldin men gapiraman deyishib, qo'rqa-pisa fermer otalari huzuriga jo'nashdi.

Borishsa Karimjonning otasi ham, Egamberdining otasi ham, yerlari boqamti emasmi, bir bo'lib ishlashyotgan ekan. Goho-goho ana shunday bir-birlari bilan birgalashib ishlashar, tig'iz bo'lib qolganda bir-birlariga yordamga ham kelishardi. Bugun Egamberdilarning bir gektarli cho'zoq paykalida makka ekishyapti, uyali qilib ekishyapti. Demak, kecha Siroj birgadir amaki ishlatgan ularni, suv chiqarish uchun uzoqdan chim tashishgan. Chim bosish oson emas, ko'pchilik bo'lish kerak. Mana bugun Siroj birgadir bilan Qosimali suvchi amakilar yonma-yon bo'lib, Sobirjon bilan Shakarxon aya ham yonma-yon bo'lib makka ekishyapti. To'rttovlari ham Karimberdi bilan Egamberdiga bir-bir qarab qo'yishdi. Nigohlarida rahm-shafqat yo'q. Hech kechirib bo'lmas gunoh qilgan odamga qaragandek qarashyapti. Ikki o'rtoq tik turib qolishdi. Nima qilishni bilishmayapti. Nihoyat, Shakarxon aya ishni to'xtatib yigitlarni yoniga chaqirdi.

- Qayerda edilaring? - deb sovuqqina qilib so'radi.

- Machitda edik, - deyishdi yigitchalar.

- Dadalaring axtarmagan joy qolmadi. Milisaxonaning qulfini nega buzdilaring? Uchastka noziri ham axtarib yuribdi sen bezorilarni.

- Milisaxonaning qulfi buzuq ekan, - tushuntirmoqchi bo'ldi Karimberdi.

- Aslida o'zlaring buzuqsanlar. Senlar bilan kechqurun dadalaring gaplashadi... Ho'v narida qoziqchalar bor, bittadan olib ekishga tushinglar. Dadalari bu yerda o'lib tirilib yotishibdi-yu, ular tuman markazigaborib bezorilik qilishibdi.

Quyong haqida, bugun quyong egalariqa pul olib borishlari kerakligi haqida gap ocha olmadilar. Qattiqroq ishlasak ota-onalarimizning qahri yumshab qolar deb ishga astoydil, juda-juda astoydil kirishdilar. Tez-tez ota-onalariga qarab-qarab qo'yishadi. Ularning qanday fikrdaliklarini bilgileri keladi. Albattabeso'roq, ruxsatsiz qilganlari uchun, qilmishlari katta janjalga aylanib ketgani uchun, bir kunda bir emas uch marta mushtlashganlari uchun albatta ota-onalari jazo beradi, bu aniq, lekin qanaqa jazo bo'larkan?

Bir qarasang ta'riflarga sig'maydigan darajada mehribon, bir qarasang o'ta ketgan darajada qattiqqo'l shafqatsiz Siroj birgadir amaki bularni jazosiz qoldirmaydi. Hech bo'lmasa hovlidagi qorayib ketgan ustunga bir kunga bog'laydi. Qosomalni suvchi amaki yakkayu yolg'iz o'g'lini yaxshi ko'radi. Buni menga Olloh berdi, Egam berdi deb erkalaydi. Yaxshi ko'rgani uchun ham bo'lar bo'lmasga, goho ko'chadan mushtlashib kelsa ham, o'gay onam meni ko'z ochirtirmayapti deb yomonlasa ham, baribir, yakka-yu yolg'iz o'g'lini yaxshi ko'radi. Qilgan mayda-chuda ayblarini kechirib yashaydi, katta bo'lsa esi kirib qolar, deb qo'ya qoladi. Lekin hozir, shu paytda loqal bir qarab qo'ysa yaxshi bo'lardi.

Demak ikki otaning fikri bir, jazo qattiq bo'ladi, juda-juda qattiqbo'ladi.

Yigitchalar, ikkovlari ham eslarini tanigandan buyong yer ichida, otalarining yonida mehnat qilib kattabo'lgan emasmi, bu gal ham avvalgilaridan ham qattiqroq, berilibroq-ishlay boshladilar. Qattiq ishlasak otalarimizning qalbi yumshab, mehrilari tovlanib qolar, degan umid hech tark etmayapti ularni.

Otalari ovqatga o'tirishdi, lekin ularni chaqirishmadi. Sobir akasi bilan Shakarxon aya ham o'rtalariga dasturxon yoyishdi, lekin yigitchalar tomonga hatto qarab ham qo'yishmayapti. Kech bo'ldi. Shakarxon aya kun bo'yi akillab yig'lab onasiga yaxshi ishlashga xalaqit bergan qizchasini ko'tarib jo'nab ketdi.

Tushunarli, u endi hasharchilarga kechki ovqat tayyorlaydi.

Sobir akasi bo'lsa yelkasiga ketmon olib dasht tomonga chiqib ketdi, suv ochib keladi shekilli. Qorong'itushaboshladi. Ikki o'rtoq hali ekishdan bosh ko'targanlari yo'q. Oxirgi umid yana o'zlaridan, qattiq-qattiq ishlashsa bugungi ayanchli ahvollaridan terlab-pishib qilgan mehnatlari ularni bugungi ko'ngilsizlikdan qutqaradi. Ishlash kerak. Tezroq ekish kerak. Nihoyat, Siroj birgadir, u ham charchadi, shekilli o'ng qo'lini beliga qo'yganicha asta-sekin yaqinlashib kela boshladi. Yigitchalar boshlarini ko'tarishdi, ma'yus ko'zlarida yolvorish, iltijo nurlari xiragina yonib turardi.

Otaning hukmi qattiq bo'ldi:

- O'zboshimchalar, ikkovlaringhamjo'nanglar endi. Hozir borib uchastka noziridan kechirim so'ranglar. Kechalab bo'lsa ham quyonglarni qayerdan olgan

bo'lsanglar egasiga topshiringlar. Bo'lmasa ikkovingni ham mana shu qari tutga bir haftaga boylab qo'yaman, keyin kuningni ko'rasanlar.

O'n oltinchi bob

Muazzin bobo nafaqat odamga, balki hayvonlarga ham mehrlil ekan. Oq pahlavonlarga yaxshi qarabdi, simto'rlarini to'ldirib xudoyi qilganlardan qolgan sabzi, karam po'choqlar solibdi. Quyonlardan ko'ngli tinchigach, ikki o'rtoq goh unisinikiga kirib, goh bunisinikiga kirib maslahat ustiga maslahat qilishyapti. Oq pahlavonlarni egasiga topshirmaslik uchun albatta pul kerak, juda katta pul kerak. Lekin pulni qayerdan topishadi, kimdan so'rashsa bo'lar ekan. Uyala-uyala Muazzin bobodan so'rashgan edi, g'alati odam ekan, machitga qadam qo'yganimdan buyon qo'limga pul ushlaganim yo'q, dedi. ...Karimberdining onasi o'g'lini ertalabgacha bag'riga bosib, boshlarini silab chiqdi. Marosimlarga qatnashib turadi, ba'zan boshqaradi ham, pul tushadi, ko'p-ko'p tushadi. Puli bor albatta. Lekin, afsus, o'g'ilginam, qattiqqo'l otang mening gapimni ikki qildilaringmi deb, ikkovimizni ham ko'chaga xaydaydi, deb afsuslanadi. Bu alamli gaplarni ayta turib o'g'lining yuz-ko'zlaridan qayta-qayta o'pib ham qo'yadi.

Egamberdi ham tuni bilan uxlamay chiqdi. Besh-o'n ming bo'lsa mayli edi-ya, o'ttiz mingga, o'ttiz mingni kim ham berardi menga deb o'ylaydi. O'gay onasida pul bor. Egamberdi har yakshanbada bozorga sut, qatiq, qaymoq olib borib sotadi. Qancha pul tushsa, bitta yarimta muzqaymoq olib yesa yeydi, bo'lmasa pulning hammasini shundayligicha o'gay onasiga topshiradi. Onasi bu pullarga bilaguzuk olaman, deb yig'ib yuribdi. Shuning uchun u pul bermaydi, o'lib qolsa ham bermaydi!

Eh deydi-da, Egamberdi o'z onasini o'ylab ketadi. Qo'l oyoqlari singan, butun borlig'i majaqlangan holda naq ikki yilcha yotib qoldi. Egamberdi yosh bo'lsa ham ovqat

pishirishni, uy-ro'zg'orga qarashishni o'rganib olgan. Hatto, qo'shnilarini hayron qoldirib sigir ham sog'adi. Onajoni bo'lsa ko'zlarini mo'ltilatib qarab yotadi, goh ana shu mo'ltillab turgan ko'zlaridan duv etib yosh to'kilib ketadi, chuqur-chuqur xo'rsinadi. Egamberdi sekingina kelib onajonining yonginasiga o'tiradi, qoq qurib, etsiz bo'lib qolgan qo'llarini ohista-ohista silaydi, o'pib-o'pib qo'yadi.

- Dadangga ovqat olib qo'ydingmi? - ko'zlarini yarim ochib so'raydi onaizori.

- Olib qo'ydim, - deydi Egamberdi allaqanday qoniqish, mamnuniyat bilan.

-Sigirniyam sog'dingmi?

- Sog'dim, ayajon, faqat sutni oz berayapti-da.

- Shakarxon ayangga sog'dirsang bo'lardi.

- O'sha opani yomon ko'raman.

- Unday dema o'g'lim, u yomon ayolmas.

- Xamirniyam chala ko'ptiradi, sigirniyam chala sog'adi, idish-tovoqniyam chala yuvadi.

- Unday dema, o'g'lim.

- Ayajon, oyog'ingizni uqalaymi?

- Oyog'im hech narsani sezmayapti, polvonim.

- Bo'lmasa doringizni surtaymi.

- Yo'q hech narsa sezmayapti, mayli meni quchoqlagin, qattiqroq quchoqlagin, ha, ana shunday, barakalla azamatim. O'g'lim, pahlavonim, dadangga ehtiyotbo'lg'in, dadangbechora juda go'l, sodda, hamma aldab ketaveradi... Keyin o'g'lim o'qigin, oliy ma'lumotli bo.'lg'in.

- Ayajon, yig'lamang, buldi, oliy ma'lumotli bo'laman, oliy ma'lumotli fermer bo'lamman, quyonlar boqaman.

- Dadanga qiyin bo'ladi-da, o'g'lim.

- Ayajon, yig'lamang.'

- Senga ham oson bo'lmaydi, dilbandim. Endi o'g'lim, bor toshqinda halok bo'lgan tarbiyachi opalaringni bir ziyorat qilibkel.

- Kecha bordim-ku.

- Yana bor, har kuni borgin... Boraqol, men ozgina mizg'ib Egamberdi istamaygina qabristonga jo'naydi. Mana, toshqinda halok bo'lganlarining biriga past, biriga baland, biriga oq, biriga qora marmardan yodgorliklar qo'yilgan. «Ayajonim nega meni hadeb qabristonga bor, tez-tez bor deb o'shayoqqa qistayveradi yoki men ham olamdan o'taman, sen ham mengayodgorlik qo'yasan demoqchimi yoki hamma vaqti bilan olamdan o'tadi, men ham o'taman, buning ajablanadigan joyiyo'q, ko'pyig'lama, +o'zingni yo'qotmademoqchimi?, deb o'ylaydi-da, o'ylagan o'ylaridan birdaniga seskanib ketadi. «Yo'q, ayajonim o'lmasligi kerak, o'lmaysiz ayajon», deya qabrlarni ortda qoldirib uyiga tomon shoshadi...

- O'rtoq, nega buncha qovog'ing osilib ketibdi, - deb Karimberdi baland ovozda gapira boshladi, - hozir men seni xursand qiladigan bir gap aytaman.

- Meni hozir puldan boshqa hech narsa xursand qilmaydi, - sekin o'rnidan turib o'rtog'ini qarshiladi Egamberdi.

- Men Sobiraxon ayamizni ko'rdim, tushimda ko'rdim. Arshi a'loga yaqinjoyda, Ollohning nazari tushib turganjoyda ko'rdim. Hammayoq oppoq nur ichida chayqalarmish. Daraxtlarning yaproqlari ham sarg'ish nurlar ichida yal-yal yonarmish.

- Ayajonim oq rangni yaxshi ko'rardi, - xo'rsinib qo'ydi Egamberdi.

- Oq nurlar ichida har biri chinni kosadek keladigan qizil-sariq gullar tovlanarmish. Bir mahal hammayoqni oq, oppoq quyonlar bosib ketgandek bo'ldi. Sobiraxon ayam ana shu oq quyonlar orasidan o'tib men tomonga kela boshladi. Bular mening oppoq qizlarim, oppoq o'g'illarim deb bitgasini qo'lga olib, oppoq-oppoq yunglaridan mayin-mayin silab qo'ydi. Bir mahal qaragam oppoq quyonlar

oppoq-oppoq kiyingan bog'cha bolalariga o'xshab borayotganmish, qo'llarini silkitar emish.

- Karim, ayajonimni o'z ko'zing bilan ko'rdingmi, - entikib hayajon ichida so'radi Egamberdi.

- Ha, aniq ko'rdim. Xursand bo'lishimiz kerak. Demak Egam, bekorga bizga oq quyonlar uchramaganga o'xshaydi. Muazzin bobo bir ko'rishidayoq bular jannatdan chiqqan deb bekorga oh urib yubormadi. Afsus, dadalarimiz tushunishmayapti. O'zi umuman, kattalar shunaqa, yoshlarni hech tushunishmaydi, yo'llariga to'g'anoq bo'laverishadi.

Egam yur, eshikni qulfla. Ayam o'rtog'ingni olib chiq, qaymoqqa bulab qatlama pishirganman. Birga nonushta qilasizlar, deyapti. Ayajonim, bilib qo'y, seni yaxshi ko'radi, jonu dilidan yaxshi ko'radi.

- Bilaman Xolisxon ayamning mehribonchiligi bo'lmaganda men allaqachon bu uydan qochib ketgan bo'lardim.

O'n yettinchi bob

Xolisxon ayani ko'pincha Otin aya ham deyishadi. . Egaberdining ayasi olamdan o'tgach, to o'zini tutib olguncha, to Shakarxon aya Qosimali suvchiga xotin bo'lib kelguncha unga onalik qildi, mehr bilan boshini siladi. Ko'pincha Karimberdi ikkovlar iga bir o'rin solib berar, bir xil kiyim tikib berar, bir xilda ovqatlantirar edi. Kechadan buyon ikkovi o'g'illari boshiga quyon tashvishi yopishib olgandan buyon ko'proq Egamberdiga achindi. Chaqirsam-u ko'nglini ko'tarsam, boshini silasam deb o'yladi. Chiqishi bilan bag'riga oldi, peshonasidan qayta-qayta o'pa turib yigitchaning ko'zi to'la g'am, anduh, rangi ham bir ahvoldaligini sezib:

- O'g'ilginam-e, - dedi-yu bir nafas quchog'ida tutib turdi. Endigina dasturxon atrofiga o'tirishgan ham ediki, ko'cha eshik shiddat bilan taqillab qoldi. Otin aya chiqqan edi, eh-he, damino o'ynab ko'p o'tiraverganidan, tekin uehradi, deb tinmay yog'li ovqat yeyaverganidan bo'g'irsoqdek semirib ketgan uchastka noziri turganini ko'rdi. Qoshlari chimirilgan, yuzi, ko'zlari to'la g'azab. Otin aya darrov fahmladi. O'g'li bilan Egamni so'roqlabkelgan. Oqshomgi g'alvalarni, kechasi o'g'illari uchastka idorasi qulfini buzib qochganini eshitgan qaysi ona darrovgina suyukli farzandlarini militsiya qo'lga topshirib qo'ya qoladi!

- O'g'illarim dalaga. fermer dadalariga yordamlashgani ketgan uyga kiring, aylanay, mehmon qilaman, - degan shirin gaplarni aytib uchastka nozirini iziga qaytarib yubordi.

Xayriyat, uchastka noziri mashinasi motorini jahl bilan o't oldirdi-da, indamaygina jo'nab ketdi. Egamberdi bilan Karimberdi hamma gapni eshitib turishgan edi, tomoqlaridan serqaymoq qatlama ham o'tmay qoldi. Masjidning hovlisidagi

kechadan buyon sarson bo'layotgan quyonlarni olib, egasiga topshirish uchun jo'nashdi. Simto'rlarni qo'ltiqlab dala yo'lidan erinibginayurib borishyapti. Quyonlarni shu yo'l orqali olib kelishgan edi, bamisoli uchib kelishgan edi, endi esa oyoqlarini arangsudrashyapti, qoilaridagi to'rlar ham og'irlik qilayotgandek bo'layapti.

- Karim, jon o'rtoq kel gaplashib ketaylik, yuragim siqilib ketayapti. - dedi Egamberdi.

- Nimani gaplashamiz, - so'radi o'rtog'i.

- Sen ko'p kitob o'qigan.san. Otin ayamiz ham senga ko'p hikmatlarni aytib bergan... O'shalardan gapirib bergin, yuragim sal yozilsin.

- Kitoblarda kishi qiyinchilikka tushsa, o'zini yo'qotib qo'ymasligi kerakligi haqidagi gaplarniyozishgan.

- Karim, bu gaplaring hammasi eski-ku. Ayajonimiz aytgan | gaplardan gapir.

- Bo'пти, aytsam aytaqolay, faqat tezroq yuraylik, bu holda

markazga peshinda ham yetib bora olmaymiz. Ayajonim o'qihbergan bir kitobda mana shunaqa so'zlar bor: "Bir yigitchadonishmand boboning oldiga borib, "ey bobojon, hech omadimyurishmayapti, biron maslahat bering-, debdi. Donishmand bobo oppoq soqolini changallab turib. «e bolam ishingniqaytadan boshla-, debdi. Yigitcha yengini shimarib, belinimahkam boylab ishni qaytadan boshlabdi. Lekin yana omadiyuiishmabdi. Yigit xafa bo'lib, yig'lagudek bo'lib donishmand boboning oldiga ikkinchi marta yana boribdi. Donishmandbobo yana oppoq soqolini ushlab turib, »ey bolam,tushkunlikka tushma, omading keladi-. debdi. Af'suski,bechora yigitchaning omadi baribir kelmabdi. Yigitchayig'labdi, ko'ksiga urib, donishmand boboning oldiga yana ma'yusgina bo'lib boribdi. Donishmand bobo uzoq o'ylanib turibdi-da, -bolam, omad seni quvib yuribdi-yu o'zing bilmayapsan, hamma ishingni, hamma ishingni deyapman, qaytadan boshla--, debdi. Yigitcha hamma ishlarini ipidan-ignasigacha bir karra o'ylab ko'ribdi-da, yengni shimarib qaytadan boshlab yuboribdi. Qarang. omadi shunaqayurishib ketibdi-ki tez kunda boyib ham ketib, qo'sha-qo'sha kemalar sotib olgan ekan.

- O'sha yigitcha ham bizga o'xshab quyon boqqanmikan?

_ deb so'radi Egamberdi.

- Bilmadim, - deb qo'yaqoldi Karimberdi.

- Karim yana bir marta ayt, rostini ayt. Chindan ham tushingda ayamizni ko'rdingmi?

- Ming marta aytdim-ku. Quyonlar orasida farishtalaridek oppoq kiyingan, yuzlaridan nurlar yog'ilib turgan holatida ko'rdim.

- Ayam meni so'ramadimi?

- Ehtimol so'ragandir, uxlab yotganim uchun eslay olmayapman.

- Karim men ham tushimda ayajonimni ko'rganman. Ayamni emas, men o'zimni ko'rganman. Minglab oq quyonlar orasida yurgan emishman. Quyonlardan bittasi to'satdan, kattalashib-kattalashib, oq otga aylanib qolsa bo'ladimi. Shu paytda to'satdan Muazzin bobo paydo bo'lib qoldi. Men oq otga minaman desam, Muazzin bobo ehtiyot bo'l. ishqilib belini sindirib qo'ymagin, deydi.

- To'xta-to'xta, - dedi Karimberdi hovliqib, - to'xta, qo'limizdagi quyonlarni yerga qo'yaylik, sen ham, men ham charchaganmiz. Rostdan ham tushingda ot ko'rdingmi?

- O'lay agar ko'rdim.

- Egam, esingdami qishda biznikida yotib yurganingda ijonim -Tush ta'biri» degan kitobni o'qib bergan edi,

esingdami?

- Kitob esimda-yu, lekin nimani o'qib berganlari esimda yo'q, o'shanda uxlab qolgan bo'lsam kerak.

Egamberdining ruhi g'amgin, yuragiga qil ham sig'maydigan bir kayfiyatni boshidan kechirayotgan edi. O'rtog'i buni sezib turardi. Biron qiziqroq, iloji bo'lsa muhimroq gap aytib qalbini yumshatgisi, qalb tubiga cho'kib yotgan g'am toshini eritgisi kelardi. O'rtog'i ko'rgan. O'zi ko'rgan tushlar haqida oshirib-toshirib, tantanavor birohangda gapira boshladi. Kishi tushida eshak minsa boy bo'lar ekan, ilon ko'rsa xazina topar ekan, oq narsa ko'rsa ruhicharog'on bo'lar ekan, yo'l ko'rsa umri uzoq bo'lar ekan, tuya ko'rsa martabasi baland bo'lar ekan, ot ko'rsa, agar minganham bo'lsa, murodu maqsadiga albatta yetarkan.

- Agar sen ot ko'rgan bo'lsang, - hayajonli ohangda dedi Karimberdi. agar otni mingan ham bo'lsang, xudo xohlasa murodu maqsadimizgayetarkanmiz. Xursand bo'lgin o'rtoq endi xursandmisan?

- Negaxursand bo'lar ekanman, Karim o'rtoq, -xo'rsinish aralash dedi Egamberdi, - mana bu oq pahlavonlarni bizga qarab mo'ltirab, yolvorib, iltijo qilgandek turishlarini ko'r. Qaragin, oyoqlari bilan mo'ylovlarini silab-silab qo'yishyapti. katta-kattaquloqlarini qashlab-qashlab qo'yishyapti... Eplay olmas ekansanlar bizni nega bezovta qildilaring, latta ekansizlar, landovur ekansizlar deyishayotganga o'xshaydi. Karim, biz sharmanda bo'ldik, ustimizdan butun maktab kulayotgandir. Direktorimiz ham ajab bo'ldi deyotgandir, o'gay onam xursand bo'lganidan gadoyga pul atab qo'ygandir... Hammasidan ham ochig'ini aytaymi?

- Aytaqol, Egam, bugun ochiq gaplashadigan kunimiz.

- Men... men Fotimani yaxshi ko'rib qolganman.

- Yaxshi ko'rsang nima bo'пти, hamma ham bir-birini yaxshi ko'radi.

- Yo'q, jon do'stim, tushunsang-chi, men uni sevib qolganman. Butun dunyo ajab bo'ldi deb ustimdan kulsa kulaversin, lekin Fotima ustimdan kulsa chidamayman. Men bu dunyodan ketaman, butunlay ketaman. Yo ustimdan kulganlardan o'ch olaman,yo ketaman. Xo'rlikda yashashni hecham istamayman.

Egamberdi qaysar, xato bo'lsa ham aytganidan qaytmaydi. Shu paytda jahli baland, alami kuchli, xo'rliigi ham oshib borayapti. Yo'q, uni jahlidan tushirishim kerak. so'zidan qaytarishim kerak. Bo'lmasa o'zini bir narsa qilib qo'yishi ham mumkin.

- Qani o'rtoq ayt-chi, ketsang qayoqqa borasan? - deb so'rab ham qo'ydi.

_ Biror shaharga boraman-da. Aka-uka Orif, Odillarni bilasan-a, ular hozir shahardagi katta bozorda aravakashlik qilishyapti. Har bittasi kuniga yigirma mingdan ishlarkan, eshityapsanmi, yigirma ming so'm deyaapman.

- Men-chi, sen ketsang men nima qilaman?

- Sen o'zing bilasan. Har kuni qaymoqli qatlama pishirib beradigan mehribon onang, akang, bir urishib, bir orqangni silaydigan otang bor.

- Egam o'la-o'lguncha ajralmaymiz, o'lsak, qabrimiz ham bitta bo'ladi, deb qasam ichdik-ku.

- O'rtoq nima qilay. axir. Mana ularning bizga qarab mo'ltillab turishini qara, qaragin yig'layotganga o'xshaydi, -

Egamberdl qo'lidagi to'rni yerga qo'yib qayta-qayta tepinib yig'lab ham yubordi. Karimberdi o'rtog'imning bo'lganini, ko'zida yosh ko'rmasam derdi. Uni chin dildan ukalik mehri bilan sevardi. Hozirgi holatini ko'rib chidab turolmadi. Qo'lidagi to'rni u ham yerga qo'ydi-da o'rtog'ini mahkam quchocilab:

- Tirik bo'lsak birga bo'lamiz, o'lsak bir qabrga qo'yilamiz! - dedi-yu u ham yig'lab yubordi.

Unsakkizinchi bob

Muazzin bobo bu quyonlar jannatdan chiqqan deb aytdi, bu so'zlarni u masjidida - Ollohning uyida aytdi. Hamonki ilohiy quyonlar ekan, endi ularni ehtiyot qilinglar, deya qayta-qayta takrorladi. Aytgan sari bu so'zlarining chinligiga ishonib borar, quyonlarning mo'ltillab qarashlarini ko'rib chindan ham bizga biron gap aytishmoqehimi, iltijo qilishmoqchimi, deb lab, qayta-qaytabag'irlariga bosib, silab-silab qo'yardilar. "Ota-onamiz quyonlar tufayli uyga qo'yamadilar, uchastka noziri qamab qo'ydi, aka-uka Isroil bilan G'ulomlar bizni urmoqchi ho'lishdi... Yo'q, nima bo'lganda ham bu oppoq pahlavonlarni endi hech kimga bermaymiz, egasiga ham topshirmaymiz,tog'-toshlarga, dashtu biyobonlarga olbqochibketamiz", deya o'ylay boshlashdi. Nihoyat, qarorlari qat'iy bo'ldi, Qatron tog'i etaklaridagi adirlar tomon yo'l oladigan boldilar. Qorong'i tushguncha "Kelin bosdi- dovoniga yetib olsalar bas. Yana ancha-muncha ikkilanishdan keyin tashabbusni o'z qo'liga olgan Egamberdi, «O'sha yoqlarda cho'ponlardan qolgan chaylalar ko'p. Birontasini makon qilib olamiz. Karim. ko'rasan, biz juda zo'r bo'lib ketamiz. Lekin o'rtoq hafsalam pir bo'lganda, umidsiz bo'lib qolganimda ko'nglimni tog'dek ko'tarding-da». deb qo'ydi. Hovliqib, hayajonli so'zlashib borayaptilar. Qiziq, ko'tarib borayotgan quyon to'la to'rlar endi yana yengil

bo'lib qolayotgandek, oyoqlari ham o'z-o'zidan jadal yurib borayotgandek, quyonlar ham tez yuringlar, tezroq yuringlar deb, yoqimli ovoz ehiqarayotgandek, bu holatdan o'rtoqlarning yuz-ko'zlari ham charaqlab ketgandek, har birining yuzida mamnuniyat, quvonch gullari ochilgandek, qalblaridagi shodlik daryo bo'lib toshayotgandek. Qishloq oralab o'tayaptilar.

- Karim, chindan ham tushingda ayajonimni oq quyonlar orasida ko'rdingmi? - so'raydi Egamberdi.

- Ko'rdim, aniq ko'rdim, - deb ta'kidlaydi Karimberdi.

- O'zing-chi. chindan ham tushingda ko'rgan o'shaoq otni mingdingmi, aytdim-ku senga qishlog'imizdagi Alisopol degan chol toqqa ikkita qo'y bilan qochib ketib, o'n yildan so'ng. mingta qo'y bilan qaytgan ekan. Xudo xohlasa biz ham kamida mingta quyon bilan qaytamiz.

- Ehtimol, o'n mingta quyon bilan qaytamiz.

- Quyonlarimiz ko'paysa shaharda parhezlik go'sht do'konini ochamiz.

So'zlasha-so'zlasha, duolar o'qib, mana. qancha qishloq ortda qolib "Zarif devona» guzariga ham yetib keldilar. Endi undan uyog'iga pastu baland adirlar boshlanadi. Xayriyat, guzarda kichkinagina bozorcha bor ekan. Quyonlarga oz-oz sabzi. karam, o'zlariga ham yemak sotib olsalar bo'ladi. Quyonlarni bir ehetga qo'yib bozorhadagi narsalarning narx-navosini surishtira boshladilar. Sut-qatiqlar sotib, tomorqadagi sabzi-piyozlardan sotib, sotishga, savdolashishga ancha ko'zi pishib qolgan Egamberdi buyerda ham ko'p narsani bilishini namoyish qilib, sotuvchi qizlarni kuldirib. savdolasha boshladi. Xaridlari bitguncha quyonlarni har narsaga qizuquvchi nonsotuvchi qizlar, onasidan qurtga pul olib chiqqan yosh-yosh bolalar o'rab olishibdi. Quyonlarning beozorgina cho'chibgina turishi, goho-goho mo'ylovchalarini siltab-siltab qo'yishi bir qizaloqni hoshqalarga qaraganda ko'proq qiziqtirib qoldishekilli:

- Quyoningizni bir silab ko'rsam maylimi? - deb so'radi Egamberdidan.

- Mumkin emas. - dedi Egamberdi.

- Voy nega? - hayron bo'ldi qizaloq.

- Ular sehrlil. Silashdan oldin uch marta «bismillo» dob olish kerak, silayotganingda niyatimga yetkaz, niyatimga yetkaz, deb shivirlab turishing kerak. Qizaloq simto'rga qo'lini tiqih hurkib turgan quyonlardan birini silab, Egamberdi aytgan so'zlarni pichirlab aytaboshladi:

- Endi haqini to'lamaysanmi? - gapga aralashdi Karimberdi.

- Haqiga qancha beraman?

- Bir kilo sabziga pul bersang bo'ldi.

Qizaloq bozorhadagi sotuvchilardan biri ekan, etagini to'ldirib sabzi olib keldi. Sabzilarni yerga to'kkach, quyonlarni beozorgina qilib yana silay boshladi. Sirli, sehrlil narsalarga qiziquvchilar bozorhada ko'p ekan. Quyonlarni sehri bor ekan,

shahardagi sirkdan kelishibdi, qishloqma-qishloq yurib tomosha ko'rsatishyotgan ekan. quyonlarning erkagi rom ham ocharkan, degan gaplarni bozorhadagi ayollarning o'zlari tarqatib, o'zlari ishonib, o'zlari yopirilib kela boshladilar. Umidvorlik, sehrli, sirli narsalarga ishonish yoshu qarida bir xil bo'lar ekan. Endi nosigaret sotib, savdosi yurishmay mudrab o'tirgan yoshi o'tgan ayollaru nonvoy kampirlar ham kela boshladilar. Birovi non berib ketayapti. birovi yelim i ozgina piyoz berib ketayapti, yaqin atrofdagi ymakxonalardan birida ishlaydigan ayol ikki shisha shirin suv ham bergandek bo'ldi.

- Egam, dob shivirladi o'rtog'iga nisbatan hushyorroq, bo'lgan Karimberdi. - tezroq qochish kerak, huvbufitidagi ayolga qaragin qo'l telefoni bor ekan, kimgadirtelefon qilayapti, qaragin, yuzida ham vahimabor. Tag'in biznesirkdan quyon o'g'irlab kelganlar deb o'ylayotgan bo'lsa, militsiyaga qo'ng'iroq qilayotgan bo'lmasin.

- Qochamiz! - dedi Egamberdi rangi quti o'chib.

Ikki yelim xalta to'la non. sabzi, karam, maydaroq bo'lsa ham kartoshkaga o'xshagan narsalar tushgan ekan. Biri xaltalarni, biri simto'rlarni qo'ltiqlab yo'lga tushdilar. Orqalaridan ergashib, -men ham bir silab ko'ray», deb yolvorgan bolalarga, ertaga xuddi shu vaqtda yana kelamiz. pulni ko'proq olib chiqqanlarga ikki martadan silatamiz, degan gaplarni aytdilar.

Guzardan chiqib tog' tomondan shovillab tushib kelayotgan soyyoqlab yuqorilab borayaptilar. Tez yurish zarur, iloji bo'lsa yugurish kerak.

Chindan ham haligi ayolning qarashlari xunukroq, ko'zlari ham bejoroq edi, iloyo, hech qayerga qo'ng'iroq qilmagan bo'lsin-da. Bora-bora dillarini xira qilib turgan xavf chekinayotgan bo'ldi. Ko'ngillariga yana charog'onlik hukmronlik qila boshladi. Shaldirab oqayotgan suvning shaldirashida ularga oq yo'l tilayotgandek bir ohang bordek edi. Uchayotgan qushlar ham, soy atrofidagi pastu baland daraxtlar ham ikkovlariga omad tilayotgandek edi go'yoki. Quvonchlari cheksiz edi. Dam olgani o'tirdilar. Qorinlari ham xiyla och qolgan ekan. Quyonlarni silatib olga» non-u mevalarni o'rtaga qo'yib kula-kulayeya boshladilar. Quyonlar ham «savdo»dan tushgan sabzi-yu kartoshkalarni mayda-mayda tishlab, uzun-uzuu quloqlarini silkita-silkita, qo'rqa-pisa ovqatlanishga tushdilar.

Yana yo'lga tushdilar. Nimagadir Egamning qulfi dili ochila boshladi. Ko'proq gaplashgisi kelayapti.

- Karim sen ko'p kitob o'qigansan, o'sha kitoblaringdagi gaplardan gapirib ketgin, - deya iltimos qildi. - Men ko'proq esda qolmaydigan kitoblarni o'qiganman. Hozir nimagadir. geografiya muallimi tog' sayohatiga olib borgan vaqtlar yodimga tushdi. Esingdami. Xonsupada dam olgan edik.

- Esimda, - dedi biroz o'ylanib turib Karimberdi. - men o'sha muallimani juda yomon ko'rar edim. Qachon darsga kirsa crini maqtab vaqt o'tkazardi, erim o'rmonlarda o'lgan,

orim sahro-yu Kabirda bo'lgan,oftob urib ketishiga sal qolgan, deb yolg'on gaplarni gapirgani gapirgan edi.

- Egam, yashirmay qo'yaqol, o'sha opoy hamisha senga besh baho qo'yardi. Bo'пти, jadalroq yuraylik, o'zing aytganingdek tezroq Xonsupaga yetib olsak marra bizniki.

O'n to'qqizinchi bob

O'rkach-o'rkach boiib bir-biriga suyanib yotgan adirlardan song poyonsizdek ko'ringan sayhonlik boshlandi. Bu tog'larda na bir tup daraxt o'sadi na bir tup giyoh bor. Erta bahorda, yomg'irli pallalarda gurkirab o't-o'lanlar bir nafaslik lolaqizgaldolar o'sadi. Saraton issig'i boshlanishi bilan yana do'mboq-do'mboq toshlaru o'tkir qirrali mayda-mayda shag'allardan boshqa hech narsa qolmaydi. Cho'ponlar ham o'tloq axtarib yuqorilab ketishadi, dasht yana uvillagan daydi shiimollaru yer kavlab tinmaydigan yumronqoziqlar ixtiyorida qoladi. Bu yaydoq dashtlarga xonlar nega toshsupa qurganiga o'shanda geografiya muallimasi tushuntirib bera olmagan edi. O'sha gal kelganlarida mana shu yerlarda butun-butun bo'lgan toshlardan tiklangan katta-katta supalarni ko'rishgan edi, endi bo'lsa kavlab ketishibdi. Silliq toshli supalar vayronaga aylanibdi. Supalar yonida cho'ponlarning pastak-pastak uychalari ham bor edi, bularni ham buzib tashlashibdi... Egamberdi bilan Karimberdi bu yerga Xonsupani-yu pastak-pastak bo'lsa ham cho'ponlarning uychalarini axtarib kelishgan edi. "Kelin bosti» dovoniga yetib olguncha, hech bo'lmasa bir kecha tunab o'tamiz deyishgan edi.

Yo'lda, behuda urinaverib charchab simto'rni teshib chiqaman. deb betoqat bo'layotgan quyonlarni yerga qo'yib, o'zlari ham muzdek-muzdek toshlar ustiga o'tirishdi. G'alati bir kayfiyatni ikkovlari tengdan seza boshladilar. To'satdan boshlarini xam qilib oldilar. Bir-birlariga qaragilari kelmayotgandek, so'yib yeyman, maza qilaman deb kun bo'yi ko'tarib yurgan qovunini o'g'irlatib qo'ygan yosh boladek tushkun bir holatga tushib qoldilar. Bu holat uchun aybni kimdan axtarishni bilishmas edi. Charchagan qalblaridagi g'ussani chiqarish uchun biron narsani o'ylab topishni juda ham istashardi. Egamberdi, to'satdan o'rnidan turib, mayda-mayda toshlarni jahl bilan uzoq-uzoqlarga qulochkashlab ota boshladi. -Agar o'sha bizni mana shu yerga boshlab kelgan geografiya muallimini hozir ko'rsam, shu toshlar bilan o'ziniyam, o'rmonlarda adashib qolgan eriniyam rosa savalagan bo'lardim... Agar bizni bu yerga boshlab kelmaganda, biz Xonsupani emas, boshqa joyni mo'ljallab yo'lga chiqqan bo'lardik», deb o'yladi.

- Egam, o'sha muallimani yomonlayverma, - deb gapga aralashdi Karimberdi.
- shu muallima senga doim besh baho qo'yardi.

- Sinfdagi bolalarni tinchlantirib o'tirganim uchun bcsb qo'yardi.

Shu gapdan so'ng Egam jahldan bir nav tushib atrofdagi yirik-yirik toshlardan ustma-ust qo'yib, o'zicha qo'rg'oncha yasay boshladi. Atrofdagi yassi-yassi toshlar ko'p edi. Karim ham qo'shilib bir nafasda «qo'rg'oncha» qad ko'tara boshladi. Asta-sekin kayfiyatlari ham ko'tarilib borardi. Qo'rg'oncha, nihoyat, ko'krak barobar bo'lib qoldi. Uch-to'rt kundan buyon to'ra bo'g'ilib yotgan quyonlarni qo'rg'onchamizga qo'yib yuborsak degan fikr o'rta tashlandi. Egamberdining fikricha, quyonlar uzoqqa sakrash bo'yicha dunyo chempion i ekan-u lekin yuqoriga sakray olmas ekanlar, yovvoyi quyonlarini boqqanda bu tajribani amalda sinab ko'rgan ekan. O'zlari uchun kirib chiqishga ozgina joyni eshikcha o'rnida qoldirishgan edi. U yerni ham baland toshlar bilan berkitishdi... Karimberdi odaticha, shu yerda o'tganlarga bag'ishlab tilovat qilgan bo'ldi. Tilovat ohangida ilohiy birsehir bor ekanmi, oldilariga qo'yilgan yeguliklarni mayda-mayda tishlab olayotgan quyonlar ham tilovat ohangiga quloq solib, jim bo'lib qolishdi. Birozdan so'ng to'rlar ichidan chiqarib ularni ham ozodlikka qo'ydilar. Ozodlikka chiqqanlari uchunmi, sakray-sakrav o'ynoqlasha boshladilar uzun-uzun quloqlarini silkitib, ana shu quloqlari bilan sheriklarini urib-urib qo'yyaptilar, bir-birlariga xuddi qashlanmoqchidek suykilib-suykalib olmoqdalar.

- Karim, jon o'rtoq mana shu quchoqlab turganim sening onajoning bo'ladi degin.

- Narigi dunyodan onang yuborgan quyon mana shu bo'ladi desam, xursand bo'lasanmi?

- Shunday degin, tezroq aytgin.

- Sobiraxon ayamiz uni narigi dunyodan biz uchun jo'natgan. Yorug' dunyoga borsang mening oq sut berib katta qilgan ikki o'g'lim bor, ular bir-biriga mehribon bo'isin, bir-biridan ajralmasinlar, tog'u toshlarda sarson bo'lib yurganlarida, bir-birlarini ko'nglini ko'tarsinlar, sen ana shu o'g'illarimga gala-gala bolalar tug'ib bergin, quyonlari ko'payib boyib ketishsin, menga oq marmardan yodgorlik qo'yishsin, Siroj birgadir amakining yonib ketgan traktori o'rniga yangi traktor olib berishsin, degan gaplarni aytgan bo'lishi hammumkin.

- Karim, jon o'rtoq meni masxara qilayotganga o'xshaysan, xuddi ustimdan kulayotgandeksan.

- Yo'q, Egam, men ko'nglimdagi gaplarni aytayapman. Hozir ikkovimizni ham Olloh kuzatib turibdi. Kecha aytuvdim-ku, ayamizga oq marmardan yodgorlik qo'yimoqchi

nligimiz, bizga oq quyonlarning uchrashi bu bejiz emas. Muazzin bobo aytdi-ku, bularning hammasi Ollohdan.

- Bo'пти, - Egam ko'zida yosh bilan o'rnidan turdi, - mana shu quyonni men onam o'rniga qabul qildim. Hozir bo'yniga lenta boylab qo'yaman. Katta, juda katta quyon fermasini tashkil qilsak mana shu quyonni barcha quyonlarimizning onaxoni deb e'lon qilamiz, rozimisan?

- Roziman o'rtoq. Xudo xohlasa. bu quyon faqat quyonlaringgina emas, ikkovimizning ham onamiz bo'ladi. Kel, menga ber, men ham bir bag'rimga bosay...

Yigirmanchi bob

Tog'da qorong'ulik tez tushar ekan. Quyonlarni ovqatlantirib, o'zlari ham ul-bul yeb olgunlaricha, atrofga shunday qorong'ulik tushdiki, shundoqqina oldilarida yengil-engil irg'ishlab, bir-birlariga ishqalanishib, g'alati-g'alati o'yinlar ko'rsatayotgan oppoq quyonlarni sim kataklarga kiritib, oldilariga, agar tunda uyg'onsalar yer deb, oz-ozdan yegulik ham tashladilar. Ona quyon deb tanlaganlari, negadir, katakka kirishi bilan oyoqlarini uzatib ustiga boshini qo'yib oldi. Yana ham qizig'i shu bo'ldiki, bu quyon yotishi bilan xuddi buyruq bo'lgandek qolganlari ham yotish uchun joy tanlay boshladilar.

Egamberdi bilan Karimberdi halidan buyon quyonlar bilan ovora bo'lib bir amallab tiklagan qo'rg'onlari osha atrofga nazar solmagan edilar, qarasalar qorong'i yana ham quyuqlashibdi. Oy shunday katta bo'lib ko'rinaridiki, Karimberdi zavqini yashira olmay, -Egam, biz har kuni ko'rib yurgan oy shumini, qara uning kattaligini, girdishlari qizarib, silkinib-silkinib ko'tarilib kelishini qara. Shunaqangi pastdan chiqayaptiki, xuddi yugurib borib ushlab olsang bo'ladigandek», deya o'rtog'ini ham o'rnidan turishga undadi.

- O'rtoq, biz hozir ancha balandlikdamiz, - dedi o'rtog'ining hayajoniga parvo qilmay, o'z o'ylariga berilib ketgan Egamberdi.

Karimberdining esa zavqi oshganidan oshib borayotgan edi:

- Qara, osmondagi yulduzlarni ko'rgin, - dedi, - charaqlab ketishganini qara, mana bularni yulduz desa bo'ladi, qishloqdan ko'ringan yulduzlar esa nos o'ralgan qog'ozdek xira bo'lardi... Qarasang-chi, axir shunday go'zallikdan bahramand bo'lmaslik mumkinmi?

- Karim, men hozir behad xursandman. Bilasanmi, nima uchun? Chunki sen bilan men erkinlikka, ozodlikka chiqdik. Bu yerda uy vazifasini bajardingmi deyishmaydi, Azizov domla, nega sho'xlik qilding, deb ichkari uydagi qop-qorong'i xonasiga qamab qo'ymaydi, o'gay onang molga xashak sol, keyin yotasan deb ustingdan ko'rpani olib tashlamaydi, avval sut-qatiqni pullab kel deb o'qiyotgan kitobingni yirtib o'tga tashlamaydi... Mana shu paytdagi holatimizni erkinlik deyishadi, ozodlik deyishadi, men hozir ozodman. Shuning uchun ham xursandman.

- Egam, o'rtoq sen ko'p o'qiysan, hamma narsani bilasan. Mening ayajonim bo'lsa, kitob o'qishim uchun menga hech

qachon fursat qoldirmaydi, -kitob miyangni aynitib qo'yadi» deydi nuqul. Dadam bo'lsa, pamildoriga suv quy, sabzini o'ta. poyani o'r. deb qiynagani-qiynagan. Men ham senga o'xshab, panaga o'tib yig'lab-yig'lab olaman.

- O'rtoq, ota-onang bo'lsayam sen ham erkin emas ekansan-da.
- Aytdim-ku ayajonim o'ngga yur desa, dadam chapga yur deydi.
- Karim, endi mana ozodmiz, erkinmiz.
- Egam, ozodlik tog'u toshlarda bo'lar ekan-da.
- Yo'q, sahrolarda ham bo'lsa kerak.
- Egam, sen zo'rsan, baribir ko'p o'qiysan-da, o'qishga vaqt topishingga hayronman.

- Karim. mana kech bo'ldi deylik.
- Xo'p ana kech bo'ldi.
- Hamma kechki ovqatni yeb televizor oldiga o'tadi, to'g'rimi? -To'g'ri.
- Men televizor yonida, o'gay onamning yonida o'tirishni yomon ko'raman. Uning goh-goho xo'mrayib qo'yishi, menga bildirmay qoshlarini g'alati-g'alati chimirib. dadamga erkalanishlarini ko'rsamg'ashim keladi. Shartta o'rnimdan turaman-da, yo oshxonaga, yo molxonagakirib kitob o'qishga tushaman.

- Qani ayt-chi, qaysi kitoblarni o'qigansan?
- Oybekning «Navoiy, romanini. -Yana?
-Yana -O'tmishdan ertaklar- degankitobni.
- Yana'
- -Girdob" degan romanni. -Yana?
- Vohidovning she'rlarini. -Yana?
- Maxtumqulining she'rlarini.
- Sen demak to'xtamay o'qirkansan-da. Men bo'lsam ko'pincha oxiriga yetgunimcha boshi esimdan chiqib qolaveradi.

Ikki o'rtoqning qulfi-dillari ochilib ketdi. Bir tomondan ertangi kunning noma'lumligi, yana bir tomondan atrofni o'rab olgan qorong'ulikning vahimasi, tinmay gaplashishga undar, gaplashsang qalbingdagi vahima, qo'rquv chekinadi. deytogandek edi. To'satdan qattiq sovuq tushdiki, bamisoli charaqlab turgan osmon yerga sovuq havo purkayotgandek bo'lib tishlari taraklay boshladi. Badanimizdagi harorat havoga uchib ketib qolmasin, deb bir-birlarini achomlab olishdi. Yaqindan, juda-juda yaqindan tulkining chaqaloqqa o'xshab ingillayotgani eshitildi.

- Tulki yig'layapti! - xavotirlangannamo dedi Egamberdi.
- Bilib turibman, - deb qo'ydi Karimberdi.
- Tulki quyonlarni sezganga o'xshaydi.
- Xudoga shukur qilaylik, bo'ri emas ekan.
- Bo'ri hid bilmaydi-da, bilganda allaqachon yetib kelgan bo'lardi.

Bo'ri degan so'z qalblaridagi qo'rquvni qo'zg'ab yuborganga o'xshaydi. Hali, toshlardan qo'rg'oncha qurayotganlarida yarim qulochcha keladigan temir tayoq topib olgan edilar. Egamberdi shoshilib uni qo'lga oldi. Karimberdi nima qilayotganini

anglamagan holda, ikki toshni bir-biriga urib ovoz chiqara boshladi. O'rtog'i ham qo'shildi. Bir nafasdan so'ng hamma yoqni shaqur-shuqur ovoz qoplab ketdi. Jim bo'lib quloq solishdi. Tulki qochib ketganga o'xshaydi, endi yig'lamayapti. Sovuq yana kuchaydi. Bir-birlarining bag'irlariga battarroq kirishdilar. Atrofda sovuq sukunat hukmron. Sovuq sukunat sovuq-sovuq hushtak chalayotganga o'xshaydi.

- Egam, kel gaplashaylik.

- Nimani gaplashamiz?

- Rostini ayt, shu shaddod Fotimani yaxshi ko'rasanmi?

- Yaxshi ko'raman, yana nimani yaxshi ko'raman deymi, muallimlar menga ikki baho qo'yayotganda uning achinib qarashini yaxshi ko'raman, bolalar bilan mushtlashganimda doim mening yonimni olishini yaxshi ko'raman. Direktor kabinetimga nega tosh otding, oynagimni nega sindirding, seni maktabdan haydayman deganda, esingdami, hamma

bolalar, qizlar ham boshlarini mana bunday egib, jim turishganda, Fotima dast o'rnidan turib, ustoz, kabinetingiz oynagini qimorboz bolalar sindirgan, o'z ko'zim bilan ko'rganman, deb aytgan, ana shu aytgan gapini ham yaxshi to'raman, Karim, bilasan-ku mening mehribon onam ham. senikiga o'xshagan opacham ham, tag'in senikiga o'xshagan qosha-qo'sha xolalarim ham yo'q. Fotimaga o'xshagan qiz meni sevishini, ham ona, ham opa, ham xola o'rnini bosishini istayman, juda-juda istayman... Sen ham Zuhroni sevasan-ku. sen ham uncha-munchagapir.

- Zuhroni sevamanmi, sevmaymanmi aniq bilmayman. Bir marta do'mboqqina barmoqlarini kaftim orasiga olganimda, butun vujudim lovillabyonib ketgandek bo'ldi... Bu sevgimi, sevgi emasmi, bilmayman.

Tong otguncha uxlay olmadilar, goh muallimlar haqidagi, goh sinfdoshlar haqidagi fikrlarini bir-birlariga aytib, maqtaydiganini maqtab, ko'ngli to'lmaganlarini yomonlab, goh kelajakda qanday qizga uylansalar yaxshi bo'ladi-yu. qanday qizga uylanmasliklari kerakligini haqidagi o'y-fikrlarini o'rtaga tashlab tong ottirdilar.

- Egam, - dedi Karim keskin bir ohangda.

- Nima deysan?

- Sen bir.

- Bilaman.

- Men no'l.

- Bilaman.

- Ikkovimiz qo'shilsak o'n bo'lamiz. Ikkovlari baravar o'rnilaridan turib:

- Umrimizning oxirigacha hamisha o'n bo'lamiz deya yana bir marta quchoqlashib oldilar.

Yigirma birinchi bob

Sarsonu saigardonlikka tushganlariga mana uchkecha-yu uch kunduz bo'ldi. Tunda sovqotib achomlashib yotadilar. Kunduzi tovonlari teshilgudek qirrali toshu

shag'allarni bosib yo'l yuradilar. Goh balandroq adirga chiqib, o'ngu so'lga qarab oladilar. Cho'ponlar makon quradigan manzildan esa darak yo'q.

- O'rtoq bizni ajina chalganga o'xshaydi, - deydi Egam tez-tez kayflyati buzilib.

- Xudo saqlasin. - deydi Karimberdi o'rtog'iga dalda berib.

- Qishlog'imizda ilgari zamonda Esonqul bobo degan bir odam yashab o'tgan ekan, - xo'rsinib gap boshlaydi Egamberdi. - o'rtoq sen ham qovog'ingni ochibroq ol, mana men ham kulimsirab gapiraman. O'sha odam musofir bo'lmaguncha kishi musulmon boimas ekan, deb xurjunini oziq-ovqatlarga to'ldirib xayyo-xuy deb safarga otlangan ekan. Qishloqlari mana shu, sen bilan men sarson bo'lib yurgan dashtlarda ekan. Ikki haftayurib bunday qarasa, yana o'zining qishlog'iga kelib qolgan emish. Odamlar ustidan kulmoqchi bo'lgan ekan, kulmanglar, meni ajina chaldi-, degan ekan. Bizniyam ajina chalgani aniq. Mana qaragin, astoydil qaragin, qishlog'imiz tepasidagi, adir tomondagi "Eshon bog'"ga yaqin kelib qolganga o'xshaymiz. O'sha novcha-novcha o'sgan daraxtlar, o'sha qari-qari chinorlar, yaxshilab qaragin.

Karimberdi o'ng kaftini peshonasiga qo'yib uzoq tikildi. Tikilgan sari dili yorishib, yuzidagi charchoqdan kelgan tundlik asta-sekin tarqala boshladi.

- Rostdan ham, o'rtoq Eshon bog'ga o'xshaydi. «Eshon bog'» Xonkeldi qishlog'idan to'rt-besh chaqirim

yuqoriroqda, asta-sekin balandlab borib Qatron tog' adirlariga ulanib ketadigan bir manzilda joylashgan. Xonlar zamonida bu atrofda gurkiragan bog'lar ham bo'lgan. Keyinchalik ho'v tepadagi buloq Ollohning qarg'ishiga uchrab suv bermay qo'ygach, daraxtlar qurib, giyohlar o'smay, yonma-yon qo'yilgan uch-to'rt qabrdan boshqa ko'zga tashlanadigan hech narsa qolmagan. Karimberdi ham Egamberdi ham bu yerga bir-ikki bor kelishgan. Qabrlarni supirib-sidirib ozodagina ushlab turadigan, ozib, eti suyakka yopishib, kichkina bo'lib qolgan bir onaxon yashaydi bu yerda. Onaxonni ba'zan Eshon aya, ba'zan Avliyo ona ham deb ataydilar. Karimberdi hali peshonasiga kaftini qo'yib bog' tomonga nazar tashlaganda Eshon aya bilan bir-ikki bor ko'rishganlarini esladi. Manzilgohqilib mana shu yerni tanlashga, o'zlariga kelib olguncha ozroq bo'lsa ham hordiq chiqarib olishga qaror qildilar. Bog' chakalakzorga aylanib ketgan. Daraxtlarini goho o'g'irlab o'tingami yoki boshqa maqsadlargami kesib olishavergan. Tananing kesib olingan joyidan, hali baquvvat bo'lgan tomirlaridan gurkirab nihollar o'sib chiqavergan, bora-bora butazorlar paydo bo'lavergan. Ayniqsa, o'tkir tikanli changallar, yer bag'rilab o'sadigan qichitqilar, qamg'oqlar nihollarga o'ralib-o'ralib o'savergan. Bog' qo'rqinchli bir qiyof aga kirib boravergan.

Axtargan toparkan, so'raganga Olloh beradi, deganlari rost ekan. Bahordagi kattayomg'irlardan so'ng tog' tomonlardan tuyaning o'rkachidek bo'lib shovillab keladigan katta sellar bog'ningba'zi bir joyiga butalarni ko'madigan darajada loyqa tashlab, ba'zi bir joylarini esa yuqoridan shovillab tushgani uchun, chuqur-chuqur

kavlab, yer ostidagi toshlarni yuzaga chiqarib ketavergan. Tanlagan joylari naqd katta hovuzdek keladigan, atrofida behad katta toshlar uyulib yotgan bir joy ekan.

-Zo`rjoy tanladik urtoq,- entikib dedi Egamberdi.- Agar egasi kunsu, quyonhonani mana shu bog`da ochsak ham bo`ladi.

IKKINCHI QISM SANDIQ TO'LA TILLALAR

Birinchi bob

Eshon ayaning bu dunyoda siniq ko'ngliga orom beradigan, ovutadigan oppoq-oppoq oltita ona tovug'i, sersutgina ona-bola echkisi, sariq yungli peshonasida ko'rimsizgina qashqasi bor, yuvoshgina, sichqon ushlab yeyishdan ko'ra tayyor go'shtni xush ko'radigan mushugi, pak-pakana, mo'ylovdor, astoydil vovillasa ovozi olamni buzib ketadigan zotdor kuchugi, yuz yillardan buyon tomlar bo'g'otida yashab, goh ko'payib hovlini to'ldirib, goho ozayib ikkitagina bo'lib qoladigan ko'k kaptarlari ham bor.

Eshon aya ana shular bilan ovunib yashaydi. Ho'v narida, alohida devor olib o'rab qo'yilgan bobokalonlari bo'lmish Sayid Jalolxon Eshon, Sayid Xodixon Eshon, Sayid Hoshimxon Eshon hazratlarining oq bo'rdan tiklangan qabrlari bor. Eshon aya shularni supurib-sidirib qalbiga taskin topadi, ko'zlarini yumib uzoq-uzoq tilovat qiladi, savobini umidvor bo'lganlarga bag'ishlaydi.

Goho Qur'onu sharifni bag'rilariga mahkam bosib qizil shapkali milisalar oldiga tushib, ko'zlaridayosh bilan jimgina chiqib ketgan Eshon otasini, goho urush ayni ayjiga chiqqan pallada yelkasiga oziq-ovqat to'ldirilgan qopni olib, ha endi taqdir ekan-da, deya harbiy batalonga jo'nab ketgan tegirmonchi erini, goho kattasi o'n oltiga kirgan Anorvoy, kichigi Bo'rivoyni endigina o'n beshni qoralab turganda, askargaborasan, deb multiqli kishilar qo'llaridan sudrab olib chiqib ketganini, o'g'illari ayajon deya, bo'yinlariga osilgan daqiqalarni eslab ketadi, ana shularning xotiralari bilan yashaydi.

Ko'p o'ylaganidanmi, tush ko'rmagan kunlari ham kam bo'ladi. Bu kecha yana tongga yaqin yarim mudroq, yarim uyg'oqlik o'rtasida bir tush ko'rdi... Erta bahor pallasi emish,

atrof ko'm-ko'k yashnab, gurkirab ketgan emas. Bo'rivoyni bilan Anorvoy adirlarga qo'y haydab ketgan pallasi emish. Qo'ylari qo'zilab, biryo`la ikkita tug`ibdi-ya, jonivor! Bo'rivoyni bir qo'zini, Anorvoy yana bir qo'zini bag'rilariga bosishib, ba-balab kelayotgan ona qo'yni orqalaridan ergashtirib, quvonchlari olamga sig'mas darajada hovliqishib, quvonchdan yuz ko'zlari lov-lov yonib kirib kelishayotganmish, ayajon, suyunchi bering, qo'yimiz ikkita tug'di», deb shodlanishar emish, yosh bolalardek sakrab-sakrab qo'yishar emish.

Ovozi kuchli it qattiq vovillab Eshon ayani uyg'otib yubordi. Aya yaxshi tushning davomini istab yana ancha mahal jimgina yotdi. Yo'q, it qurg'ur qo'ymayapti, to'xtamay etaklaridan tortqilayapti. Qiziq, nega bunday qilyapti ekan? U o'rnidan turgan edi, it jonlanib, etakni battaroq tortqilab bog' tomonga sudray boshladi. Qiziq, ii tortib borayapti, Eshon ayayo tavba, deb ergashib borayapti... Yo olloh, bu qanday sir, qanday sinoat?! Ikki o'smir quyon to'la ikki to'rni quchoqlab yotibdi. Ikkovi ham uyg'oqjovdirabroq, tikilib turishibdi, birin-ketin o'rinlaridan ham turishyapti... Qarshilarida novcha bo'yli, yelkalari xiyol oldinga egilgan, oriq, qotma, boshdan oyoq oppoq sarpoga o'ralgan bir kimsa turibdi... odammi yo farishtami bu? Karim asta-sekin o'ziga kelib Eshon ayani tanigandek bo'ldi, onasi bilan ayani ziyorat qilgani kelganlarida shu ayani ko'rgan edi, ha, bu o'sha, farishta emas.

- Ayajon, - deya Karim entikib ketdi.

- Yaxshi niyatda kelganimiz, quyon boqmoqchimiz, - deb Egamberdi ham shoshilib gapira boshladi.

Yigitchalar yolvorsak, xayrli ishlar qilmoqchi ekanligimizni ochiq-oydin aytsak, zero, bizga mehr ko'rsatsa, deb to'xtamay iltijo qila boshladilar. Goho nima deytog'ganlarini o'ylab ham ko'rishmas, biri olib biri qo'yib bir gapni qayta-qayta takrorlar edi:

- Karimning otasiga traktor olib bermoqchi edik.

- Vafot etgan ayamizga oq marmardan yodgorlik qo'ymoqchi edik.

- Jon aya, haydamang, bog'ingizni obod qilamiz.- Uch kundan buyon ovqat yeganimiz yo'q, aya nihoyat o'ziga keldi shekilli:

- Qani, chuqurdan chiqinglar-chi, yaqinroqqa kelinglar-chi, - dedi. Yigitchalar sevinishib Eshon ayaning oldiga shoshilib Eshon borishdi, uning yonida qo'l qovushtirgancha turardilar. Eshon aya bolalarga yaqinroqdan, sinchiklab tikilib qarar ekan, qaragani sari birining qiyofasida Bo'rivoyning, boshqasining qiyofasida Anorvoyginasini ko'rgandek bo'laverdi. Hayratlanarr, termulgan sari taajjubi yana ham oshgandek, hozirgina ko'rgan tushini qaytadan o'ngida ko'rayotgandek bo'laverdi.

Yigitchalar hamon biri olib biri qo'yib gapirar, boshidan kechirganlari - quyonlar bilan qishloqdan haydalganlari, tog'u toshda sarson bo'lib ovqatsiz qolganlari, masjidida tunaganlari, Muazzin bobo quyonlar jannatdan chiqqanga o'xshavdi, ehtiyot qilinglar, deganlari-yu yana qancha gaplarni oshirib-toshirib gapirdilar.

- Qani yuringlar, - dedi Eshon aya nihoyat o'zini tutib olgach, - qolgan gapning hammasini uyda gaplashamiz, sovqotib ham qolganga o'xshaysizlar.

Birgalashib nonushta qildilar. Nonushta paytida ham Eshon aya o'ychan, xayolparast bo'lib o'tirdi. Bir shoshilib ovqatlanayotgan yigitchalarga qaraydi, bir askarga ketib, qaytib kelmagan o'g'illarini eslaydi. Kutilmaganda to'lqinlanib goh unisini, goh bunisini quchoqlab, olloh o'zingga shukur, o'zingbiluvchisan, o'zingko'ruvchisan, deya namlangan ko'zlarini artib-artib oladi. Nonushtadan so'ng

quyonlaringizni, bu yoqimtoy jonivorlarni simto'rdan bo'shatib mayli, torroq bo'lsa ham, mening tovuqxonamga qo'yib yuboringlar, ozgina bo'lsa ham yayrab olishsin, ungacha sizlar hali yotgan chuqurlaringni uyoq-buyog'ini to'g'rilab quyonlaringga uychayasab beringlar, dedi. Keyin tezroq ota-onalaringga bu yerda ekanliklaringni xabarini ham aytib qo'yinglar, deb tayinladi.

O'sha paytda bu ikki yigitchada paydo bo'lgan kuchni, qudratni, g'ayratni, tog' bo'lsa qo'porgudek, daryo bo'lsa teskari oquzgudek shijoatni bir ko'rsangiz edi. Bir kecha tunab olgan chuqurlaridagi katta-katta toshlarni dumalatib

vuqoriga otayaptilar. Bir vaqtlar, xonlar zamonidami, kimningdir yerto'lasi bo'lganmi, supradek-supradek keladigan vapaloq toshlarni silliqlab ham bosishgan ekan, birini olib yuqoriga chiqarishsa, boshqasi meni tezroq ol deytogandek bo'laverdi.

Xayriyat, cho'ponlar uychasidan topib olgan temir tayoqni o'zlari bilan olib kelgan ekanlar. Ana shu temir tayoq ish beryapti hozir. Silliqlangan toshlardan uchtasini surib olib tashlaganlaridan so'ng to'rtinchisini kuch bilan itarayotganlarida:

- Sandiqcha! - deb qichqirib yubordi Egamberdi.

- Ko'rib turibman.

Silliq toshni itar-itar qilib supadan tushirdilar. Zanglab, mog'orlab ketgan sandiqcha ekan, og'irgina ham. Ichida nima bor ekan, ochish kerak, tezroq ochish kerak!

- Qulfini buzaymi, - dedi Egamberdi, - mana bu tayoq bilan bir ursam buziladi.

- Yo'q, sandiq bizniki emas, - hayajonli javob qaytaradi Karimberdi.

- Kimniki bo'lmasa?

- Bog' Eshon ayamniki. demak sandiqcha ham Eshon avamgategishli.

- Biz topdik-ku, Karim.

- Quyonxonadan joy bermay, bu yerdan ketinglar deganlarida biz buni topmagan bo'lardik, yana qayerlarda sarson bo'lib yurardik, kim bilsin.

Tortishuv boshlandi. Qulf'ni buzish kerakmi, kerak emasmi, bordi-yu sandiqchada tilla bo'lsa, tillalarni ko'tarib ota-onalarini oldigami yoki biron yurtga jo'nab qolsinlarmi... Ana shu haqda bahslashdilar. Unday bo'lganda ham, bunday bo'lganda ham biz Eshon ayaning bog'ida turibmiz, aya ruxsat bergan joyni kavlayapmiz, demak, ayaning ruxsatisiz sandiqni ochmaymiz. Agar ruxsatsiz ochsak avvalo bizni shu yerga boshlab kelgan ona quyonni, axir biz quyonlar tufayli keldik-ku bu yerga, keyin Eshon ayaga xiyonat qilgan bo'lamiz... Bu gaplarning hammasi Karimberdidan hiqayapti

Egam goho-goho o'rtog'ining gapini qaytara olmay qolar edi. Bu gal ham shunday bo'ldi. Zo'rsan-da, deb qo'ya qoldi. Sandiqchada, ikki yonida halqachasi bor ekan, o'sha yerdan ko'tarishib, hovliqishib Eshon ayaning huzuriga yugurdilar. Eshon aya oldiga qo'yilgan sandiqchaga uzoq tikilib qoldi. Titkilayapti, yig'layapti, yana tikilyapti, yana yig'layapti,

uchun saqlagan ekan.

- Ayajon, ochsak maylimi nihoyat, shundoqqina oldida ochiq turgan allaqanday qalingina kitobni nari surib:

- O'g'illarim, bu tushlar to'g'risidagi kitob, rahmatli Eshon dadam bizga goh-goh o'qib berar edilar, - Eshon aya bir nafas jim qoldilar. - Ollohga shukur, nimaniki so'ragan bo'lsam o'shani berdi. Qazo kunim yetganda oyog'imni bog'lab qo'yadigan, ko'zimni yumib qo'yadigan, qabrimga bir hovuch tuproq tashlaydigan yaqin odamim bo'larmikan, deb so'rardim. O'sha so'raganim Bo'rivoyu Anorvoyim qiyofasida bo'lib mana sizlar keldilaring. Bunaqa mo'jizalar bo'lshini, mana tushlar kitobida ham yozib qo'yishibdi... Yaqinroq kelinglar, o'g'illarim bo'linglar, bag'ringa bosay, qattiq-qattiq bosay.

Eshon aya yigitchalarni ikki yonlariga olib yutoqib-yutoqib goh unisini, goh bunisini o'pib, nimjongina qo'llari bilan uzoq quchoqlab turdilar-da:

- Sandiqda neki bo'lsa sizlarniki. Ollohim uni sizlarga atab saqlagan ekan. Oh, kimlar kelib axtarmadi bu sandiqni, Olloh mana sizlar? - birdaniga so'rashdi betoqat yigitchalar.

- Ochinglar. o'g'illarim, takror aytaman nimaiki chiqsa hammasi sizlarniki.

Ichkaridan eskigina, og'irgina boltani olib chiqib sandiqni qulfini urib tushirdilar. Sandiq ochildi.

Yoqut ko'zli uzuklar...

Zeb berilgan sirg'alar...

Yal-yalyonib turgan bilakuzuklar...

Hovuch-hovuch tilla tangalar...

Sandiq to'la sehr ekanmi, hammalari bir xilda sehrlanib, karaxt bo'lib qoldilar, bir-birlarini ko'ra olmayotgandek bir

holatga tushib qoldilar. Eshon ayaning ko'zlaridan xira tortib qolgan duv etib yosh to'kilib ketdi. Oh, ollohim shu ikki yigitcha uchun saqlagan ekansan-da, deb Egamberdi bilan Karimberdini bag'riga tortdi.

Ikkinchi bob

Tun yarimlab qolgan, dakang xo'rozlar hali qichqirganicha yo'q, xona qorong'i, burchak-burchaklardan har zamonda don talashgan sichqonlarning chiyillagan ovozi eshitiladi, xolos. Eshon aya yonlarida ikki yigitcha, sal bo'shatsalar, bamisoli qochib ketishayotgandek, o'zlariga yana ham qattiqroq tortadilar.

Xo'rsina-xo'rsina, entika-entika og'ir zamonlarning og'ir kunlari, og'ir kechmishlari haqida hikoya so'zlaydilar. Eshon aya so'zlashdan to'xtagani yo'q. Ko'ksilaridagi qop-qora tugunchalarni yechib, tugunchalar ichidagi qat-qat hasratlarni, og'ir kechgan kunlarning g'ussasini aytib olmoqchilar, ikki yigitchani Olloh mengayubordi deb qattiq ishonyptilar. Olloh yuborgan bandalariga qalblarining to'rda berkinib yotgan barcha sir-asrorlarini aytib-aytib olmoqchilar.

- Ha, ha o'g'illarim, zolimlarning zulmi, battol kofirlarning zug'umi avj olgan pallalar edi. Vagon-vagon boyliklarimizni tashib ketishayotgan edi, bismillo demaysan, nonni teskari tishlashga majbursan, ko'changdan ot minib o'tganimda boshingni egib, qo'llaringni ko'ksinga qo'yib turasan, o'ng betingga ursam, chap betingni ham tutib berasan, deganlar hukmron bo'lgan zamonlar edi. Ollohga shukur mard yigitlar, zo'ravonni mana men yo'qotaman deydigan bag'rikeng, bilagida kuchi bor o'g'lonlar bor ekan. O'sha paytlarda ozodlikni, hurriyatni kuylaydigan shoirlar ham ko'p ekan, onalarning zori hasrati qo'shiqlarga aylana ekan. Yurt och edi, el yalang'och edi.

Ariqlar to'la suv,
Tashnayi zorim bolam.
Qutilar to'la non,
Ochu nahorim bolam

degan qo'shiqlar o'sha zamonlarda yozilgan. Hali aytganimdek xalq qo'zg'aldi, yurtni mana men qutqaraman degan qo'rboshi yigitlar otilib chiqdi.

- Yo'qolsin bosmachilar...
- Bitsin talonchilar...
- Ketsin kofirlar...

- Ayollarimizni zo'rlagan qizil shapkalilar yo'qolsin, degan, gaplarni aytishardi o'sha azamatlar. Ularning qo'li mushtga tugulgan edi, ko'zlari chaqnar edi. Ey o'g'illarim, xalq puflasa bo'ron ko'tariladi, deganlari rost ekan. Miltig'i bor miltig'ini, qilichi bor qilichini, qilichi yo'q panshaxasini ko'tarib chiqaverdi. O, o'g'illarim, yurtimizda bamisoli boron ko'tarilgandek bo'idi. Qurolsiz xalq nima ham qila olardi. Tishi tirnog'igacha qurollangan, qo'shotar miltiqlarini yelkasiga osgan, qo'l bilan otadigan bo'mbalarini vagon-vagon keltirayotgan, har o'qi aravaning gupchagidek keladigan zambaraklari bor zolimlarga qarshi qo'ldagi panshaxa bilan kurashib bo'ladimi, uzun sopli bolta bilan urishib bo'ladimi? Ariqlar to'lib qon oqdi. Uylar kuyib kul bo'idi, masjidlariga otu eshak bog'ladilar. Mard yigitlarimiz, yo'q, biz ham qurollanishimiz kerak, zambarakka qarshi panshaxa bilan urishib bo'lmaydi, deb maslahatlashaboshladilar... O'g'illarim, uxlab qolmadilaringmi?

- Yo'q, yo'q, - dedi Karimberdi shoshilib.

- Ayajon siz bosmachilar zamoni haqida gapiryapsizmi, -deb so'radi Egamberdi, - o'sha bosmachilar qanaqa bo'lgan, qo'rboshilar qanaqa bo'lgan?

- Bosmachilarni bilmaysizlarmi, dinsiz,iymonsiz bosmachilarni allaqachon bilishlaring kerak edi. Azamat yigitlarimizga tuhmat qilib, senlar bosmachisanlar degan, aslida qizil shapkalilarning o'zlari bosmachi bo'lgan, bizningyurtimizga o'shalar bostirib kelgan-ku. Ana shularga qarshi kurashganlarni qo'rboshi deyishgan. Har yigitlar ediki, yelkasida tog'ni ko'tarar edi... lekin bechora yigitlar quolsiz edi-da. Hali-hali esimda, Sarqo'rg'on degan joyda bir qirgin bo'lganki, eslasam yuraklarim o'ynab ketadi. O'shanda ariqlar to'Iib qon oqqan. Osmon olov bo'lib yongan. O'shanda Sarqo'rg'on soyidan suv to'sib boshqa-

boshqa yurtlarga suv chiqaramiz deb dehqonlar borgan ekan, tol kesamiz, terak kesamiz, sepoya yasaymiz deb bolta olishgan. Ana qo'llarida tesha, bizni o'rab kelishyapti, deb pulemotlardan, zambaraklardan o'q otib uch yuz dehqon yigitni otib tashlashgan. O'g'illarim, dardimni qo'zg'ab qo'ydilaring, endi gapirmasam bo'lmaydi, yo uxlab qoldilaringmi.

- Yo'q, yo'q ayajon, endi-endi qo'rqinchli joyini aytayapsiz. Egam o'rtog'im qo'rqinchli hikoyalarni yaxshi ko'radi, ayting, keyin qo'rboshilar nima qilibdi?

- Keyin hali aytganimdek, yuragida yoli bor, hamiyati zo'r yigitlar birin-ketin «mana men borman, mana men olishaman», deb birin-ketin otilib chiqaverdi. Hali aytganimdek, shoirlar, qo'shiq aytadigan onalar ham jim turishmadi, she'r yozishdi, qo'shiq aytib mardlarni ulug'lashdi.

Islom polvon otga minsa,
Yovga qiron keltirar.
Quvib haydab boHinachini,
Jahannamga yetkarar.

Islom polvon qilichi,
Dami ham o'tkir ekan.
Yov boshini olarga,
Ham o'tkiru keskir ekan.

Mo'ljal olib hlomjan,
Besh otardan o'q otgin.
Bo.sqinchim hech qo'ymay,
Bir amallab yo'qotgin.

Olloh hamrohing bulsin
Bismilloni unutma,
Ona yurt bagrida bo`l,
Hargizuzoqlab ketma.

Mushtipar onalar jasur, mard qurboshilarga atab ana shunday qushiqlar ham tuqishgan.

Biz ortirgan mana shu choralari uylar, ho' naridagi kecha ko'rganlaring vayronalar hamma-hammasi qo'rboshilarga yashirin qarorgoh bo'lgan. Goho-goho kelishib Eshon dadamning duolarini olib ketishar edi... Mayli o'g'illarim, tong o'tay deb qoldi, hali sizlarga aytadigan gaplarim ko'p, endi uxlanglar.

Uchinchi bob

- Hali-hali esimda, bir kuni tog'-tuzlarda bosmachilarga qarshi kurashib yurgan yigitlar ota-onalarini, o'g'il-qizlarini ko'rib ketish uchun kelishgan ekan, kelayotgan chorshanba kuni mana shu yerda yig'ilamiz, jamlanib, yana har qaysimiz o'z qo'rboshimiz huzuriga ketamiz, deb kelishib olgan ekanlar. O'g'illarim, bu kelushuv ichida bir sotqin ham bor ekan, sotqin borligini hech kim bilmagan ekan. Yigitlar yig'ila boshlashdi, yangi-yangi yigitlar ham qo'rboshilar safiga qo'shilamiz, deb kela boshladilar. Katta-katta qozonlarda palov damlashyapti, ellik boshilar tandir-tandir non yopib jo'natishyapti, mingboshilar yangi kelayotgan yigitlarga atab beqasam to'n, bellariga qiyiq, yelkalariga miltiq jo'natishyapti. Hali aytganimdek, o'g'illarim, oralarida yomon niyatli bir sotqin bo'lgan ekan. Katta qozonda palov damlanayotgan paytda, men ham oshpazman deb oshpazlarga qarashib yurgan ekan, qozonga mushtimdek keladigan nashani tashlab yuborgan ekan. Egamjon, Karimjon, falokat oyoq ostida bo'ladi deganlari rost ekan-da, bo'lmasa o'nlab yigitlar shu atrolda o'ralashib yurishibdi-yu, nasha tashlanganini ko'rmay qoladilarmi? Ha, falokat oyoq ostida bo'ladi. U zormanda nashaning barmoqdekkinasi bir mehmonxona yigitni mast qilarkan. Xoin esa mushtimdegini tashlabdi. O'g'illarim, endi hikoyamni juda qiyin joyiga keldi aytaymi, aytmaymi?

- Aytasiz, aytamasangiz, baribir, qo'ymaymiz.

- Ha mayli, yigitlar oshni yeyishib, xizmatkorlar damlab bergan achchiq-achchiq choylarni ichishib, yarim kechasi yo'lga chiqamiz, otlarimizni to'yg'izib olaylik, o'zimiz ham jindek-jindek mizg'ib olaylik, deyishib boshlariga otlarining egarini qo'yishib, ostilariga o'sha uchqur otlarining yopinchi'ini solishib uyquga ketishibdi. Bu uyqu uyqu emas, ajal uyqusi, o'lim uyqusi ekan. Haligi qotil qizil shapkalilar kamandiriga, tayyor bo'ldi, kelinglar deb xabar beribdi. O'sha paytda, o'g'illarim, mana shu yerda qirqtacha yigit mast bo'lib yotgan edi, biz ayajonim ikkovimiz yerto'la tuynugidan qarab-qarab qo'yayotgan edik. Birdan otishma boshlanib ketdi, gumbir-gumbir ovoz ayjiga chiqib ketdi, taq-tuq miltiq o'tilyapti, gumbirlab, qo'l bilan otadigan bo'mbalar portlayapti. Bechora mastu garang bo'lib qolgan qo'rboshi yigitlar o'rnimdan turaman deydi-yu boshini ko'tarolmay o'qqa uchib yiqiladi, boshini ko'tarsa-da miltig'ini o'qlay olmaydi, bir amallab otining yoniga yetib borgani otiga mina olmaydi. Bechora ayajonim yig'laydi, burchakdagi panaga berkinib

olgan Eshon dadam yig'laydi, bo'yi yetib qolgan akam, yo'q, men chidab tura olmayman qo'limga miltiq bering deb dadajonimga yopishadi. Tong otar paytida hammayoq jim-jit bo'lib qoldi. Demak, biron yigit qochib ulgurgan bo'lsa ulgurdi, ulgurmagani mana shu yerda shahid bo'ldi, o'g'illarim, shahid bo'ldi deyapman. Axir ular yurtimni ozod qilaman, dini iymonimizni himoya qilaman, deb chiqqan edilar. Bir mahal qararak, hali biz yerto'ladan chiqqanimiz yo'q edi, qishloq tomondan ikki kishini sudrab kelib ostida murdalar dumalab yotgan daraxtlarga bog'lay boshladilar. Eshon dadam darrov ularni tanidilar. «Erka Ellikboshi. Nurmat Amin» deb xo'rsinib, yig'lab o'tirgan ayajonimning boshini bir silab qo'yidilar. Asta-sekin bog'imizni beliga kamar bog'lagan, boshiga cho'chchayma shapka kiyganlar bosib keta boshladi. Qarang, burchak-burchakda pusib yotishgan ekan, beshtasi u burchakdan, beshtasi bu burchakdan chiqib kela boshlashdi, voy xudoyim, to'ng'izdek bolalab ketishgan ekan. Mingboshilar keltirgan qo'yu qo'zilarni so'yib qozonga tiqa boshladilar, nonu patirlarni o'rtaga qo'yib ishtaha bilan nonushta qila ketdilar.

- Ayt eldan yig'ilgan tillalar qayerda, - deb so'rayapti bittasi.

- Unaqa tillani men bilmayman, - deyapti Erka ellikboshi bobo.

- Zambarak olamiz deb ayollar qo'lidagi uzukni, kelinlar qulog'idagi sirg'ani, baqqollar qo'lidagi so'nggi tangani yiqqansanlar. - deb so'rayapti yana bitta kamandir.

- Ikki arava beda, o'n beshta beqasam to'n, uchta yangi egar jo'natdim, boshqasini bilmayman, - deyapti Nurmat amin bobo.

- Ayt, tezroq ayt. bo'lmasa otilasan.

- Men hech narsa bilmayman.

- Otib tashlayman deyapman.

- Otsang ota qol.

So'roq qilayotgan kamandirning qo'lida kalta miltiq bor ekan, keyin bilsam, o'g'illarim. o'sha kalta miltiqni nagon deyishar ekan, kamandir ikkala keksa kishini ham paqillatib otib tashladi, Ikkovlari ham daraxtga boylanganlaricha boshlari osilib qoldi. Ayajonim bilan akam sho'rlik qo'rquvdan dag'-dag' qaltirishyapti. Xuddi shu paytda narigi yerto'lada berkinib yotgan Eshon dadamni ham sudrab chiqishdi. Boshqa bir daraxtga bog'lab yana zambarak olamiz deb eldan yig'ilgan tillalar qani, ayt bo'lmasa seni ham o'zing yaxshi ko'radigan narigi dunyogajo'natamiz deyishdi. Eshon dadam boshlarini silkitganicha jim turaverdilar. Xayriyat, Eshon dadamni otmadilar. Xuddi shu paytda qo'rqib, yumib olgan ko'zimni ochsam, yo Olloh bog'imizni endi beqasam to'n kiygan beliga shohi belbog' bogiagan yelkasiga besh otar miltiqlar osganlar atrofdan o'rab kelishyapti. Yaqin-yaqindan pilimot ovozlari eshitilyapti. Onda-sonda shahar tomondan, qo'rboshilar kelayotgan tomondan qo'l bilan otadigan bo'mbalar ham portlayapti.

- Ayajon siz bo'mba deyapsiz, ehtimol granatadir.

- Ha o'g'illarim, o'sha zamonlarda o'sha matohni bo'mba deyishardi. Otishmalar yana avjiga chiqib ketdi. Men o'shanda birinchi marta pastlab uchadigan ayraplanni ko'rganman, sizlar uni hozir samalot deysizlar. Guv etib paydo bo'ladi-da, pastlab kelib qo'rboshi yigitlar ustidan bo'mbalar tashlab qochadi. Hammayoq ostin-ustun bo'lib ketadi. Daraxtlar qarsillab sinadi. Uylarimiz yona boshlaydi, uzib ketgan otlar

kishnashib uyoq-buyoqqa yugurishadi. Shahid bo'lgan yigitlarning murdasini chalajon bo'lgan yigitlarimizning ko'ksiga nayza tiqib o'ldirganlarini ko'rganman, o'g'illarim. Ayajon holsizgina bo'lib o'rinlaridan turib ketadilar.

- O'tiring, o'tiring ayajon, - yiqilib tushmasinlar deya shoshilib ushlaydi Egamberdi.

- O'tirmayman, o'tira olmayman, o'g'illarim vaqti-vaqti bilan shunaqa bo'laman, goho o'zimdan ketib ham qolaman. Endi gapimni qisqaroq qila qolay... Tanishi borlar murdalarni olib ketdi. Egasi topilmaganlarni Tagob, Nursuq, Xonkeldi, Qashqar qishloqlaridan kelgan musulmonlar har biriga alohida-alohida go'r kavlab, yuvib-tarab janoza ham o'qib ko'mdilar. Bahorga chiqib jannat makon Eshon dadam har bir qabr ustiga bir tupdan daraxt ekdilar.

Shundan so'ng aya uzoq o'yga cho'mdi va o'tganlarning haqiga tilovat qilish uchun ovo zini balandlatdi.

To'rtinchi bob

Eshon aya tilovatdan so'ng anchagina jim qoldi, ehtimol, urushdan qaytmagan Bo'rivoy va Anorvoyginasini eslayotgandir, ehtimol, o'n gulidan bir guli ochilmagan hurriyat uchun qurbon bo'lib ketgan qo'rboshi yigitlarni o'ylayotgandir...

- Anorvoyim o'rnida sen, qani o'ng qanotimga o'tir-chi, -asta-sekin gapira boshladi aya, - sen Karimberdi Bo'rivoyim o'rnidasan, chap tomonimga o'fir, kichik o'g'il o'midasan endi... Ollohimga shukur, mana ikki o'g'lim bag'rimga qaytib keldi. Shu kunlardan nimayiki yuz berayotgan bo'lsa, sizlarga oppoq quyonlarning uchrashi, tushlaringda ayajonlaringni ko'rishlaring, bilib qo'yinglar, hammasi bejizga emas. Ollohga shukurki, qazo kunim yetsa kimim yonimda turib haqimga duo qilar ekan, kim ko'zlarimni yumib, oyoqlarimni bog'lab qo'yarkan, deb o'ylardim. Mana sizlar keldilaring mening oia avlodimdan ham, ona avlodimdan ham hech kimim qolmagan. Endi qabrimga ham sizlar olib kirasizlar. Manavi sandiqda neki bpoyoniga yetay deb qoldi. Endi menga anavi qu-qulab yuradigan oltitovug'im, erkalanib-erkalanib, ma'rab-ma'rab qo'yadigan echkilarim, tunda yonimga kirib sovuqotam isitib qo'yadigan ona-bola mushuklarim, ayniqsa, vafodor kuchuklarim mening himoyachilarim bo'lsa bas. Men shular bilan ancha ovunaman... Sandiqdagilarni xohlasalaring hukumatga topshiringlar, xohlasalaring ota-onalaringga beringlar, xohlasalaring, o'zlaring aytgandek, kattakon quyonchilik fermasini tashkil qilinglar. Hoy o'g'illarim, aslida bu tillalar mana shu quyonlaringniki, o'shalar bo'lmaganda sizlar bu boqqa

kelarmidilaring?! Ham, xazina quyonlarga atalgan ekan. Ehtiyot bo'linglar, sariq oltinlar ichida sariq iblislar bo'ladi deyishadi. Boylikka berilib ketib yo'ldan ozmanglar, bilmadim, shuncha boylikni ehtiyot qila olarmikinsizlar?

- Eshon aya, - shoshilib dedi Karimberdi, - Egamberdi eplaydi, uni tajribasi ko'p, sut-qatiq sotaverib, har kuni pul sanayverib usta bo'lib ketgan.

- O'g'lim, - deya Eshon aya Egamning yelkasini silay boshladi, - ko'rib turibman hushyorginaekansan. Bilmadim, shuncha katta mablag'ni eplay olarmikansan?

- Bilmadim, - ikkilanibroq dedi Egamberdi.

- Bolam sen Anorvoyimsan, Anorvoyim ham hushyor edi. Yo ollohim, xuddi o'sha o'g'limning o'zginasisan-a, ko'z qarashlaring, ko'zlaringni allaqanday suzib turishlaring... senlarni oltmish yil kutgan edim-a. Oллоh ovozimni eshitdi, sizlarning qiyofalaringda Bo'rivoyim bilan Anorvoyimni jo'natdi.

Eshon aya jim bo'lib, yarim yumiq ko'zlarini endi butunlay yumib oldilar. Yigitchalar kayfiyatlari baland, quvonchu shodliklari bu olamga sig'maydigan bir holatda tashqariga chiqib boylik keltirgan quyonlarini silab-silab ovqatlantira boshladilar. Ikkovlari ham bu tillalar butunlay bizga berilayotgan ekan, endi ularni nima qilsak ekan, deb o'ylab bahslasha boshladilar. Hukumatga olib borib berishsa, bularni qayerdan oldilaring, deb rosa so'roqqa tutishadi, ota-onalariga olib borishsa, Qosimali amaki bilan Siroj amaki o'rtadagidevorning o'rnini talashib, qirpichoq bo'lib yurishibdi. Tillalarni teng bo'lolmay bir-birlarini so'yib qo'yishlari

mumkin.

- Karim, hozir miyamga bir fikr keldi, - dedi Egamberdi.

- Ayt-chi!

- Yo'q, ayajonimning oldida aytaman, - shunday deb Egamberdi bo'yniga bir parcha latta bog'lab qo'yilgan ona quyonni bag'riga bosgancha avaylab Eshon aya huzuriga chiqishdi, - ayajon bu quyonni biz, Karim ikkovimiz marhum ayajonim o'rnida qabul qilganmiz. Shu tillalarni quyonlar topdi dedingiz, to'g'rimi?

- To'g'ri, shunday dedim, o'g'illarim. Agar bu quyonlar sizlarni bog'ga boshlab kelmaganda tillalar yana yuz yillar yer ostida yotavergan bo'lardi.

- Ayajon, tillalar zambarak olamiz deb qishloqlardan yig'ilgan, - deb gapga aralashdi o'ychan o'tirgan Karimberdi, - ayting-chi nechta qishloqdan yig'ilgan?

- O'g'illarim, aniq bilmayman.

- Ayajon, - ko'tarinki bir kayfiyatda gapira boshladi Egamberdi, - Karimberdi o'rtog'im bilan maslahatlashdik, o'sha qishloqlarda yashab o'tganlarning nabiralari qayonchilik fermasi ochib beramiz. Karim o'rtog'im birovning haqini yeb ketish yaxshi emas, deyapti.

- Voy azamatlarim unda hamma yoqni quyonlar bosib ketadi-ku.

- Ayajon tog'da adashib yurganimizda, - gap navbatini o'ziga oldi Karimberdi, - baland cho'qqiga chiqib ey Olloh, ey charaqlab turgan yulduzlar, ey oppoq nur taratayotgan Oymomo, bizga yordam ber. butun-butun qishloqlarni, butun mamlakatni oq quyonlarga to'ldiraylik, quyonlar saltanati yarataylik, Egam saltanatning shahanshoi bo'lsin, men bosh vazir bo'lay, deb uyqumiz kelguncha iltijo qilganmiz... Mana, olloh niyatimizga yetkazib turibdi...

Uchrashganimizdan buyon Eshon ayaning yuzida hozirgidek nurli tabassum jilolanmagan, ko'zlarida shodlik nuri parpirab yonmagan. O'g'illarining yelkasini silay-silay gapira boshladilar.o'lsa Olloh ikkovlarning uchun saqlagan ekan. Umr-Yaxshi niyatli'larga hamisha vol ochiq bo'ladi, Ollohning xohishi bilan bu boyliklarni Sayid Jalolxon eshon. Sayid Xodixon eshon, Sayid Hoshimxon eshon bobolarimiz sizlar uchun poylabyotgan ekan... Mayli, butun mamlakatgadong'i ketadigan quyonchilik fermasi yaratinglar, biringiz ,shahanshohu, biringiz bosh vazir boling.

Yigitchalar hovliqishib, xuddi allaqachon quyonlar saltanatini yaratib, biri yengilmas shahanshoh, biri dono vazir bo'lib olgandek sevinishib, Eshon ayani quchoqlashib, goh kiyimlaridan, goh yuz-ko'zlaridan qayta-qayta o'pa boshladilar. Bir nafasdan so'ng ayaningyuzi, ko'zlari yana tashvishli bo'ldi. O'g'illarim bu boylikni qanday saqlar ekanlar degan tashvishli xayollarga berildi. Uzoqni ko'rgan, donishmand aya uni, saqlashning yo'lini ham topganday boldi.

Bolalarni o'zi yotib yurgan chorhari uyga boshladi. Tosh o'choqqa olov yoqishni buyurdi. Toshlar qo'l kuyadigan darajada qizigach. ularni temir parchasi bilan uch bora'ngga, uch bora chapga surishni buyurdi. Tosh'o'choq to'rtinchi bora o'ngga burilganda, torgina tuynukcha ochildi. Tuynukcha yonlariga yalpoq toshlardan oyoq qo'yadigan joylar ham yasalgan ekan. Egamberdi yuragini hovuchlab, qo'rqa-pisa tilla tola sandiqchani jun arqonga bog'lab pastga tushirib, orqasidan o'zi ham tushdi. Tushgach, tepadan uzatilgan lampa moyli chiroqni yoqdi. Asta-sekin atrofyorisha boshlaganini ko'rdi. Xonaning to'rt burchagida to'rt eshik bor. Birini avaelab ochgan odi zanglab, qorayib ketgan kumush laganlar, kumush choynaklar, kumush laganlar ustma-ust turganini, boshqasida esa ustma-ust taxlangan multiqlarni ko'rdi... - Tavba. podsholarning xazinasiga tushib qolganga ,uhshayman, - deb o'yladi Egamberdi. So'ng sandiqchadagi tillalardan saralab-saralab bir hovuchini cho'ntagiga soldi-da. qolgan eshiklarni keyin ochib ko'rarman, deb nafasi qisila bosh lagan edi, tag'in xazinani poylabyotgan ilon bo'lsa, hamla qilib qolmasin, deb qo'rqib shoshilib yuqoriga ko'tarila boshladi. Birgalashib tosh o'choqqa olovyoqib toshlar qizigach, zigan toshlarni o'ngu so'lga surib ham qo'ydilar.

Beshinchi bob

Zabihillo zargarning bobo-yu bobokalonlari xonlar saroyida zargarlik qilgan deyishadi. O'sha dongdor zargarning mana shu Xonkeldi qishlog'ida ham yer ostida zargarlik ustaxonasi bo'lgan, degan gaplar, avlodan-avlodga o'tib keladi. Lekin hozir oddiygina magazinchi bo'lib olgan Zabihillo zargarlik qilmaydi. Odamlardan tilla taqinchoqlar, muzeylarga qo'ysa boladigan har xil osori atiqalarni sotib olib Toshkentga olib borib pullaydi. O'sha yerdagi ustalardan tilla taqinchoqlar keltirib atrof qishloqdagi ayollarga yuqori baholarda pullab, ozining aytishicha, qora qozonini qaynatib, tirikchilik o'tkazadi.

Egamberdi bilan Karimberdi avvalo quyonlarimizga ovqat g amlaylik, qolaversa, tezroq borib garovda turgan velosipedlarimizni qaytarib olaylik deb tilla tangalardan bir nechasinini cho'ntaklariga solib, sotsak sotarmiz, sotmasak, maslahatini olarmiz deb Zabihillo zargarnikiga jo'nadilar. Qiziq, ikkovlarining qalbida ham qo'rquvga ham, shodligu quvonchga ham o'xshamaydigan g'alati bir holat bor edi.

Zabihillo zargar peshonasiga «kichik super market» deb yozib qoyilgan, lekin faqat eski-tuskilar bilan savdo qiladigan, markazdan olib kelgan narsalarni yeng ichida pullaydigan do'konida xayol surib o'tirgan edi.

- Echon, mulla o'g'lim, - deb avval Karimberdiga, so'ng Egamberdiga qoi uzatdi. Qo'llarini silkitib, uzoq so'rashgan bo'ldi. Egamberdi qo'l cho'zmadi, bitta tillamiz bor, shuni sotgani keldik, deb qo'ya qoldi. Zargar amaki ham gapni cho'zmadi. qani o'sha tilla tangangni kaftimga qo'y-chi, dedi. Tillani kaftida salmoqlab ko'rgach:

- Ie, iye deb, - o'rnidan turib ketdi, - iya, bu tangalar xonlar zamonidan qolgan-ku. Qayerdan oldilaring buni?

Zargar bilan tanga sotgani kelgan yigitchalar o'rtasida mana bunday suhbatlar ham bo'lib o'tdi:

- Ochig'ini ayt o'g'lim, qayerdan topdilaring buni?

- Ishqilib topib oldik-da.

- Ochig'ini aytinglar deyaqman, qayerdan oldilaring?

-Aytmaymiz.

- Qachon topib oldinglar?

- O'tgan hafta topganmiz.

- Topganlaringni nega ota-onalaringga aytmadilaring?

- Aytsak, olib qo'yishardi-da.

- Qayerdan topgansizlar?

- Hoshim baqqol oldidagi axlatxonadan. So'nggi so'zlarni eshitishi bilan zargarningyuragi duk-duk urib ketdi. Shunga o'xshash tanga faqat Hoshimbaqqolni hovlisi oldidan topilgan bo'lishi ham mumkin. O'tgan yili ham Hoshimbaqqolning nabira qizi mana shunaqa tangad ikkitasini sotgan edi.

Savdolashish yana boshlandi:

- Xo'sh qanchaga sotasizlar buni. - so'radi Zabihillo zargar.

- O'zingiz insof bilan bera qoling, - dedi savdo qilish ancha-muncha aqli yetadigan Egamberdi.

- Ellik ming so'm beraman.

- Yo'q, tangamizni bering, olib borib markazda sotamiz.

- Menga qara, qatiqchi ukam, lekin qatig'ing ham qaymog'ing ham zo'r bo'lardi, seni yaxshi ko'raman. Mana shu o'rtog'ingham zo'r, mahalladagi bolalarninghammasi ham qani endi, shu o'g'limga o'xshagan bo'lsa... Ha, mayli sakson ming so'm beraman.

- Yo'q, yo'q tangani bering.

- Ha ana, yuz ming bera qolay. Zabihillo zargar bu tangalar yolg'iz topilgan emas, uningyonida yana bir nechtasi bo'lsa kerak, qolganlarini ham bir amallab kiritishim zarur deb asta-sekin tanganing narxini bi yuz ellik ming so'mga ko'tarib yubordi.

Ikki o'rtoq pulni cho'ntaklariga solgach, shoshilib ko'ch oshiqdilar. Bir yuz ellik ming so'mlik pulni ikkovlari ham hech qachon qo'llariga ushlab ko'rmagan edilar. Xayriyat. bir ozdan so'ng hayajonlari bir nav bosilgandek bo'ldi. Vujudlarida yengillik his qila boshladilar. Puli ko'p odam aqli ham bo'ladi, j deganlari rostga o'xshaydi. Ikkovlari ham to'satdan o'zlarini aqli bo'lib qolgandek his qila boshladilar. Zabihillo zargar tangani arzon oldimi yoki o'z narxiga oldimi, shuni bilgilar kelib qoldi. Bu fikr ancha-muncha odamning gapiga hadeb ishonavermaydigan, kichikroq bo'lsa ham bozor ko'rgan Egamberdidan chiqdi. Tuman markaziga, zargarlik do'koniga jo'nashdi.

Zargarlik do'konida o'zlaridan sal kattaroq qiz savdo qilayotgan ekan. Voy-bo'y, u shunday go'zal, shunday latof'atliki, xuddi jannatdan chiqqan farishtalarga o'xshaydi. Tangani o'sha qizga uzatib, narxini bilib berarkansiz, buvijonim berib yubordi, degan gaplarni aytishdi. Qiz qoshini bir chimirdi-da, jadal ichkariga kirib ketdi. Xiyol o'tmay behad daraja semirib ketgan, arang nafas olayotgan bir odamni boshlab chiqdi.

- Bu tangani kim berdi sizlarga? - do'q aralash so'radi semiz kishi.

- Buvimiz berib yubordilar, narxini bilib kelinglar, - degan javob qaytdi yigitchalardan.

- Buvilaring kim o'zi, qayerda yashaydilar?

- Xonkeldi qishlog'idanmiz, buvimizni Eshon aya deb ataydilar.

- Voy Eshon aya tirikmilar, yo Oллоh, avliyo onani o'tgan yili olamdan o'tgan deyishgan edi-ku, fotihaga ham borib keldik deyishuvdi-ku.

- Yo'q, olamdan otganlari yo'q, bizni o'zlariga o'g'il qilib oldilar.

Semiz odamning ovozi o'zgardi, yuzida, qarashlarida iliqlik paydo bo'ldi. Avliyo onaga aytinglar, tillaning narxi har kuni, har soatda o'zgarib turadi. Bugun bir grami o'ttiz ming so'm bo'lsa, ertagayigirma ming bo'lib qolishi mumkin. Agar, avliyo ona tangani pullab kelinglar, degan bo'lsalar, mayli, olamiz, uch yuz ming so'm beramiz dedi. Egamberdi xushyorgina yigitcha emasmi. -Eshon ayamiz, agar

yaxshiroq pul berishsa sotib kelaveringlar, deganlar deb, semiz odamning gapini qo'llab-quvvatlagan bo'ldi.

Semiz amaki pullarni sanab, yelim xaltaga solib berdi-da, yana shunaqa tangalar bo'lsa, faqat bizga sotinglar, havo sal isisa, xudoquvonch keltiradigan bir voqea yuz berdi. Halidan buyon chiroyli qoshlarini g'alati chimirib, ko'zlarini g'alati suzib turgan go'zal sotuvchi qiz, to'xtanglar, deya ichkariga kirib ketdi-da, katta oq doka ro'molni kengyozgan ko'yi ko'tarib chiqib, buni avliyo unamizga beringlar, boshlariga o'rab yursinlar, bizni duo qilsinlar, deb yigitchalarning qo'lga tutqazdi.

- Egam, sendan xafaman, - dedi tashqariga chiqishgach, shunaqangi yolg'onni bopladingki.

- Nima deb yolg'onni boplading.

- Ertalab zargar amakiga yolg'on gapiruvding, hozir bu yerda ham yolg'onni qalashtirib tashlading. Axir, Eshon ayamiz tillani sotinglar deganlari yo'q edi-ku.

- Karim, o'rtoq, qovog'ingni solma.

- Eshon ayam hajga bormaganlar-ku, senboisangtangani hoji onam berib yubordi deysan.

- Nima dey bo'lmasa, yerto'ladagi tillalardan bir qismini olib keldim, deymi? To'g'ri hajga borganlari yo'q. Ehtimol, ayamizni endi ikkovimiz ko'tarib olib borib kelarmiz. To'g'ri, yolg'on gapirdim, hozir topgan pulimizdan o'n poyizini sadaqa qilamiz, shunda Oллоh yolg'onni kechiradi.

Kayfiyatlari baland edi. Suhbatlasha-suhbatlasha borib avval no'xatsho'rak olib yedilar, so'ng sochlarini shaharcha fason bilan oldirib, kosibchiga tuflilarini yaltiratib moylatib ham oldilar. Savdo ko'rgazmasi o'tayotgan keng maydon yetgunlaricha duch kelgan tilanchining har biriga yigirma , so'mdan pul ulashdilar. Lo'li ayolga rom ochirdi! Egamberdiga seni yaxshi ko'rgan qiz bor ekan, senga atab ro'molcha tikib qo'ygan dedi.

Karimberdi:

- Meni-chi, meniyam sevgan qiz bormi, - deb so'radi.

- Seni ham bir qiz sevadi, puldan ko'proq tashlasang hammasini ochiq aytib beraman.

Karimberdi puldan ko'proq tashlab tezroq ochig'ini ayting, dedi.

Seniyam chiroyli bir qiz kutayotganga o'xshaydi. Yaqinda to'yin bo'ladi, ikkita o'g'il ko'rasan kattasi oldin, kichigi keyin tug'iladi. Qani yana tash puldan ikki o'rtoq bexat darajada shod, g'ururlari baland hamma odamlar ko'zlariga chiroyli ko'rinayotgan bir kayfiyatda savda yarmarkasiga kirib bordilar. Quyonchi bolalar bugun kelmagan ekan, afsuslandilar.

Oltinchi bob

O'tgan safar janjalni osongina tinchitgan savdo yarmarkasi raisining muovini chindan ham yaxshi odam ekan. Bu gal ham yaxshigina yordam berdi. «Quyvon sotgan bolalarga va'da qilingan pullarni olib kelibsizlar, yaxshi yigitchalar ekansizlar, ular qo'shni tumandan kelishgan, endi erinmasdan o'sha joyga pullarini olib borib, velosipedlaringni olib xursand qilib kelinglar», dedi. Keyin yana erinmasdan quyvoncha bolalarning turgan joyi bu yerdan necha kilometr ekanligini ham, necha so'mga kira qilsalar, arzonroq tushishini ham aytib berdi. Demak, bu yerdan sakson kilometr uzoqqa borish kerak.

- Boramizmi, - deb so'radi Egamberdi.

- Albatta boramiz, - dedi Karimberdi, - yolg'onchilik o'g'il bolaga yarashmaydi.

Kirakash haydovchini topish qiyin bo'lmadi, narxini kelishib ham o'tirmadilar, ikki barobar to'laymiz, tezroq yetkazsangiz, ehtimol, uch barobar ko'p haq beramiz deb mashinaga o'tirdilar. Quyvon sotgan yigitcha eski qadrdonlarini ko'rgandek sevinib, juda-juda xursand kayfiyatda kutib oldi ularni. Kalta-kalta taxtachalardan quyvon larga uychayasayotgan qovog'i soliq otasiga, tandirga o't qalayotgan chehrasi ochiq, doimo kulib gapiradigan onasiga, oppoq soqoli ko'ksiga tushib turgan past bo'yli, dum-dumaloq to'xtab-to'xtab gapiradigan, oq do'ppili bobosiga birma-bir yurib ularni tanishtirdi. Oxirida:

- Bu kishi hoji dadam bo'ladilar, - dedi maqtangannamo, - qishlog'imizda u kishini quyvonchi bobo deb ham chaqiradilar. Sizlarga berganim oq quyvonlarni ham mana shu bobom topib kelganlar.

Quyvonchi bola bir maqtangisi kelib qoldimi yoki Egam bilan Karimning ko'nglidagi gapni anglab yetdimi, kengligi ikki gektarcha keladigan atrofi simto'rlar bilan o'ralgan maydonnikasiga kirib bordilar. Quyvonchi bolalar bugun kelmagan ekan, afsuslandilar.

aylantirib ko'rsata boshladi. Katta-kichik ayvonlar qurib tashlangan. Goho simto'rlar bilan o'ralgan, goho oddiy taxtalardan yasalgan uychalarda quyvonlar kavshanishib bir-birlariga suykalishib yotishibdi. Voy-bo'y, ularning ko'pligini aytmaysizmi, oq quyvonlar, ko'k quyvonlar, ola quyvonlar, qora quyvonlar, dalalardan ushlab kelingan yovvoyi quyvonlar... Mana bunisi Ukrainadan kelgan emish, mana bunisini samolyotda Belarusiyadan olib kelishgan emish, mana bunisini sovuq Sibir o'rmonlaridan maxsus odam yuborib ushlab kelingan emish.

Aylanib-aylanib kelishib yana quyvonchi bobo oldida to'xtadilar, Quyvonchi bobo bolalar quyvon so'rab kelishgan bo'lsa kerak degan xayolda nabirasiga «zotlirog'idan tanlab ber, arzonroq qilib ber, iloji bo'lsa bo'g'ozlaridan ham ber», deb tayinladi.

Bobo garchi o'rtoqlariga tanlaganlarini arzonroq qilib ber, degan bo'lsalar ham yo'q, quyvonchi bola balo ekan, rosa talashib-tortishdi, ishqivoz bo'lib qolganlarini sezib narxini ham ko'targandan ko'taraverdi. Egamberdi ham bozor ko'rgan yigitcha emasmi, yo'q, bizga quyvon kerak emas, yaxshisi boshqajoydan olamiz» dedi o'zini

arazlaganday ko'rsatib. U liar xuddi hozirningo'zidayoq jo'nab chiqib ketishayotgandek endi quyonchi bola yolvora boshladi. Kelisha-kelisha to'rt yuz quyonga pul sanab berdilar. Maxsus mashina ham berdilar, garovdagi velosipedlarini ham mashina ustiga avaylab yuklab qo'ydilar. So'ng qayerdasan Eshonbog' deb yo'lga chiqishga otlanayotgan bir vaqtda shu uyga shoshilib kirib kelayotgan zargar amakiga ko'zlari tushib qoldi.

- Zabihillo amaki, - deya baqirib yuborishda Egamberdi bilan Karimberdi.

Zabihillo zargar ham ularni birinchi bor ko'rayotgandek, ko'rgani uchun chin dildan xursand bo'layotgandek, «iye, iy ukalarim-ku bular», deb garchi bugun ertalab uchrashgan bo'lsalar ham, ikki qulochini keng yoyib ko'rishish uchun yurib kela boshladi. Tikka turganlaricha salomlashdilar. Zargar amaki ham o'gillariga quyon olmoqchi ekan. Surishtirsa butun viloyat bo'yicha zotli quyonlar mana shu yerda bo'lar ekan narxini bilgani kelibdi. Narxini bilibdi ham. Zotlari shuncha toza bo'lishiga qaramay juda ham arzon ekan.

Birga jo'naydigan bo'ldilar. Zabihillo amaki o'z mashinasiga o'tirdi. Yurib borayaptilar, yo'l-yo'lakay zargar amakining yuragi yonib borayapti. Butun o'y-xayoli ertalab ko'rgani tilla tangalarda. Egam bilan Karim ertalab Zabihillo amakining huzuriga kirayotganda eshik oldida to'xtab, tangalar orasidan bittasini tanlab olib, qolganini yana cho'ntakka solganini zargar amaki zimdan kuzatib turgan edi. Egam cho'ntagiga solib qo'ygan boshqa tangalar ham tilla bo'lsa kerak, tilla ekanligi aniq, negaki cho'ntakdan olayotganda, cho'ntakka qayta solayotganda bu tangalar sariq rangda yaltiragandek bo'lgan. Zabihillo zargar tillaningyaltirashini, yaltirayotganda yal-yal yonishini yaxshi biladi.

Yigitchalarning Hoshim baqqol hovlisi oldida topib oldim deganlari yolg'on, qip-qizil yolg'on, bular mis bilan oltinning farqiga borishmaydi, lekin tillalar cho'ntakka qanday tushib qoldi ekan... Orqalaridan poylab borishim kerak, qolgan tillalarni nima qilishar ekan, shuni bilishim kerak, deb o'ylab yigitchalarning orqasidan tushib, markazdagi tilla do'konigacha kuzatib bordi. Uzoqdan poylab ham turdi, yigitchalar ichkaridan qora yelim xaltada pul ko'tarib chiqqanlarini ham ko'rdi. Demak, bularda tilla bor, deb o'ylashdan hech to'xtamaydi zargar. Orqasidan quvib quyonchilik fermasiga ham yetib keldi.

Zargar amakining ichi yonib borayapti. Birinchi tangani qo'lga olgandayoq bu tanga xonlar zamonida zarb etilganini bilgan. O'sha zamonlarda zarb etilgan tillalardan kimda saqlanib qolishi mumkin? Zabihillo zargar ana shuning poyoniga yetmoqchi.

Maxsus moslamaga yuklangan quyonlar yonida, ikki velosipedni mahkam ushlab Egamberdi borayapti. Biron mamlakatni zap etgan generaldek qaddini baland ko'tarib, magrur ketib borayapti. Mashinaning orqa o'rindig'iga cho'kkan Karimberdi bo'lsa zargar amaki bilan samimiy, juda-juda samimiy, juda-juda dilkash suhbatlashib borayapti. Umrida kam rost gapiradigan, rost gapirsam ishim kelishmay

qoladi, deb qo'rqadigan g'oyat hushyor, tulkidek ayyor Zabihillo zargar bir amallab tillalar bu yigitchalar cho'ntagiga qanday tushib qoldi ekan, ana shuni bilishim kerak, deb borayapti. Maqto'v so'zlariningtegi mo'l ekan, ikki yigitchani to'xtamay maqtab ham borayapti.

- O'g'lim, sen qishlog'imizdagi barcha bolalardan yaxshisan, bekorga ko'cha changitib yurmaysan. Mana, quyon boqmoqchi bo'libsizlar, hamma ota-onalar o'g'illarini sen bilan Egamga o'xshashni juda-juda istashadi. Sen rostgo'ysan, yolg'on gapirmaysan, to'g'rimi?

- Yo'q, men hech qachon yolg'on gapirmayman.

- Lekin o'g'lim ertalab yolg'on gapirdilaring-ku.

- Nima deb yolg'on gapirdik.

- Tilla tangani qayerdan topdilaring, desam Hoshim baqqolning hovlisi oldidan topdik, dedilaring-ku.

- Yo'q amaki, tangani qayerdan topganimizni laqat Eshon ayam biladilar.

- Eshon aya dedingmi?

- Ha, Eshon aya deyapman.

Zargar amakining yuragi duk-duk urib ketdi, hayajonini bir daqiqa bosolmay turdi, demak, tilla tangalar Eshon ayaning bobo-yu bobokalonlaridan qolgan. Demak, men xudo xohlasa, aloqani Eshon ayamlar bilan yaxshilashim kerak, bu tillalarni qishloqdan chiqarmayman, chiqsa mening qo'limdan chiqadi...qoladi, deb qo'rqadigan g'oyat hushyor, tulkidek ayyor Zabihillo zargar bir amallab tillalar bu yigitchalar cho'ntagiga qanday tushib qoldi ekan, ana shuni bilishim kerak, deb borayapti. Maqto'v so'zlariningtegi mo'l ekan, ikki yigitchani to'xtamay j maqtab ham borayapti.

- O'g'lim, sen qishlog'imizdagi bai'cha bolalardan yaxshisan, bekorga ko'cha changitib yurmaysan. Mana, quyon boqmoqchi bo'libsizlar, hamma ota-onalar o'g'illarini sen bilan Egamga o'xshashni juda-juda istashadi. Sen rostgo'ysan, yolg'on gapirmaysan, to'g'rimi?

- Yo'q, men hech qachon yolg'on gapirmayman.

- Lekin o'g'lim ertalab yolg'on gapirdilaring-ku.

- Nima deb yolg'on gapirdik.

- Tilla tangani qayerdan topdilaring, desam Hoshim baqqolning hovlisi oldidan topdik, dedilaring-ku.

- Yo'q amaki, tangani qayerdan topganimizni laqat Eshon ayam biladilar.

- Eshon aya dedingmi?

- Ha, Eshon aya deyapman.

Zargar amakining yuragi duk-duk urib ketdi, hayajonini bir daqiqa bosolmay turdi, demak, tilla tangalar Eshon ayaning bobo-yu bobokalonlaridan qolgan. Demak, men xudo xohlasa, aloqani Eshon ayamlar bilan yaxshilashim kerak, bu tillalarni qishloqdan chiqarmayman, chiqsa mening qo'limdan chiqadi...

Yettinchi bob

Rasmiy idoralarning katta daftarlarida uchastka noziri, xalq orasida uchastkavoy deb ataladigan, ko'zlarini pirlirib tez-tez gapiradigan, har qanday ishga ham tez kirishib, kopincha, boshlagan ishini oxiriga yetkazmay chala tashlab ham ketaveradigan bu yigitning ismi Furqat, katta idoralarning katta daftarlariga leytenant Furqat Erkayev deb yozib qo'yilgan.

Ana shu yigit militsiya xonasini buzib qochgan Egam bilan Karimni topa olmaganiga, ushlab qaytadan qamab qo'ymaganiga, dovdiratib qo'yadigan burama savollar berib alamidan chiqmaganiga o'zini hech kechira olmayapti. O'sha kuni shoshilib, kech bo'lib qolgan bo'lsa ham, idorasiga qaytib keldi-yu, eshik lang ochilganini ko'rib, bu ikki bezori eshikni buzib chiqib ketganga o'xshaydi, demak, -yo ularning tashqarida odami bormikan, ha, ha, odami bo'lgan. Aniq o'sha odamlari ochib bergan bu eshikni, militsiya xonasini ruxsatsiz ochishga kimning haddi sig'di ekan, bu hukumatga qarshilik ko'rsatish emasmikan, deb o'ylaydi leytenant. O'ylagan sari g'azabi oshib, tepa sochi tikka bo'lib boraveradi. O'zicha yana:

- Ertalab maktabda Shokir bilan mushtlashuv bo'ldi - bir. Yarmarkada quyunchi bolani urgan emish - ikki. G'ulomning akasi bilan mushtlashib boshini yorgan emish - uch. Mana militsiya idorasini buzib qochibdi - to'rt, - deb tinmay sanab Egam bilan Karimning uylarini mo'ljalga olib, g'azab otiga minib, qadamlarini katta tashlab borayapti.

Egamberdilarning ko'cha eshigini oyog'i bilan tepib ochib ichkariga shiddat bilan kirib bordi. Qosimali suvchi sigiriga xashak solish, tagini tozalash bilan mashg'ul. Shakarxon aya qozon ostiga o't qalab hozirgina sog'ib olgan sutini qaynatib qo'yish bilan ovora.

- Egam qani? – leytenantning birinchi savoli shu bo'ldi. Qosimali suvchi asta boshini ko'tarib, leytenantgayaqinroq kelib, biroz angrayibroq qarab turdi-da:

- Vaalaykum assalom, - dedi xuddi yosh bolaga tanbeh bergandek ohangda.

Leytenant o'sal bo'ldi-yu, sezdirgisi kelmay:

- O'g'lingiz qani deyapman? - deb so'radi yana.

- Uni siz bilasiz, kecha qamab qo'yibsiz-ku, kamandir.

- Kechasi o'g'lingiz qochgan deyapman.

- Qochganmi qochmaganmi, uni siz bilasiz... keyin kamandir, bo'lar-bo'lmasga yosh bolani qamayverish ham yaxshi emas. Shu bilan mening o'g'limni uchinchbor hibsga olayapsiz.

- O'g'lingiz kecha bir kunning o'zida to'rt marta mushtlashgan.

- Demak, kecha meni o'g'limni to'rt marta xafa qilishgan, kim seni xafa qilsa kechirma, jag'iga tushir, deb men aytganman.

- Demak bezorilikni siz o'rgatyapsiz ekandi.

- Ha men o'rgatganman. Seni kim haqorat qilsa, sen undan baland kel deb o'rgatganman. Birov seni ursa mening oldimga yig'lab kelma deb o'rgatganman. Kamandir, biz kichkina odammasmiz, bilib qo'ying, fermemiz. Hukumat ham kim fermerni haqorat qilsa, mana menga murojaat qilinglar, ta'zirini berib qo'yaman deganlar... Bechora o'g'lim uy ishlariga qarashsa, sigir boqsa, sut-qatiqni pullab kelsa, kechasi uxlamay kitob o'qisa, yanatag'in nima qilsin? O'g'limni tezroq topib bering, bo'lmasa men sizning generalingizni taniyman borib o'shanga arz qilaman.

Uchastka noziri gap yo'q, so'z yo'q, xuddi buyruq olgandek keskin burilib chiqib ketdi. Hamma uning soyasiga salom berardi, hukumatning odami deb hurmatini joyiga qo'yardi, bu Qosimali suvchi deganlari g'alati ekan-ku, fermer bo'lsang o'zingga, sendaqangi fermerdan dunyoda mingtasi bor, hali shoshmay turgin, ota-bola ikkovingni shunday jazolayki, deb o'yladi u. Ko'chaeshikkayetmasidan Qosimali suvchi xotiniga «orqasidan bor, Egamni o'ylab yuragim g'ash bo'lib turuvdi, ortiqcha gapirib qo'ydim shekilli, kechirim so'ra», deb buyurdi. Shakarxon aya Egamni, onamni sen o'ldirgansan, deb, gap tarqatib yurgani uchun yomon ko'rar edi. Har bir harakatidan yomonlik axtarar edi, oxir-oqibatda undan qutilsaydim, deb yurardi. Egam haqida gap ochmoqchi bo'lgan-u lekin, eridan istihola qilib hayiqayotgan edi. Endi esa erining «bor, orqasidan chiq», degani ayni muddao bo'ldi.

- Hoy inim, to'xtang, - dedi leytenantning orqasidan yugurib. Leytenant to'xtamadi. Shakarxon aya ostona hatlab ko'chaga chiqdi. To'rt hatlab uchastka nozirining yo'lini to'sdi.

- Egam haqida so'rayapsizmi?

- Kerak emas, otasi shunaqa bo'lgandan keyin bolasi qanaqa bo'lar edi.

- Otasi sizdan kechirim so'rayapti.

Leytenant yurishdan to'xtab, qoshlarini g'alati chimirdi.

- Xo'p, nima demoqchisiz?

- Bezori Egamning dastidan hamma dod deydi, shuni aytmoqchiman, uning kimligini mendan so'rang.

- Xo'p ayting.

- Og'zaki aytaman, daftaringizgayozmasangiz, aytaman.

- Xo'p yozmayman.

- Bu quyon jinnisi oldin, bolaligida kalamush ham boqqan ekan.

- Kalamush?!

- Ha, kalamush boqqan ekan, keyin xo'roz urishtirishga berilibdi. Biryo'la o'ttizta tovuqni qimorda yutqizib qo'ygan... xudo urgan yolg'onchi ham, sut-qatiqni bozorchada yaxshigina sotadi-da, yarim pulini berkitadi, pulning qolgani qani desangiz sutingiz achib qoldi, deb yolg'on gapiradi. Sigirni dalaga yetaklab boradi-da, oftobga boylab qo'yib o'zi salqinda kitob o'qiydi. Kitob o'qiyverib miyasi aynib ketgan. Mahallada mana shu Karimdan boshqa hamma bola bilan mushtlashgan. Hatto qizlar

bilan ham urishgan. Sarviniso degan qizni mazax qilib, masxaralab she'r yozgan ekan. Ikkita akasi kelib shunaqa urdiki... mana endi bu jinni mollarga qarash o'rniga bir yildan buyon quyonlargayopLhib oldi... G'ulom degan bir yaxshigina, imtizomligina bola bilan ham quyon talashib qirpichoq bo'lgan... Yovvoyi quyon ushlayman deb kuzda jarma-jar sanqib umr o'tkazadi, axir, kap-katta bo'lib qoldi, dadasiga qarashsa bo'lmaydimi, menga qarang inim, hech bo'lmasa uch-to'rt kunga qamang. Agar qamatsangiz men ajratib olgan bo'laman-da, shunda zero menga mehr qo'ysa, orqamdan yomon gaplar tarqatishni bas qilsa... Qamaysizmi?

- Ko'ramiz.

- Agar aytganimdek qilsangiz, uyingizga qaymoq jo'natib turaman. Qizingizga ayting, hech tortinmay kelaversin.

Leytenant qaymoq so'zini eshitib, tamini sezib, bir tamshanib yutindi-yu, indamadi. Karimberdining uyiga yo'naldi. Darvozaiari ochiq bo'lsa-da bostirib kirishga botina olmay, ko'cha eshikni ohista-ohista taqillata boshladi. Xayriyat, Karimberdining onasi uyda ekan. Gap qisqa bo'ldi. «Otin aya yig'lamsirab, musichadek yuvosh o'g'limga onasi oiib mung'ayibgina qolgan yetimcha Egamga hadeb yopishavera-sizlarmi, bechora bolalarimda ayb nima? Oллоh ko'ngillariga quyon beqishni solgan bo'lsa tinch qo'yinglar-da, ana, dadasi bilan gaplashing-, deb ichkariga kirib ketdi. Bog' tomondan Siroj birgadir chiqib kela boshladi. Qo'lida ketmon, qovog'i soliq,vajohatixunuk, salomlashmadi ham. Gapni qisqa qilib:

- Bolalarni qamab to'g'ri qilgansiz. Bular ayni buziladigan yoshda, - shunday deb qo'lidagi ketmonni gurs etkazib yerga bir urdi, - xo'p mayli, ko'p sho`xliklariga chidadim. Endi anavi ota bezori Egamga qo'shilib quyonbozlik qilib yuribdi. Bir yildan buyon ahvoli shu. Oldin o'sha yetimchani jazolash kerak edi. Agar Egam o'g'lim bo'lganda mana shu ustunga, mana bu arqon bilan bog'lab, uch kun ovqatsiz qoldirib jazolardim. Mening odatim shunaqa, eshitgandirsiz.

- Eshitganman, o'g'illaringizni ustunga bog'lab qo'yib jazolar emishsiz, lekin bu usul yaxshi emas.

- Nimasi yaxshi emas?

- Eshitishimcha, bu usulingiz xonlar zamonidan qolgan ekan, o'sha zamonlarda aybdorlarni bog'lab qo'yib jazolash avj olgan ekan. Hayronman, bu usul haligacha saqlanib kelayotgan ekan-da.

- Yo'q, tarbiyaning eng yaxshi usuli bu, - tushuntira boshladi Siroj birgadir, - mana men kolxozda o'ttiz yil birgadir bo'lganman. Normani bajarmagan, gapga kirmagan, qaysar a'zolarimni yer o'rtasidagi tutga bog'lab qo'yardim. Planlar vaqtida bajarilardi, qo'sha-qo'sha mukofotlar olishardi, ordenlar olishardi. Raykom seki'etari kelib Siroj aka, bopladingiz, deb maqtab ham ketardi. Shunaqa leytenant uka, ikkala bolani qamab to'g'ri qilgansiz... Vaqtingiz bo'lsa, o'tiring birgalashib nonushta qilamiz, ana opangiz jizzali non yopgan...

- Siroj aka bolalar qochib ketganmi yoki qochirishganmi, bilmadim.

- Qochgan bo'lsa, izlab topish endi sizning vazif'angiz. Men shoshib turibman. Bug'doyni sug`orish navbati menga kelgan. Bilasiz-ku, hozir fermerlar o'rtasida suv talash... O'g'limni ushlab dalamga olib borib bersangiz, tovug'ingizga bir qop bug'doy beraman.

Leytenant o'sha kuni yigitchalarning masjidida tunaganligini, Zabihillo zargarning do'koniga kirganini aniqladi, keyin izlarini topa olmadi. Egamberdi bilan Karimberdi bo'lsa qo'shni tumanga borib ko'proq quyonlar keltirish harakatida edilar, keltirdilar ham.

Sakkizinchi bob

Egamberdi bilan Karimberdi oppoq quyonlarni maxsus moslangan mashinaga ehtiyotlab yuklab, Eshonbog'ning etagiga, kun botar tomoniga yetkazib kelganlarida hali kun botmagan, mislagandek qip-qizargan quyosh hali tog' ortiga o'tmagan, Eshonbog'dagi daraxtlarning yaproqlari lov-lov yondirayotgan edi. Tegirmonchi boboga ergashib uning ikki nabirasi - Rajabali bilan Ajabali kelishgan ekan. Goh u to'rdagi quyonning oldiga borib, goh bu to'rdagi quyonning yoniga kelib, qo'llarini tiqib hurkib, burchakka qisilib olayotgan jonivorlarni silab-silab yurishgan ekan. Bog' etagiga mashinadagi quyonlarni tushirishgach, bu ikki aka-uka yorrtamlagishga shoshishdi

-Jon o'rtoq, menga ham mana shu quyonlaringdan, to'rtta berasan, - dedi Rajabali.

- Men beshta olaman, - dedi ukasi Ajabali.

Quyon to'la yashik, simto'rlarni buzilib, xiylagina xarob bo'lib qolgan ayvonga kiritib olishgach, ko'plab quyonlar kelganidan xursandu mamnun bo'lib, o'zini qo'yarga joy topa olmayotgan Eshon aya hammalarini ayvonga o'tirishga taklif qildi. Fotihaga kaftini ochib, Anorvoyim, Bo'rivoyim bo'lib bag'rimga qaytib kelgan, bukik belimni tiklagan, xasta dilimni davoiagan mana shu Egamberdi bilan Karimberdi o'g'limning yaxshi ishlariga Ollohim rivoj bersin, buyuk sayidlardan bo'lmish bobo-yu bobokalonlarimning ruhlari madad bo'lib tursin, deb duo qildilar.

- Nazarmatvoy, - deya tegirmonchi cholga murojaat qildi aya, - Ollohning marhamatini qarangi, hali aytganimdek tushim, o'ngimga teng kelib tursa-ya! Oltmish yildan buyon o'g'illarimni yana bir ko'rarmikanman deb zorlangan edim.

Buni qarang. mana bu ikkovi o'g'illarim kirib kelishsa-ya. Yo tavba, yo Ollohim, kishining tushi bilan o'ngi ham shunaqa tengkeladimi?! Bularningtagida, zamirida allaqanday sir bor, ilohiy bir holat bor. Xudo xohlasa mana shu o'g'illarim tirigimdan ham, o'ligimdan ham boxabar bo'lishadi.

Eshon ayaning quvonchi qalbiga sig'may aytayotgan) so'zlarini past bo'yli, haddan tashqari oriq bo'lganidan yoshi boladek kichkina bo'lib ko'rinadigan

tegirmonchi bobo kalta qirqilgan mosh-guruch soqolini changallab, biroz qaltirab tinglab turdi-da:

- Eshon aya, - deya sakrab o'rnidan turib ketdi, - bu bog'larni menga va'da qilayotgan edingiz-ku, nima men sizga yomon qaradimmi, bobolarimizning qabrilarini ehtiyot qilmadimmi?!

- Yaxshi qaradingiz o'g'lim, yaxshi qaraganiz uchun ham | mana shu bog'lardan qop-qop yong'oqlar o'ib turdingiz, menga keigan xayri-sadaqalarni ham sizga jo'natib turdim. Qayta- qayta rahmat aytaman. Endi mana o'g'illarim keldi hammasiga shular qaraydi.

- Aya! - deb yer tepindi tegirmonchi bobo, - bu bolalar quyon boqamiz deyishyapti-ku, quyon boqishsa bog' yana rasvo bo'ladi-ku. -

- O'g'lim, bu quyonlar siz o'ylagandek oddiy quyonlarga uhsamaydi, tog'ma-tog' bekorga sarson bo'lib kelishmagan.

Hammasi Ollohdan, bu o'g'illarim yaxshi niyatlar qilishgan ekan, yaxshi niyatlar mukofot bo'lib keigan bu quyoni.

Tegirmonchi bobo Eshon ayaning o'limini betoqat kutib, o'limlaritezroq bo'lsa bu bog'larga o'zim egalik qilaman, degan xayolda yurardi. Har kuni bo'lmasa ham, kun ora kelib turadigan xayri sadaqalar ham p'zinga bo'lar, deb o'ylayotgan edi. Shu maqsadda garchi yosh bo'lsa ham ataylab soqolini o'stirgan, ataylab belini bukibroq yurar, goho-goho qo'lga hassa ham ushlab olar edi.

Eshon ayaga aytadigan gaplaru hali kup edi, ayolmay qoldi. Jadal kirib kelayotgan uchastka noziri militsionerga ko'zi tushdi-yu, og'zidagi bo'g'zida qoldi. Uchastka noziri shiddat bilan kirib keldi-yu, to'rt hatlab borib, hali gap nimadaligini tushunib yetmagan Egamberdining bilagidan mahkam siqdi, kuchi yetganicha bilagini qayira boshladi. Egamberdi chayir bola, bolaligidan buyon tengqurlari bilan olishaverib, kurashaverib xiyla "pishib- ham qolgan ekan.

Uchastka nozirining changalidan bir siltanish bilan chiqib ketdi, u yana ushladi. Egamberdi yana chiqib ketaverdi.

- Sen bolani, baribir ushlayman, jazolayman, - dedi hansirab leytenant.

Eshon aya ichkaridan shoshilib chiqdi-da, ikki kishi olishayotganini, olishayotganlardan biri qizil shapkali militsioner ekanligini ko'rib yuraklari shuv etib ketdi, qo'l ovoqlari bo'shashib keta boshladi.

- Hoy, hoy, nima gap o'zi? - deb so'radi.

Leytenant olishuvdan to'xtab maqsadini tushuntira boshladi. Oshirib, toshirib gapirdi. Nimani gapirayotgan bo'lsa shular haqida Egamberdi bilan Karimherdi ham kechadan buyon ayaga qayta-qayta aytib bergan edilar. Eshon aya aqlli. ziyrak ayol. Harqalay, o'g'illarida ham ayb borligini sezib turibdi. Beayb pavardigor. Ularni himoya qilishim kerak, deb o'yladi aya.

- O'g'lim, Egamni qo'yib yuboring, yaqinimga keling, - dedi.

Leytenant yaqinroq keldi.

- O'g'lim. qayerda turganingizni bilasizmi?
- Bilaman, Eshon bog'da turibman.
- To'liqroq qilib ayting, o'g'lim. Bilganim shu.

- Bilmasangiz bilib qo'ying, siz payg'ambarlarimiz avlodidan bo'lmish Sayid Jalolxon eshon, Sayid Xodixon eshon, Sayid Hoshimxon eshon hazratlarining xoki poklari yotgan Toshkentdagi davlat idoirasi tamonidan, musulmonlar tez-tez kelih turadigan muqaddas dargohda turibsiz. Bu dargohga ruxsatsiz, tahoratsiz kirish mumkin emas.

Chiqingko'chaga. eshigimni taqillating, ruxsat bersamkiyin kirasiz.

Shunday deb Eshon aya qo'lidagi hassani leytenantning ko'kragigatiradi. Qiziq, hasanning gsehrlovchi xislatibor ekanmi yoki ayaning so'zlari yigitning ongiga qattiq ta'sir qildimi:

Mayli chiqib ketaman, - dedi leytenant, - lekin mana bu ikki bezori ertalab mening idoramda bolishi shart. Ayting boramiz deb so'z berishsin.

- Egamberdi, Karimberdi, jon o'g'illarim boramiz deb so'z beringlar.
- Boraman, - dedi Egamberdi.

- Xudo xohlasa boramiz, - deb qo'shimcha qildi Karimberdi. Gapini oxirigacha aytolmay, chalasi ichida qolgan tegirmonchi chol bilan leytenant bog' eshigidan birgalashib chiqishdi. Allanarsalar haqida norozi bir ohangda qizg'in suhbatlashib ketayotganlarini Eshon aya zimdan kuzatib turdi, ishqilib niyatlari buzilmagan bo'lsin-da degan noxush xavotir keldi ko'nqliga.

To`qqizinchi bob

Leytenant bilan tegirmonchi chol jo'nab ketgach, Egamberdi bilan Karimberdi anchagacha dilgir bo'lib, bir-birlariga gap qo'shgilari kelmay, bordi-yu uchastka noziri qaytib kelib, senlarni qamashim kerak, deb qolsa, unda nima qilamiz, deb g'am daryosiga cho'kib o'tirishdi. Ammo Egamberdi bo'lar-bo'lmasga o'zini yo'qotib qo'yadigan yigitchalardan emasdi. Shartta o'rnidan turib:

- Rajab, sen o'zi bugun nega keluvding? - deb so'radi.
- Quyoningni ko'rgani keluvdik, bolalar rosa maqtashyapti-ku.
- Ukang-chi, ukang nega keldi?
- Ukam ham quyoningni ko'rmoqchi.
- Bu quyonlarni biz hozir olib keldik-ku.

- Oldin olib kelganlaringni kecha kelib ko'rib ketganmiz, Eshon ayam qo'llaringni yuvib, keyin silanglar degan, to'rtta quyoning bolalagan ekan. O'sha bolalarining urg'ochisidan bizga ham berasan, maylimi? Opam ko'chada velosiped poygasi o'ynab yuraverguncha quyoning boqsalarini o'lasanlarmi deyapti.

Ajabboy ham gapga aralashdi:

- Akam yolg'on gapirayapti. Unday demadi, televizor oldida hadeb yotavermanglar deb urishdi.

Avvaliga biroz tortinibroq turgan bu aka-ukalaru Egamberdi bilan Karimberdining suhbatida asta-sekin qiziy boshladi. Egam quyunchilik fermasi, ferma bo'lganda ham dunyoda tengi yo'q ferma tuzamiz, Karimberdi, dunyoda quyonlarning yuz xil zoti bor ekan, shundan kamida elliktasini olib kelamiz, mana ko'rasan, biz yana mana shu haftaning oxirigacha quyonlarimizning sonini mingtaga yetkazamiz, dedi.

- Voy bo'y! - dedi Rajabboy.

- Ana aytdim-ku, - dedi Ajabboy.

- Quyunchilik fermamizga a'zo bo'laman degan bolalar ko'p. Lekin o'sha bolalarning ko'pchiligi dangasaga o'xshaydi, - deya gapini davom ettiryapti Egamberdi.

- Biz, Egam aka, dangasa emasmiz, - deyapti Ajabali, -mana bilagimizni ko'ring, kuchimiz ham ko'p.

- Demak fermaga a'zo bo'lmoqchimisizlar?

- Ochig'ini aytaymi?

- Ochig'ini ayt.

- Ochig'i biz a'zo bo'lmoqchi bo'lib keluvdik.

Suhbat uzoq davom etmadi. Ferma tuzishga qaror qildilar. Egamberdi aytib turdi, xati chiroyliroq, bexato ham emasmi, Karimberdi yozib turdi.

Oq quyon, oppoq quyonlar» fermasi.

Bosh maslahatchi Eshon ayamiz bo'ladilar.

Ferma raisi - Egamberdi Qosimaliyev.

Rais o'rinbosari - Karimberdi Sirojov.

Xashak brigadiri - Rajabali Otajonov.

Tozalik komissiyasining raisi - Ajabali Otajonov.

- Ajabali ukaginam, sen quyonlarning tagini tozalaysan, tushunarlimi?

- Tushunarli, - shoshilib javob qildi Ajabali, - uyimizda ham qo'ylarimning tagini men tozalardim...

Hammalari ushbu taqsimotning ostiga, roziman, deb imzo chekishdi. Ichkariga tasdiq uchun Eshon ayaga olib kirgan edilar, Eshon aya jilmayibgina biroz jim turdi-da, hammalariniyonlarigachaqirib, peshonalaridan bir-bir o'pib og'ir xo'rsinib qo'ydi. Negadir ko'zlarida yiltirab yosh tomchilari ko'rindi. -Ayajon, yig'lamang, - dedi Ajabali, - biz hech ham dangasa emasmiz, quyonlarimiz tagini tozalaymiz, men faqat sigirlarning tagini tozalashni yomon ko'raman, hidi yomon, ko'nglim ayniydi, yig'lamang, jon ayajon yig'lamang.

- Bas qil, - deb akasi Aja balining biqiniga qattiq turtib qo'ydi. Egamberdi ferma harakatining birinchi yig'ilishini sinf rahbari Hamidova opa sinf majlisini qanday ochsa, qanday olib borgan bo'lsa, qanday savol-javoblarga ruxsat bergan bo'lsa, xuddi o'shanga o'xshatib o'tkazmoqchi bo'ldi.

- Hamma joyidami, shovqin solmasdan o'tirishlaringizni, so'rayman, savollar tartib bilan berilsin, ko'riladigan masala bitta, xashak tayyorlash masalasi. Rajabali, sen hadeb yelkangni qashiyverma... Qarshilar yo'qmi? Ochig'ini aytaman, quyonlar och, sabzi kerak, karam kerak, - Egamberdi to'xtamay gapirayotgan edi, Rajabali qo'l ko'tarib so'zlashdan to'xtatdi.

- Nima gaping bor?

- Gaping ko'payib ketdi, shuni aytmoqchi edim.

- Senda ham gap bormi, bo'lsa gapir.

- Quyonlar sabzi yeydi deb yaxshi gap aytding. Men sabzi bor joyni bilaman. Katta fermer Qambarali bobo bor-ku, kuzda sabzisini kavlab ololmay muzlab joyida qolib ketgan, o'shandan tersak bo'ladi.

- Hozir qorong'i tushay deb qoldi, paypaslanib yer ostidagi sabzilarni topgunimizcha zim-ziyo bo'lib qoladi.

- Bo'lmasa, - oldingisidan ham kuchliroq hayajon bilan gapira boshladi Rajabali, - G'ani tog'aning karamidan olib kelamiz. Hammasini yig'ib, ustiga salafan yopib o'rab qo'ygan. Rossiyadan alka moshinasini kelishini kutayapti. Xo'p desanglar, men panalab borib, ariqning ichiga dumalatib turaman, sizlar tashib olaverasizlar.

Bu taklif har narsadan bir irim topaveradigan Karimberdiga yoqmasi, birinchi ishimizni o'g'irlikdan boshlamaylik, dedi. Ketidan o'zi ajoyib bir taklif ham kiritdi. Pulimizdan bir qismini yelim xaltaga solib, o'sha karam uyib qo'yilgan maydon yonidagi qari tutning kavagiga qo'yaylik. Undan keyin karamni olaylik. Shunda biz o'g'irlik qilmagan

bo'lamiz, pulini oldin topib qo'ygan bo'lamiz, degan gaplarni aytdi.

- Ovozga qo'yaman, - dedi raislik qiluvchi.

Hamma rozi ekan, baravar qo'l ko'tarishdi. Ajabali, negadir o'rnidan turib qo'llarini boshi baravar ko'tarib qarsak chalgan ham bo'ldi.

Eshon ayaning uyida qop degan narsa yo'q ekan. Eski ip sholchani ko'tarib jo'nashdi. Qiziq bir holat yuz berib borayapti. Bir necha daqiqa oldin leytenantni ko'rishlari bilan qovoq tumshuqlari osilib, ruhlari so'nib, dunyolari qorong'i bo'lib turgan yangi tuzilgan ferma a'zolari to'satdan boshqa bir olamdan kelib qolgandek bo'lib qoldilar. Yuzlari charog'on, ko'zlari chaqnagan, lablarida tabassum o'ynaydi, oyoqlari chaqqon - bamisoli g'ayratlari ichiga sig'mayotgandek, bir-birlariga ortda qoldirib borayaptilar. Hammalaridan yosh bo'lgan Ajabali yugurishni yaxshi ko'rar ekan, oldinda chopib borayapti. Qorong'i tushguncha uch bora qatnashdi. Quyonlar kun bo'yi mashinadan -mashinaga o'tib, xiyla ochiqib ham qolgan ekanlar. Boshlarini ko'tarmay karamlarning yumshoq-yumshoq po'stidan girt-girt uzib olib, uzun quloqli boshlarini baland-baland ko'tarishib, og'izlaridagi yemishni bir-birlariga ko'rsatishib, maqtanishib

yeya boshladilar.

- Egam aka, - deb murojaat qilyapti Ajabali. - ertaga kelganimda quyonlarning erkagi qanaqa bo'ladi-yu, urg'ochisi qanaqa bo'ladi menga ko'rsatib qo'yasiz, xo'pmi.

-Xo'p, faqat barvaqtroq kelgin, quyonchalar seni sog'inib qolishsayig'lab o'tirishmasin.

Aka-ukalar qorong'i quyug'lashib qoldi, mana el yotar payti ham bo'ldi, tag'in opamiz urishib, ertaga bu yoqqa jo'natmay qo'ymasin deyishib uylariga xuddi biryo'la uch fandan besh olgan o'quvchidek xursand kayfiyatda ketdilar.

Bir nafasli xursandchilik Egamberdini ham, Karimberdini ham tark etdi. Ertalab borsak leytenant qamab qo'yishi ham mumkin, deb o'ylashyapti. O'ylaganlari sari butun dunyolarini g'am-tashvish, xavfsirash bosib kelayotgandek bo'layapti. Uzoq o'ylashdi, har xil tadbirlarni ko'z oldilariga keltirib ham ko'rishdi. Keyin Egamberdi, to'satdan, sakrab o'rnidan turib ketdi:

- Men qishloqqa borib kelaman, - dedi ko'zlari chaqnab.

- Yarim kechada-ya?

- Tur, katta to'rga o'nta quyon joyla.

Raisning buyrug'ini bajarish kerak. bajarishni o'rganishi ham kerak, buning ustiga Egamberdining fe'li sal g'alatiroq, butun dunyo qarshi turganda ham, aytgan gapidan qaytmaydigan odati bor. Katta to'rga o'nta quyon soldilar. Fotiha olish uchun Egam Eshon ayaning huzurlariga kirdi. Maqsadini aytgan bo'ldi. Eshon aya, hech bo'lmasa, o'rtog'ing birga borsin, dedi.

- Yo'q! - deb Egamberdi velosipediga minib qorong'ulik qa'riga singib ketdi.

- Eshon aya, xafa bo'lmang, - deb o'rtog'ining yonini ola boshladi Karimberdi, - o'zi o'g'lingiz yaxshi bola, lekin juda-juda qaysar, aytganidan qolmaydi.

- Bir so'zli ekan-da, - dedi Eshon aya, - tavba qildim, Anorvoyim ham xuddi o'rtog'ingga o'xshab bir so'zli edi, aytganini qildirmasdan qo'ymasdi. ketayotganida qarshisidan baland qoya chiqib qolsa, aylanib o'tsa bo'lardi-ku, yo'q, shuni buzib o'taman deb turib olardi... Qara-ya menga Anorvoyimni fe'li atvori bilan qaytarib beribdi-ya. Shukur, ming bora shukur. Kel, yonimda yotaqol, seni bag'rimga bir bosay. Bo'rivoyim ham xuddi senga o'xshab og'ir, bosiq, kamgap, yumshoq tabiatli, beozorgina yigitcha bo'layotuvdi... Voy xudoyim, vujudingdan chiqayotgan harorat ham xuddi Bo'rivoyimning haroratiga o'xshaydi-ya. Sen Bo'rivoyimsan. bilib qo'y.

Eshon aya bilan Karimberdi bir-birlarining bag'rida beqiyos mehr haroratidan erib, silashib. siypalashib goho yig'lashib olayotganlari pallasida Egamberdi allaqachon quyonlarni deb mushtlashgan tenquri G'ulomning ko'cha eshigiga yetib borgan edi. Ko'ylagiyoqasini ochib ikki quyonni qo'yniga soldi-da, o'g'ri mushukday sapchib devordan oshib, qo'rquvdanyuraklari gup-gup urib turgan quyonlarni hovliga qo'yib yubordi. Ketidan yana ikkisini olib o'tdi. Shokirchaqimchining hovlisiga qarab yugurdi. Quyonlarning kichkina-kichkina yurakchalari tez urarmidi yoki Egamberdining yuragi qinidan chiqib ketguday bo'ulib tez urayotganmidi, bilib

bo'lmasdi. Shokirnikidan keyin baland devorli hovlisiga qarab yugurdi. Har biriga ikkitadan quyon tashladi Tashlagani uchun emas, shu harakatini osmondagi yulduzlardan boshqa hech kim ko'rmaganidan xursand edi.

O'ninchi bob

Xonkeldi qishlog'ida yangilik sifatida paydo boigan qo'l telefonlari kam, ishi o'ngidan kelgan besh-o'n fermerda bor xolos. -Quloq-telefonlari esa uch yuz oilaning hammasida bor. Bu telefonlar simsiz, batareyasiz shunday tez ishlaydilarki, ko'z yumib ochguncha har qanday xabar butun qishloqni aylanib qo'yaqoladi. G'ulom semiznikida, Shokir chaqimchinikida, Universal bobonikida, ey boringki, uchastka nozirining pishiq g'ishtdan baland ko'tarilgan hovlisida, hovlilarning burchak-burchagida qo'rqib pisib, qo'nishib-qo'nishib turgan oppoq quyonlarning paydo bo'lishi ko'rganlarning hammasida vahima uyg'otdi.

- Voy o'lay voy o'lmasam, - deb yubordi Shokir chaqimchining onasi, - voy dadasi. buyoqqa chiqing, mana bu maxluqlarni ko'ring.

Butun oila a'zolari oyoqqa turdi. Bu maxluqlarni Shokir olib kelgani yo'q. Dadasi olib kelgani yo'q, eridan ajralib kelgan opasi olib kelgani yo'q... voy xudoyim, ularni kim olib keldi ekan? Ko'cha eshik berk, devor juda baland... yo ular osmondan tushdimikan? Bu yilni to'ng'iz yili deyishayotgan edi, Ollohga astoydil sig'insang, to'ng'iz bir dumalab yo quyon, yo echki bo'lib qoladi deyishayotgan edi... Yo Olloh, bu nima sir?

- Opajon, bular quyon-ku, - dedi uydan hovliqib chiqqan qizaloq.

- Bekor aytibsan, qizim, quyon hech qachon oq bo'lmaydi.

- Bo'lmasa bular shunaqa echkidir.

- Bekor aytibsan, deyaqman, echkida soqol bo'ladi-yu uzun quloq bo'lmaydi, ko'z oldilariga keltirib ha Hoy qo'shni, hoy Inoyatxonim, - deb ko'chaga yugurdi xonadonning vahima ichida qolgan onaxoni.

Xuddi shu paytda G'ulom g'uppaning oilasida ham. Universal boboyu, qattiqqo'l uchastka nozirining qizlarigacha hamma-hammalari g'alati-galati gaplarni aytishayotgan edi. Vahimachi chollar ham o'z fikrlarini bayon qilishdan to'xtashmayapti.

- E, Shodivoy, esingdami, - dedi bir chol bobo, - avvalgi yili xorijlik qalloblar g'isht zavodi quramiz deb, pul yig'ib qochgan edi, mana shu quyonlar ham o'shalarning qiligi, buning tagida bir gap bor.

- Yo'q, o'rtoq, sen bilmas ekansan, bu ularning makkorona ishi, sekin-sekin ana shu yo'l bilan bizni chuv tushirishadi bular.

- Bo'lmagan gapni bas qilinglar, - deyapti uchinchi bir chol bobo, - Karim qori to'ng'iz yilida, agar Olloh marhamat qilsa, osmondan to'ng'iz emas, echki yog'ilishi

ham mumkin, degan edilar, bugun quyon yog'ilibdi, ko'rasiz, ertaga echki ham yog'iladi.

Qishloqchilik ekan-da, ana shunday poyma-poy, telba teskari, vahimali gaplar ustiga Qambarali fermerning xirmonga uyub, ustini yopib qo'ygan karamlarini tog' tomondan tushgan shaytongami, alvastigami o'xshash maxluqlar tashib ketayotgan emish, qorovul o'z ko'zi bilan ko'rgan emish, oldiga boray desa qo'rqqanmish, degan gaplar ham qo'shilaverdi.

Vahimali gaplar bir kuchayib, bir pasayib borayotgan bir paytda Egamberdi bilan Karimberdi qutqarib olib kelgan velosipedlarini minib uchastka nozirining idorasini mo'ljalga olib borayotgan edilar. Egamberdi o'zida yo'q shod, mamnun. G'ulom bilan ikkovimiz o'rtamizdagi janjal quyondan chiquvdi, endi davomizdan kechdik, deyishsa bo'ldi. Xudo xohlasa, kechishadi ham, bora-bora chin o'rtoq ham bo'lib ketamiz, deya shirin xayollar surib borayapti.

Leytenant ko'rimsizgina xonasida o'tirib bu ikkovini betoqat kutayotgandi. Har galgidek qovoqlari solingan. Tunda xonadonlarida paydo bo'lgan sirli quyonlarni, albatta, Egam tashlagan, oq quyonlar bu qishloqda hech qachon bo'lgan

emas... Obbo shayton-e, yovvoyi mushukdan ham battar ekansan-ku deb o'ylayapti, tepinib-tepinib ham qo'yyapti. Bu gal Egamni qattiqjazolamoqchi. Qo'ligakishan urib, oyog'ini yerga tekkizmay tuman militsiyasining balog'atga yetmagan bolalar bilan ishlash bo'limiga topshirmoqchi.

- Keldilaringmi, - deb leytenant yigitchalarni negadir odatdagidan ko'ra iliqroq, samimiyroq kutib oldi.

- Keldik, - deyishdi ikki o'rtoq.

- Karim Sirojov sen nega kelding?

- Kecha ikkoving ham borasan devdingiz-ku.

- Kimga guvohlik bermoqchisan?

- O'rtog'im Egamga guvohlik beraman. O'sha kuni ayb G'ulomdan o'tgan... keyin akasi Isroil ham oldin Egamga

musht urgan.

- Xo'p bor endi, tashqariga chiqib tur, kerak bo'lsangyana chaqiraman. Bilaman, sen rostgo'y bolasan.

Karimberdi chiqib ketaturib o'rtog'ining ko'ziga qattiqroq tikildi. Uning qop-qora ko'zlarida mung, g'ussa limmo-lim to'la edi. Achinib ketdi. Birozdan so'ng kimnidir o'ylab o'tirgan leytenant qo'lga qog'oz-qalam olib Egamni so'roqqa tuta boshladi.

- Isming?

- Bilasiz-ku.

- Familiyang?

- Buni ham bilasiz-ku. Leytenant ruchkani tashlab boshini keskin ko'tardi. Endi uning ko'zlariga qarab bo'lmaydi, dahshat bor.

- Gapir, o'sha kuni nega qochding?

- O'zingiz mast bo'lib qolib eshikni qulflay olmay ochiq tashlab ketgan ekansiz.

-Nima'."

- Keyin Obidjon amakining to'yiga borib yana ichibsiz.

Ichaveribsiz, ichaveribsiz, keyin o'yinga tushibsiz.

- Nima, nima?

- Biz o'sha kechasi masjidida yotdik.

- Masjidida, kim bilan yotding? -O'rtog'im bilan.m O'rtog'ing ham o'zingga o'xshagan bezori bo'lsa kerak-a?

- O'rtog'im tengi yo'q yigit, u haqda bunday gaplaringizni gapirmang. O'zingiz bezorisiz.

- Nima, nima?

- O'sha kuni to'pponchangizni qo'lingizga olvolil kuyovning otasiga aroq topasan, bo'lmasa otaman, debsia Choi bobolar to'yxonadan xaf'a bo'lib ketishibdi.

Leytenant jadal kelib o'ngqo'liningmushti bilan Eganning iyagidan ko'tardi:

- Kechasi birovlarning uyiga bostirib kirish jinoyat ekanligini bilarmiding?

- Bostirib kirganim yo'q. devordan oshib tushganman.

- Besh yilga qamalib ketishingni bilarmiding deyapman?

- Yo'q, bilmasdim.

- Mana endi bilib olasan, bildirib qo'yishadi senga, sendaqa bezorilarni jazosini berib qo'yadigan joylar bor.

- Men bezori emasman, fermerman. buyuk forma yarataman, butun dunyo odamlarini quyon go'shtiga to'yg'izaman.

- Fermer emishlar... quyon go'shtiga to'yg'izar emishlar... besh yil o'tirib chiqqaningdan keyin fermerlik haqida o'ylaysan.

Leytenantning jahli tobora alanga olib ko'tarilib borar. shu mushtumdekkinayigitchani taslim qildira olmaganiga alami ham oshib bormoqda edi. Yonidan qo'l telefonini olib allakimga qo'ng'iroq qildi. O'g'illaringiz, ikkovi ham zudlik bilan yetib kelishsin. deb aytdi. Xiyol o'tmay uzun-qisqa bo'lishib aka-uka Isroil bilan G'ulomlar kirib kelishdi. Isroilning qo'lida dehqonlar kartoshka soladigan to'rli yelim qopda quyonlar bor, bir-biriga mingashib turibdi. Isroil qopni Egamberdining oldiga tashlab:

- Biznikiga kechasi nega bostirib kirding? - deb do'q urgandek bo'ldi.

- Isroil aka, men ukangiz G'ulom bilan yarashaylik deb quyon olib bordim.

- Biz sen o'g'ri bilan hech qachon yarashmaymiz. buni bilmasdingmi?

- Jon Isroil aka, men o'g'ri emasman. O'shanda ukangiz G'ulomga oltita quyonini oltita qalin daftarga almashtirganman. Keyin kechasi quyonlaring turgan yashikni och tulkilar tatalab ochgan, yeganini yegan, qolganlari qochib ketgan.

- Yo-'q ukam, sen quyonlarni o'g'irlab sotgansan... Fermer dadang ham o'g'ri, yerlarini bizning suvdan o'g'irlab sug'oradi, xirmondagi o'g'itlarimizdan o'g'irlab ekiniga soladi, yashnatadi.

Egamberdi uchrashuv bunaqangi teskari tomongaburilib ketishini o'ylamagandi. Dovdirab qoldi. Xuddi ajina chalib ketgandek lablari burishdi, so'zlay ham olmayapti.

- Landavur, dangasa dadangni o'gay onang eshak qilib minib olgan. Ishonmasangmahalladagi xotinlardan so'ra.

Egamberdi bir narsa demoqchi bo'lib og'iz juftlayapti-yu, deya olmayapti. Faqat qaltirog'i kuchayib borayapti, xolos.

- Bog'chada mudira bo'lib ishlagan onang ham qotil. Qo'lida ishlaydigan tarbiyachilarni o'ynatib kelaman, deb Shohimardon sayliga zo'rlab olib borgan. Bildingmi, hammasi toshqinda toshlar ostida qolib o'lgan, ishonmasang mahalladagi xotinlardan so'ra. Nega bo'lmasa onangning o'zi tirik qoldi, nega sen tirik qolding, onang qotil bildingmi, otang o'g'ri. sening o'zing ham o'g'risan.

O'n birinchi bob

- Tuhmat qilma! - baqirib yubordi Egamberdi. Baqirishi asnosida allaqanday yovvoyi kuch ta'sirida turgan joyida xuddi po'lat purjinadek sakrab ketdi. Sakrab borib G'ulom g'uppaningko'kragiga shunday bir kuch bilan tepdiki, orqasi bilan tisarilib boshi devorga urildi.

Mushtlashuvboshlanib ketdi.

Tashqaridan, qo'lini musht qilib Karimberdi yugurib kirdi.

Endi to'rt kishi mushtlashyapti.

Xayriyat, leytenant yoshlarning bunaqa mushtlashuvini ko'p ko'rgan ekan shekilli, ikki tomonni bir nafasning ichida tinchitib qo'ya qoldi. Oldin aka-ukalarni, ketidan o'rtog'imni

himoya qilaman deb kirgan Karimberdini itarib-itarib tashqariga chiqarib yubordi. "Xonkeldiliklar uchun mushtlashish ota meros deyishadi. Qadim-qadim zamonlarda, xonlar sultonlar kelib-ketib yurgan zamonlarda, tog' etagidagi mana shu xilvatgina qishloqda boks o'rniga dahshatli mushtlashuv musobaqalari bo'lar ekan. Urgan ham, kaltak yegan ham katta-katta sovrinlar olar ekan. Bu gal har ikki tomon ham hech qanday mukofot olmadi-yu, ammo leytenantning g'azab otiga minishiga sabab bo'ldi. Qaltiroq qo'llari bilan nimanidir yozayapti, ko'ngli to'lmayapti sheki 11 i, yirtib-yirtib tashlayapti.

- Yo'q, baribir, sen jazolanishing kerak, tavbanga tayanishing kerak, - deb ruchkani otib, stolni bir mushtladi- da, tashqariga chiqib ketdi. Eshikni ustidan shiqirlatib qulflagani eshitildi. Qayoqqadir yo'q bo'ldi shekilli, Karimberdi deraza

oynasiga yaqin kelib, past ovoz bilan pochtaxonaga kirib ketdi, deb axborot bergan bo'ldi. Egamberdi hali jon chiqarga mushtlashayotganida qo'l-oyog'i qaltiramagan edi. Endi butun borlig'ini qaltiroq bosib kela boshladi. Qo'rquvdan keldi shekilli. Tuman militsiyasiga qo'ng'iroq qilayotgan bo'lsa-ya, qo'limga kishan urib olib ketishsa-ya, deb o'yladi, qo'rquv ana shundan keldi shekilli.

Qochish kerak!

Qanday qilib qochsa bo'lar ekan.

Tashqaridan egasi tashlab ketgan xaroba nonvoyxona ko'rinayapti, deraza oshiq-moshiqli, chiqarsa bo'lardi, shunday ko'tarsa ish bitadi, xudoga shukr Egamning qaltirog'i bosilib vujudiga kuch quyilib kelayotgandek bo'ldi. Burchakda ylim qopda bir-birini bosib o'lay-o'lay deb turgan quyonlarini oldida tashlandiq nonvoyxonaga o'zini otdi.

- Yaypanga! - deb baqirdi velosipediga minaturib.

- Tuman markazigami? - o'rtog'idan ham hamma eshitadigan darajada qattiq ovoz bilan so'radi Karimberdi.

Bunaqa paytlarda Egamning aqli juda tez ishlaydi. Olloh uhga mo'l aql bergan, aqliga yana shuncha aql qo'shib bergan «Leytenantni chalg'itish uchun Yaypanga!» deb qichqirda O'rtog'i ham uni tezgina tushuna qoldi. Unikidan balandroq qilib bekorga qichqirmadi, kinolardagi qochdi quvdi holatlarni ko'p ko'rishgan bular. Kim chalg'itsa o'sha g'olib boiadi, buni yaxshi bilishadi.

- Bopladik-a, - deyapti Egamberdi.

- Lekin, aqllisan-da o'rtog', endi bizni axtarib leytenant Yaypanga jo'naydi.

- Karim, sen ham yaxshigina mushtlashar ekansan, bu gal sengajuda qoyil qoldim.

- Senga achinib ketdim-da, Egam. Gaplasha-gaplasha Yaypan yo'lidan burilib, Jo'ja qishloqqa.

chiqib oldilar. Bu solim qishloqni ham ortda qoldirib, o't-o'lanlar maysa bo'lib qolgan dashtga qarab burildilar. Mo'ljal uylariga borish. Janjallarga sabab bo'lgan mana shu ikki velosipedni ota-onalariga topshirish. Keyin dalaga borib Qambarali fermerning qari tuti kavagiga berkitib qo'yilgan pullarni olib, mana bu karamingizni puli, yana ko'proq olmoqchimiz, ko'proq olsak pulni ham ko'proq bermoqchimiz degan gaplarni aytish. Keyin Eshon bog'ga borib ayajonimiz, mana biz eson-omon qaytdik, xotirjam bo'ling deyish, ana shunga o'xshash «keyin, keyinlardan» yana oltitasini sanashdi-.

Egamberdining ko'cha eshigi qulf ekan. Nonushtani birga qilarmiz deb Karimberdining uyiga qarab burilishdi.

Yo Olloh! Yo parvardigor! Uchastka noziri shu yerda ekan. Siroj birgadir bilan qattiq-qattiq gaplashayapti. Urishib qolishganga o'xshaydi. Ikki o'rtog' sekingina orqalariga burildilar.

- Orqanga qayt! - dahshatli ovozi eshitildi Siroj birgadirning, - oshxonaga kir, sen bilan gaplashadigan gapning vaqti keldi.

Yigitchalar chor-nochor orqalariga qaytdilar. Oshxonaga kirdilar. Siroj birgadir g'azabdan tushganiyo'qjerkib-jerkib gapirayapti.

- Leytenant, sen hamma narsani bilaman deysan-u, hech narsani bilmas ekansan. Essizgina senlarga o'xshaganlarga hukumatning noni, oshi, essizgina. Anavi kuni kelganingda men hamma gapni ochiq aytganman-ku. Yana aytaman, tarbiyada qattiqqo'l bo'lish kerak. Qattiqqo'l bo'lganim uchunham o'g'illarim odam bo'lishdi. Mana kamandirdan kelgan xatni o'qigin. «Ortoq Siroj Sayidov, ikki o'g'lingiz mening batalohimda xizmat qilayapti. Zo'r tarbiya bergan ekansiz, turnikka yaxshi osilshadi, yugurganda, hammadan o'zib ketishadi, ovqat ichgan idishlarini tozalab yuvib qo'yishadi, tuflilari hamisha moylangan bo'ladi, ofarin sizdek otaga, ofarin bunday bolalarni tarbiyalagan onaga», mana, kamandir qanday so'zlar yozibdi. Ana shu o'g'illarni men tarbiyalaganman. Agar onasiga berib qo'ysam dangasa, ish yoqmas, yig'loqi bo'lib o'sishardi. Leytenant bugun bolalarni senga bermayman. O'zim tarbiyalayman. Sanlabe gapirganim uchun xafa bo'lma, o'g'lim tenggigina emas san. Boraver, qanday tarbiyalaganimni kelib ko'rasan.

- Qani ko'rsak ko'rarmiz, - dedi leytenant.

Siroj birgadir oshxona eshigini ochib, o'g'lining bilagidan mahkam siqqancha ayvondagi ustun tomon yetakladi.

- Mana shu jimjimador bezaklari qop-qorayib, moy bosib ketgan ustun rahmatli bobomni tarbiyalagan, rahmatli otamni tarbiyalagan, mana endi o'g'illarimni ham tarbiyalayapti, ochig'ini aytsam, mana shu ustunga bog'lab meni **ham** tarbiyalashgan. Qani ayt-chi, mening o'g'limda qanday **ayb** bor, ochig'ini ayt.

- Idoramning eshigini buzib qochishgan, - hech ikkilanmay dedi leytenant.

-Yana?

- Yana, maktabda mushtlashuv tashkil qilishgan.

- Yana?

- Yarmarkada quyvon o'g'irlamoqchi bo'lishgan.

- Surishtirib poyoniga yetdingmi?

- Tergovni boshlayman deb turibman.

- Tergov-pergovningni yig'ishtir... nega bir sutkaga qamamoqchi eding?

- Aytdim-ku, tergovni bugun boshlamoqchiman deb.

- Bu bolalarning har birini uch sutkadan jazolasam ko'nglingto'ladimi?

- Bilmadim.

Siroj birgadir Karimberdini turtib, itarib qullar zamonidan qolib bobo-yu bobokalonlarini tarbiyalagan ustunga qadab

tikkaturng'izdi-da,jun aralash to'qilgan ipak arqonni tovonidan boshlab tanasiga o'rab chiqa boshladi. Ichkaridan oppoq kiyingan, oppoq ro'mol bilan boshini o'rab olgan Otinbibi aya yjg'lab chiqdi. Dodlab erining qo'lga yopishdi. Hoy erkak,

nimjongina, musichadek yuvoshgina o'g'limni nega bo'lar-bo'lmasga qiynayverasiz. Bechora akalari-ku hadeb bog'layverganizdan askarlikka ketib jon saqlashyapti, qo'yib yuboring bolamni, - deb battarroq yig'lagan bo'ldi.

- Nari tur, bo'lmasa o'zingni ham qo'shib bog'layman, -deb o'shqirdi Siroj birgadir.

G'azab otiga minib olgan Siroj birgadir og`lini bog'lab bo'lgach, oshxonadan Egamberdini yetaklab chiqdi. Egamberdi ko'rinishidan uncha g'amga botmaganga o'xshaydi. Masxaraomuz jilmayibroq turibdi. Bandi bo'lgan o'rtog'iga qarab, «mendan qo'rqma, istasam bir siltanib otangning qo'lidan chiqib ketaman, istasam bir sakrab devordan ham oshib ketaman, faqat seni tashlab ketgim kelmayapti», degandek bir ma'noda ko'zlarini ketma-ket qisib qo'ydi.

- Bu bolaning aybi nima, - deb so'radi Siroj birgadir.

- Bu bola bezorilarga bosh, bezoriboshi shu.

- Yoshlikda hammamiz ham bezori bo'lganmiz, aybi nima deyapman?

- Men buni olib ketaman, qo'lga tushirolmayyuruvdim.

- Sababini ayt-chi, nega olib ketasan?

- Hukumatning idorasi eshigini buzgan, derazasini sindirgan.

- Xo'p, buzsa buzgandir, necha sutkaga qamamoqchisan?

- Tumanga olib borib topshiraman.

- Uch kunga bog'lasam yetarlimi?

- Baribir pratokol tuzamiz.

- Qo'y o'sha yozuv-chizuvlaringni. Mening gapimga ham quloq solishing kerak, bu atrofda mendan obro'li fermer yo'q. Gektaridan yetmish sentnerdan bug'doy berayapman, eshitayapsanmi, yetmish sentnerdan deyapman. Tuman hokimi shaxsan o'zi kelib, quchoqlab yerdan dast ko'tarib, «siz hukumatimizning olqishiga sazovor bo'ldingiz», dedi.

Qo'y o'ha burga bosgan, kalamushlar o'ynab yurganqamoq xonangni. Anavi kuni ham aytdim-ku, fermerlarni hukumat ulug'layapti, endi ularning gapiga ham quloq solishni o'rganinglar, bo'lmasa yurt ochidan o'ladi-ya. Xo'sh, uch sutkaga bog'lasam yetarlimi?

Leytenantning jahli bosilmadi shekilli, kirib kelganda qanday vajohati bo'lsa yana shunday vajohat bilan chiqib keta boshladi. Ammo Siroj birgadir so'zidan qaytmadi. Boshqa bin ustunga Egamberdini jun aralash to'qilgan ipak bilan chambarchas bog'lab, ichkariga yig'lab turgan xotiniga:

- Mana shu yetimchaga ham tez-tez qarab tur, og'ziga sutli atala qo'ysang yaxshi bo'lardi. Hammasini bildim, xotin, bu bolalar Qo'ziyev raisning o'g'illari bilan mushtlashibdi. Aslidal o'sha aka-uka bezorilarni qamash kerak edi, ularning dastidan fermerlar na qovun-tarvuz eka oladi, na handalakmi, bodiringmi eka olishadi, palagini yulib ketishadi-ya, tarbiyasizlar. Esonqul cholning gilosiga rang kirishi bilan raisning katta o'g'li ustiga chiqib olib, to'yib yegani kamlik qilib,shoxini ham sindirib

ketibdi-ya. Lekin... o'g'illarim, men sizlarni qamoqdan olib qoldim, o'sha kalamushlar chi-chilashib yotgan xonadan mana shu yerda xo'v daraxtdagi qushlarning sayrashini eshitib yotganlaring yaxshi. Lekin jazo kerak bo'lmasa odam bo'lmaysanlar.

O'n ikkinchi bob

Siroj birgadir bir kunlik yegulikni Karim o'g'li qutqarib kelgan velosipediga ortib minsa bo'ladimi, yo'qmi, deya u yoq-bu yog'ini tekshirib ko'rib, dilgir holatda dalasiga jo'nab ketdi. Hovli jimjit bo'lib qoldi. Uzoq yillar dard tortaverganidan ozib, chaqaloqdekkin bo'lib qolgan otin aya uyga kiradi, hovliga chiqadi, o'g'illariga gap qo'sha olmaydi Erining oyog'iga o'zini tashlab ularni qutqarib ololmaganiga o'zini ayblaydi, qayta-qayta ayblaydi. Lekin, baribir, qutqara olmasdi. Siroj birgadir so'zidan qaytadigan erkaklardan emas buni aya yaxshi biladi.

Piyolada shirova qaymoq olib chiqib oldin Egamberdinining og'ziga tutdi.

- Ho'plab-xo'plab ichgin, jon bolam, - dedi gunohkor bir ohangda.

Egam bosh chayqadi:

- Kerak emas.

Otin aya endi yolvorish ohangida gapira boshladi.

- Yo'q demagin, jon o'g'lim. Ho'plab-ho'plab olgin. Choy beray desam keyin zahring tang bo'lib qiynalasan. Qaymoq yaxshi, ham ovqat bo'ladi, ham badaningga namlik beradi.

Egam ikki ho'plab bir piyola shirova qaymoqni ichib qo'ya qoldi. Otin aya gulli ro'molining uchi bilan yigitchaning lablarini artar ekan, to'satdan, uning ko'ksiga boshini qo'yib, biroz hiqillab turdi-da, rosmana yig'lab yubordi.

- Xafa bo'lmang aya, - deyapti Egamberdi.

- Sobiraxon o'rtog'im tirik bo'lganida seni shu kuylarga solib qarab o'tirarmidi?

Qamayman deganlarning putini yorib devorga yopib qo'yardi. Ular shoshmay tursin, Oллоh jazosini beradi.

Otin aya xo'rsina-xo'rsina jim bo'ldi. Sobiraxon bilan to'ylari bir kunda bo'lgan edi. Taqdirni qarangki, Egam bilan Karim ham bir kunda dunyoga kelishdi. Aya sariq kasalga chalinib qolgach, Sobiraxon ikkovi chaqaloqni o'zi emizib katta qildi. Otin aya ehtimol, shularni o'ylab, ko'ngli buzilgandir. Sobiraxon Shohimardondagi suv toshqinida qolib, mayib-majruh bo'lib kelganda, ikki yilcha yotib qolgandi. Otin aya kirib tag-joylarini yangilab turar, ovqatlantirar, dardmand ko'ngliga orom beruvchi, yupatuvchi islomiy kitoblardan o'qib berardi.

- O'rtoqjon. - derdi goho dardman ayol, - chaqaloqlarni emizib katta qilishni menga, ulg'ayishib, yigit bo'lganlarida ularni uylantirishni sizga nasib qilganga o'xshaydi.

- Voy xudoyim, unday demang, - deb ko'nglini ko'taradi Otin aya, - xudo xohlasa, to'ylarini ham birga-birga o'tkazamiz, nabiralarimizni ham birgalashib katta qilamiz.

- Bordi-yu qazo kunim kelib olamdan o'tsam, yolg'izginamni yakka-latib qo'ymang.

- Sobiraxon, dugonajon, xudo xohlasa uzoq yashaymiz, o'g'illarimizning to'yini bir kunda o'tkazamiz. Qayna buvibo'lib uylarning to'rida savlat to'kib o'tiramiz. Sizning to'yingizda, esingizdami, men, mening nikohimda siz yor-yor aytgan edingiz, yor-yor aytib yigitlarning ko'ksiga o't yoqqandik.

Otin aya, ehtimol, ana shu so'nggi uchrashuvlarini eslab ketgandir, ehtimol, shafqatsiz eri oldida o'zining ojiz, notavonligini eslab yig'layotgandir. Yig'lay-yig'lay o'zining o'g'liga ham talaygina shirova qaymoq ichirdi.

O'ng qo'lida qizalog'i, chap qo'lida dalada ishlayotgan eriga bir kunga yetadigan ovqatni tugib, bag'riga bosib olgan Shakarxon aya haligi uchastka nozirining qadam tashlashiga o'xshatib, yerni tap-tup bosib, shiddat bilan kirib keldi. Hech kim bilan so'rashmadi ham, qo'lidagilarni yerga qo'ymadi ham, Egamga yaqinlashib:

- Xudoga shukr ta'ziringni yebsan, - dedi ovozini tishlarining orasidan chiqarib.

- Xudoga? shukur ta'zirimni yeyapman, - deb qo'ydi Egamberdi.

- Xayriyat, seniyam jilovlaydiganlar bor ekan bu dunyoda. —Xudoga shukur, bor ekan.

- Yaxshilikni bilmay, onasiga tuhmat qilganlarning jazosi mana shunaqa bo'ladi.

- Dugonasiga dori berib o'ldirib, eriga tegib olganlarning jazosi bundan ham battar bo'ladi.

- Bas! - qichqirgandek bo'ldi Shakarxon aya, - sening tuhmatindan qachon qutulaman. Undan ko'ra qamalib ketganing, qamoqxonada chirib ketganing yaxshi edi-ya.

Shakarxon aya qanday shiddat bilan kirgan bo'lsa ana shunday shiddat bilan tap-tup qadam bosib chiqib keta boshladi, ko'cha eshik oldida to'xtab:

- Otang ham sendan battar, unga na uy, na xotin kerak. Dalalarda egatlarni xotin. qilib quchoqlab yotaveradi, iloyo qo'shmazor bo'linglar, - dedi-yu, to'satdan Egamberdi qutqarib kelgan velosiped, devorda suyalib turgan edi, o'shanga qizalog'ini o'tqazib, orqasiga tugunchani bog'lab ko'chaga chiqdi. Ko'chadan uning yana «qo'shmazor bo'lgurlar» degan ovozi eshitildi.

Egamberdi ta'rifini ayta olmaydigan g'alati bir holatni his qila boshladi. Qalbining bir tomoni bola ko'tarib dalaga ketayotgan o'gay onasiga achinyapti, qalbining boshqa tomonida unga bo'lgan alamli g'azabi uyg'onib kelayapti:

- Otin aya. meni yeching, bo'lmasa dodlayman.

- Ey o'g'lim, o'g'ilginam ixtiyor menda bo'lganda edi, -armon bilan deyapti Otin aya, - sizlarni shu ahvolda tomosha qilib o'tirarmidim?! Chida o'g'lim, mana o'rtog'ing ham chidayapti-ku.

- O'rtog'im bu dunyoga biz'chidash uchun kelganmiz deb yuradi.

Gapga Karimberdi aralashdi. Xudoga shukur qilaylik mana, qamoqdan qutilib qoldik, agar dadam qutqarmaganda zax, qorong'i qamoqxonada yotardik, biqinimizga turtib-turtib so'roq qilishardi, degan gaplarni aytib yana qo'shimcha qildi:

- O'rtoq, yaxshi narsalarni o'ylasang diling yayraydi, azobni unutasan... senga bir narsa aytaymi?

- Nimani aytmoqchisan yana?

- Mening dadamga traktor olib bermochi bo'lganimizni o'yla. marhum ayajonimizga oq marmardan yodgorlik qo'ymoqchi bo'lganimizni o'yla... ana shularni o'ylasang diling yorishadi, azobni unutasan, kitoblarda ana shunday deb yozishgan.

Ikki o'smirning bir vaqtda tengdan boylangani ko'cha-kuyda o'ynab yurgan bolalar, maktabdan qaytayotgan tomoshatalab qizaloqlarni qiziqtirib qoldi shekilli, bir-birlarini itarishib, oldin men yur, keyin sen yur deyishib, yopirilib kira boshladilar. Hovli ko'z yumib ochguncha qiy-chuvga to'lib ketgandek bo'ldi. Qiziqishda, hayratlanishda biri boshqasidan qolishmasdi. Biri Egamberdining yoniga, boshqasi Karimberdining yoniga kelib achingandek bo'lib tikilib ham qolishardi. Otin aya ularni haydab ko'chaga chiqarmoqchi bo'lar, ular bo'lsa qiqirlashib, yana orqalariga qaytishar edi. Egamberdi so'nggi kunlarda o'zini behisob askari bor generaldek, pulining hisobi yo'q katta bankirdek, hamma xodimi egilib, qo'lini ko'ksiga qo'yib, salom berib turadigan fahbardek his qilib, dadil-dadil qadam tashlab, kerak bo'lsa qattiq-qattiq gapirib yurgandi. Hozir to'satdan ojiz bo'lib qolganini his qildi. To'planganlarga qarashdan uyalib, o'z-o'zidan terlab ham ketaboshladi. Boshini egib oldi... bordi- yu hozir Fotima kelib qolsa nima bo'ladi, bu qaysar qiz oldida o'zini hech yengilmaydigan pahlavondek his qilib, qaddini | baland ko'tarib, tengqurlariga so'zini bermay yurgandi.

- Yechaman, yechib qochaman, - deya baqirib boshini silkita boshladi. Shunday qattiq baqirdiki, hovlidagi daraxtlarga qo'ngan qushlar gur etib uchib ketdi. Baqiriq ovozidan cho'chib, orqaga tisarilib borayotgan tomoshatalablarning o'rtasini yorib xuddi yerdan chiqqanday, hovliqishda. birning yoniga o'nni qo'shib aytishda, vahimali gaplarni ko'proq aytishda butun tengqurlarini. Maktabdagilarning hammasini bir cho'qishda qochiradigan Rajabali paydo bo'lib qoldi.

- Hech qaysing o'rmingdan qimirlama, - vahshat bilan dedi, I - yosh fermerni kim mana shunday bog'laganini aytib berasanlar? Hukumatimiz yosh fermerlarni mening o'g' bo'ladi deb aytgan, kim o'g'limni xafa qilsa, gaplashib qo'yaman, degan. Rafiq sen bilasanmi, kim bog'ladi bularni? i

- Bilmayman, - Rafiq qochib chiqib keta boshladi.

- Olim, sen-chi?

- O'lay agar ko'rganim yo'q.

- Jalil, uylaringda o'tkir pichoq bormi?

- Nima edi?

- Bo'lsa tez olib chiq. Yosh fermerni ozod qilishda ishtirok etganing uchun sen ham mukofot olasan, gazetalarga yozishadi.

Jalil ko'z yumib ochguncha uylariga kirib ham o'tkir pichoq ham kattagina dastkalla olib chiqdi. Karimberdi •mening arqonimni kesmanglar. Agar ketib qolsam, dadam baribir

mening o'mimga onamni bog'laydi», dedi. Egam bu fikrga

qo'shildi, rozibo'ldi. Borib o'rtog'ini quchoqladi, hangu mang bo'lib turgan Otin ayaga ta zim qildi. Rajabboy hovliqib hali

Egamberdi qutqarib kelgan quyonlarni, 'Kimda-kim ikki baho olmagan bo'lsa, qo'lini ko'tarsin deya odatiga ko'ra qiziq-qiziq gaplar aytib, ochqaganidan, qo'rqqanidan dir-dir qaltirib turgan jonzotlarni tarqata boshladi. Men, mana shu hozirgina

bo'lgan raisning nomidan aytamanki, men ham fermada katta lavozimdaman, kimda-kim quyon olmoqchi bo'lsa, kundaligida ikki bahosi yo'q bo'lsa Eshonbog'ga boraversin, faqat kundaligini olib borish esidan chiqmasin, borganlarga ikkitadan quyon beraman, tekinga beraman», deb maqtana boshladi.

Qiziq bo'ldi, asalarilar podshosini o'rta olib uchgandek to'plangan bolalaru tomoshatalab qizaloqlar Egamberdini har tomondan qurshab tashqariga olib chiqib keta boshladilar.

-Egam, - bor ovozi bilan chaqirdi bog'lovda qolgan Karimberdi, - esingdan chiqmasin, quyonchi boboga yana besh yuz quyon uchun narxini ikki barobar ko'tarib pul to'lab kelganman. Bugun albatta olinglar. bo'lmasa pulga kuyib qolamiz. Keyin, eshitayapsanmi, Qambarali fermerga bermoqchi bo'lgan pulimiz tutning kavagida edi, o'shani ham olib beringlar.

- Buncha qattiq baqirding, - dedi ko'cha eshigi oldiga borib in Rajabboy, - bularni sendan yaxshiroq bilaman.

O'n uchinchi bob

Eshon ayaning, ey ollohim, shu ikki o'g'limning pok niyatlariga o`zing oq yo'l bergin, orzulari royobga chiqsin, yuzlari yorug' bo'lsin, deya goho tong sahardan joynamoz ustida duolar o'qib yaratganga iltijo qilganlari mana, ro'yobga chiqayapti shekilli, Olloh qo'llab-quvvatlabdi. Uchastka nozirining ta'qibidan qutildilar. Quyonchi bobo bilan aloqa bog'lab mana quyonlar sonini salkam mingtagayetkazib oldilar.

Mana, biryo'la to'rtta v'elosiped sotib oldilar. Bular yaxshi. Lekin xatolar ham ketina-ket bo'lib turibdi. Birinchi xatoni xashak birgadiri, hovliqmachilari Rajabboy qilib Qo'ydi. Unga e'lon yozish, e'lonlarni guzarga, maktabga boradigan yo'lga yopishtirgin, deb aytilgan edi, mana o'sha ishni bajarib, e'londan bir nusxasini ko'tarib ham kelibdi. E'lon, e'lon, e'lon! Oq quyvon oppoq quyvon fermasini tuzganmiz. Quyvon boqishga xohishi zo'r bo'lib, kechalari tushlariga quyvonlar kirib-chiqadigan o'g'il bolalar, qiz bolalar bo'lsa, ikki olishmagan bo'lsa, dadajon quyvon olishga pul bering, deb yig'lab yurishgan bo'lsa, ana shularga quyvonlar tekinga beriladi. Boyib ketsak, traktor olmoqchimiz, oq marmardan haykal qo'ymoqchimiz. Gap tamom!

«Oq quyvon oppoq quyvon» fermasining raisi - Egam.

Muovini - Karim.

Xashak birgadir - Rajabboy.

Tozalik raisi - Ajabboy.

Tamom vassalom».

Rajabboy buyuk bir kashfiyotni e'lon qilgandek yiltiroq qog'ozga, tuni bilan uxlamay, bosma harflar bilan yozib kelgan e'lonini shavq-zavqqa to'lib, baland ovoz bilan o'qib berdi Egamberdining jig'ibiyroni chiqdi, qog'ozni kaftlari orasiga olib g'ijimladi. Karimberdi bo'lsa o'zini kulgidan to'xtata olmas edi, harqalay bir amallab to'xtab:

- Bu e'lon emas, maynavozchilik bo'libdi, - dedi.

- Ushbu maynavozchilikni ko'chalarga yopishtirishga ulgurding hammi? - so'radi Egamberdi.

- Ko'proq yopishtirsam rahmat aytasizlar deb o'ylovdim

- Qo'shni qishloqlarga ham yopishtirdingmi?

- Xo'ja qishloqqa to'rttagina yopishtirdim xolos.

- Hozir orqangga qayt, yig'ishtirib kel, o'sha e'lonlarni.

- Egam, shovqin solma, sen rais bo'lsang, men ham kichkina vazifada emasman.

- To'g'ri senda ham kattagina lavozim bor. Lekin elon bunaqa yozilmaydi. Mayli, bo'lar ish bo'ldi, uni boshqacharo qilib yozamiz.

- Essizgina, Egam qaragin, qanaqa chiroyli harflar bilan yozuvdim-a, bosh harflarini qara.

- Bo'lari bo'ldi, boshqatdan yozamiz.

- Yoz-may-man!

- Yozmasang, ishdan haydayman.

- Haydab bo'psan. Siroj birgadirning ustunida boylanib bo'g'ilib yotganingda seni o'limdan men qutqardim. Karim, sen aytgin, men hali fermaga ko'p kerak bo'laman senlarni o'limdan qutqaraman... mayli, qaytadan yozib kelaman... Bitta gapni ochiq ayt, shu veloseped mening o'z-o'zimgami?

- O'z-o'zingga.

- Ukam Ajabboydagi velosiped ham o'z-o'zigami?

- O'z-o'ziga deganmiz-ku.

- Qishloqda hech kim ishonmayapti. Egam bu velosipedlarni o'g'irlab kelgan bo'lsa kerak, deyishyapti, puli yo'q edi-ku, deyishyapti... Rostini ayt o'rtoq, rostdan ham pullaring ko'pmi, juda-juda ko'pmi? Kimdan olayapsizlar?

- Pullarimiz... Oллоhdan kelayapti. Tortisha-tortisha e'lonni qaytadan yozadigan bo'lishdi. Uning matinini tayrlashda to'rttovlari tengdan ishtirok etishdi. Men ham orqada qolmay deb. Ajabboy ham uch-to'rt so'z aytgan bo'ldi. Tayyor bo'lgan elonni o'qishni Ajabboyga berishdi. Ajabboy o'rnidan turib, bir yo'talib olib baland ovoz bilan o'qiy boshladi: Elon, e'lon, e'lon! Bosh homiy Eshon aya bo'lganlar.

Fermaga «Oq quyon, oppoq quyonlar» deb nom berilgan. Fermaga a'zo bo'lishni xohlovchilar ota-onasining ruxsatini olib Eshonbog'ga kelaversinlar.

Eslatma: Quyonlar tekinga beriladi. Semirgan quyonlarni parhez go'shtdo'koni yuqori bahoda sotib oladi. «Oq, quyon oppoq quyonlar» raisi -Egamberdi Qosimaliyev, ferma raisining muovini-Karimberdi Sirojov». Rajabboy yangigina velosipedini Soy mahalla bolalariga yana bir marta ko'rsatish, ko'rsatganda ham vaqtincha emas. doimiyga berilganligini ta'kidlash uchun, so'qmoq yo'llar orqali qishloqqa uchib ketdi. Egamberdi yangi keltirilgan quyonlarni katta ayvonlarga joylash bilan mashg'ul bo'ldi. Ajabboy yaxshi bola ekan. dalalarda yurib dehqonlarning paykalidan-paykaliga o'tib kuzda, to'satdan qor yog'ib, kavlab olishga ulgurmay qolib ketgan sabzi, sholg'om, turp ekilgan joylarni aniqlab kelibdi. Ko'zi ham o'tkirgina ekan. Sabzining yer ostida qanchasi qolib ketganini, qanday qilsa olish osonbulishini ham bilib, bylgilab kelibdi. Ayniqsa, bu serg'`ayrat, ishqivozligi baland bolaning qayirlardandirpanshaha hamolib kelgani raisni ham, movinini ham hursand qildi.

- Mana qarang, panshaxani mana bunday sanchib, mana bunday qilib ko'tarsa, sabzi ham sholg'om ham, tuproqqa aralashib chiqib kelaveradi, deb o'rgatgan ham bo'ldi Ajabboy, - dadam sabzini hamisha panshaxada kavlavdi, belda kavlasa ham bo'ladi-yu, bel sabzini kesib qo'yadi.

Karimberdi bilan Ajabali ikki qopni qo'ltiqqa tiqib, panshaxani yelkaga qo'yib dalaga jo'nadilar. Karimberdi o'zicha bar xil o'ylarga berilib, turtinib-surtinib, orqaroqda borayapti. Ajabali sabzi bor paykalni kecha belgilah qo'yganidan, o'sha belgilangan joyiga hech adashmay ketayotganidan o'zida yo'q shod, behad xursand, to'xtamay savollar ham berib borayapti.

- Karim aka, boyib ketsak keyin Siroj amakimga traktor olib beramizmi?

- Ha, albatta, olib beramiz.

- Mening dadamga ham olib berasizlarmi?

- Dadangda bor-yo'g'i uch gektar yer bor, unga traktor kerak emas.

- Uch gektar yeri bor fermerlarga traktor olib bermaysizlarmi?

- Hozir'chayo'q. Keyin, boyib ketsak o'ylab ko'ramiz.

- Karim aka, Egam akam oigan onasiga oq marmardan haykal qo'yimoqchimi?
- Kimdan eshitding?
- Opam aytdi.
- Ha uka, Egam ikkovimizning shunaqa niyatimiz bor.
- Mening ham buvinga haykal qo'yasizlarmi?
- Qaysi buvingga?
- Voy eshitmaganmisiz? Dadamning onasi oigan-ku.
- Roziya xolamni aytyapsanmi?
- Ha. o'sha buvinga ham haykal qo'ysak bo'lardi, juda mehribon edi, yelkamni silab-silab qo'yardi, ertaklar aytib berardi.
- Xudo xohlasa, boyib ketsak, o'sha ertakchi buvingga ham yodgorlik qo'yamiz.
- Keyin olsam, menga ham qo'yasizlarmi?
- Hey uka, nafasingni issiq qil, savollaring qiynab vuboryapti meni. Jim bo'lmasang orqangga qaytarib yuboraman.

Suhbatlasha-suhbatlasha belgilab qo'yilgan paykalga ham yetib bordilar. Ajabboy ishlab yurgan bolada, ozroq bo'lsa ham ishning hadisini olgan ekan. Qishi bilan nam tuproq bag'rida votgan, onda-sonda ko'zga tashlanayotgan sabzilarni panshaxa sanchib, yuzaga chiqarib tashlayverdi. Karimberdi shoshilib tuprog'ini qoqa-qoqa o'sha sabzilarni qoplarga solaverdi. Ajabboy goho belini rostlab:

- Karim aka, yana bitta narsani so'rasam maylimi?
  - So'ramasang, turolmaydiganga o'xshaysan, mayli, so'rayqol.
  - Mana shu velosiped mening o'z-o'zimgami?
- Raisimiz o'z-o'zingga deb aytdi-ku.

- Ishdan haydasalaring velosipedni olib qolmaysizlarmi?

-Yaxshi ishlasang hechqachon haydamaymiz. Ajabboy yana shoshilib ishga beriladi. Yaxshi ishlasam Egam akam bilan Karim akam ishdan haydashmas ekan, velosiped o'z-o'zimga qolar ekan, minib o'tib Qibla mahalla bolalarining ko'zini rosa kuydiraman, deb o'ylaydi-da, charchaydi shekilli, belini rostlab, yana savolga tutadi:

- Karim aka, bitta quyon bir kunda nechta sabzi yeydi? .
- Rostini aytsam, aniq bilmayman.
- Mana qarang, mana shunaqasidan nechta yeydi?
- Uchta yesa kerak.

Voy-bo'y, bugun quyonimiz olti yuztaga yetsa hammasipi yetkaza olmaymiz-ku.

- Qo'rqma uka, qoplar to'lguncha kavlaylik. Qolganini ertaga kavlaymiz. Qambarali fermerning karamini o'rislar olmasa hammasini o'zimiz sotib olamiz.
- Karim aka pulimiz shuncha ko'pmi, qayerdan olayapmiz ularni.
- Oллоh berayapti, ukam, Oллоh. Gaplasha-gaplasha qoplarni toldirdilar, gaplasha-gaplasha to'la-to'la qoplarni yelkalariga oldilar, gaplasha-gaplasha

Eshonbog'ga yetib ham keldilar, yetib kelishlari bilan sharillatib yomg'ir quyib berdi.

O'n to'rtinchi bob

Tashqarida sharillab yomg'ir yog`ayapti, tog' tomondan, olis-olislardan gumbirlagan ovoz eshitilyapti, chaqmoq chalinayapti, butun olam lov etib yonib ketayotgandek **bo'layapti**, borliq bir soniyagina charaqlab ketayapti, ketidan shunday qorong'ulik tushadiki, hatto kishi o'zini-o'zi ham topolmaydigan darajada qolgandek bo'ladi.

Eshon aya oilaning yangi a'zolari Rajabboy bilan Ajabboyning qayta-qayta qilgan iltimoslariga ko'ra o'tmishdan hikoyalar so'zlab berayapti. Qo'rqinchli, vahimali voqealarni eshitgan yigitchalar, xuddi o'sha qo'rqinchli voqealar ichida himoyasiz qolgandek, o'zlarini g'alati-g'alati ahvolda his ham qilmoqdalar. Shunday ho'lsa ham

- So'zlang aya, yana so'zlang, - deyishadi.

- So'zlayman o'g'illarim, aytaman hammasini, - deb hikoyasini davom ettiradi Eshon aya, keyin sizlar ham bu voqealarni boshqalarga so'zlab bersanglar savob bo'ladi. Yaxshi odamlarning yaxshi ishlari, yaxshi nomlari hech unutilmas ekan, sizlar ham unutmanglar. Anavi kuni aytuvdim-ku, Erka ellikboshi ham, Nurmat amin ham tilla haqida gap ochmadilar, tilla yiqqanlarni sotmadilar, xo'p ajoyib insonlar ekan... Voy xudoyim ikkovlariniyam paq-paq otib tashlashdi-ya... Tillalarni Olloh ehtiyot qilayotgan ekan-da, Olloh ehtiyot qilsa, bandasi topa olmas ekan-da.

- Bog'dagi qirg'in-barotlar tugashi bilan yaqin o'rtadagi qishloqlardan odamlar kelib o'zlariga yaqin yigitlarning murdasini olib ketishdi. O'shanda o'n sakkiz qishloq tengdan yig'laganini eslayman, onalar yig'layapti, bevalar yig'layapti, chaqaloqlar yig'layapti, voy sho'rim, ularning ko'z yoshlari daryo bo'lib oqdi-ya... Egasi topilmagan murdalar ham bor edi. Eshon dadam, endigina bo'yi yetgan ukam, nimjongina bo'lsalar ham Eshon ona - hammamiz o'sha murdalarni tuproqqa qo'ydik. Bahorga chiqib jannatmakon Eshondadam yosh-yosh ketgan qo'rboshi yigitlarning qabrlari yoniga daraxtlar ekdilar, gurkirab o'ssin, soya-salqin beradigan bo'lganda, soyasida o'tirganlardan keladigan savoblar, mana shu shahid ketgan yigitchalarga tegsin dedilar.

- Keyin, keyin-chi, - deb qistashyapti yigitchalar.

- Ollohga shukurlar bo'lsin, - xo'rsinib-xo'rsinib davom etadilar Eshon aya, - yurtimizda mard yigitlari ko'p ekan. Bomdod namozini o'qib bo'lib joynamozda Eshon dadamning suhbatlarini tinglab o'tirsak, tashqaridan avval otlarning dupuri, ketidan cho'zib-cho'zib kishnagani eshitildi. Eshik tirqishidan mo'ralab qaracak xayriyat. to'rtinchilar emas, o'zimiznikilar ekan. O'g'illarim, to'rtinchilar degani, nima degani ekanligini bilasizlarmi?

- Yo'q, bilmaymiz.

- Egamberdi o'g'lim, sen ko'p kitob o'qigan ekansan-ku, nahotki sen ham bilmasang... To'rtinchi degani dindan qaytgan, qo'rboshiga qarshi kurashgan degani. Ha mayli... Tashqariga qarasak uch otliq turibdi. Har otlarki, buhttdan baland, osmonga sakraydi. Yigitlarni aytmay sizlarmi, voy xudoyim, odam bolasi ham shunaqa go'zal, shunaqa kelishgan, shunaqa salobatli bo'ladimi, bellari ingichka, ko'kraklari keng, bilaklari yo'g'on, yelkalarida beshotar miltiqlar, ko'zlaridan olov chaq nab turibdi. Otlar ustida qanotini keng yozgan burgutlar turganga o'xshaydi.

- Kimsizlar? - deb so'rayaptilar Eshon dadam.

- Nursuqdan, Tagobdanmiz.

- Kimning bolasi bo'lasizlar?

- Men Erka Ellikboshining kuyovi bo'laman.

- Sen-chi bolam?

- Men Nusarmat mahsumning nabirasi bo'laman.

- Xo'sh, yo'l bo'lsin sizlarga.

- Xudo xohlasa, otalarimiz uchun, shahid ketgan akalarimiz uchun qasos olmoqchimiz.

- Qasos, sizlar juda yoshsizlar-ku?

- Qasos olishda yoshu qari barobar, Eshon dada, bizga oqyo'l tilang, fотиha bering. Na, ha o'gillarim, - dedilar Eshon dadam vujudlarida allaqanday qaltiroq turib, - al-qasosul minal haq, degan so'zlar ham bor. Mayli... Sizlarni Ollohning panohiga topshirdim zinhor-bazinhor nohaq qon to'kmanglar.

- Eshon dadam qisqagina tilovat qildilar. Ollohu akbar deb uch qo'rg'oshin yigit yuzlariga fотиha tortib, otlariga qamch urishdi. Bedovlar ko'zdan g'oyib bo'lguncha sho'rlik Eshoul dadam ko'zlarida halqa-halqa yosh bilan xo'rsina-xo'rsina tikilib turdilar, ular yosh edi, juda-juda yosh edi. Eshon dadam ularga achinganidan ko'z yoshi to'kayotgan edilar Ichkarida daricha orqali qarab o'tirgan Eshon onam ham qo'l ko'tarib duo qilib fотиha o'qidilar, fотиha o'qi yaptilaru jinday-jindek ko'zyoshi ham to'kayaptilar. Dini islomyo'lida, hurriyat niyatida qilich yalang'ochlagan mana shu o'g'illarimni o'zing ehtiyot qilgin, deb pichirlab ham' turibdilar. Qo'rboshilar azamat yigitlar bo'lganj hurriyatparvar bo'lgan ular. Qo'rboshining kimligini bilasizlarmi, axir?

- Ayajon, bular qaysi sinf darsligida bor, biz hali o'qiganimiz yo'q, - deyapti Rajabboy bilan Ajabboy.

- Voy azamatlarim-ey, kap-katta yigit bo'lib qolibsizlaru, haligacha qo'rboshi kimligini bilmasalaring, uyat-e. Yurtimizdaj qo'rboshilik harakati naq uch yil davom etgan. Yurtimni himoya qilaman deb mard yigitlar oyoqqa turgan, nomardlaq o'zini panaga olgan zamonlar edi. O'sha yillari mana shu yigitchalarning fidoiyligiga, mardligiga, topqirligiga hamma tan bergan. Bugun qarasangiz to'rtinchilarning omborxonasidan o'ttizta beshotarni o'marib kelib, ozodlik jangchilariga tarqatishgan,

erta qarasangiz Yaypandagi qamoqxonaning, rahbarini cho'kka-latib, tavba qildirib, o'ttizta mahbusni ozod qilishgan... Ayniqsa bir fojeani eslasam, Egamberdi Karimberdi ikkovlaringga so'zlab beruvdim-ku, o'sha voqeani eslasam yuraklarim o'ynab ketadi, nafasim tiqilib ketadi. Dinsizlar o'shanda uch yuzta, qurolsiz, begunoh kishilarning qonini to'kkan-a.

- Eshon aya buni Karim ikkovimizga so'zlab beruvdingiz boshqasini ayting deyapti, - dedi Egamberdi.

- Sizlar eshitgan bo'lsalaring, o'g'illarim, mana bu Rajabali bilan Ajabali diqqat qilib tinglashyapti. Shular uchun yana aytaman, xudo umr bersa, qayta-qayta aytaveraman.

- Ayajon biz uchun aytavering, biz ham ertaga maktabga borib, muallimiz so'rasa qo'rboshilar haqida aytib beramiz. - dcyishyapti aka-uka Rajabali bilan Ajabali.

- Ha, o'g'illarim, bir-birimizga aytganimiz yaxshi... O'shanda uch yuz dehqon o'g'illariga arra, tesha, bolta olib, tolu teraklardan ko'p-ko'p kesib, tog' tomondan toychoqdek o'vnoqilab tushib kelayotgan Sarqo'rg'on suvini to'samiz, bo'lib-bo'lib Nursuq, Bekobod. Rishton ariqlariga bo'lib yuboramiz deb to'planishgan ekan. Har yili bahor pallasida ana shunday katta hasharlar bo'lar ekan. Qizil shapkalilar bunday qarashsa qurollangan kishilar to'planishayotgan emish. Bular tayyorgarlik ko'rishib, to'planishib, bizgahujum qilish rejasini tuzishayotgan bo'lishsa kerak, deb o'ylashib, odamlarni o'rab olib hammasini otib tashlashgan. Suvga tashlab qochmoqchi bo'lganni suvda otishgan, toqqa qochmoqchi bo'lganni qoyaga yopishganda otishgan, qishlog'iga qochmoqchi bo'lganni orqasidan quvib borib qilich bilan chopib tashlangan... Pahlavon tog'alarim bo'lardi. Biri paxsakash, biri yelkasiga charxini osib olib charxchilik qilar edi... Adalarimiz o'liklarini arang topishgan.

- Voy ayajon, yig'lamang, yig'lasangiz men ham yig'lab beraman, - deb qo'ydi Ajabali.

- Ha mayli o'g'illarim, jindak-jindak yig'lab olganim yaxshi. Kishi yig'lasa anchayengil tortadi... Sarqo'rg'onda bo'layotgan qirg'in-barotni haligi aytganim, uch qasoskor yigit eshitib, tulporlarini uchirib yetib kelishsaki, o'ldir-o'ldir avjiga chiqqan, boltasini qo'ltig'igaqisib lapanglab qochayotgan kim, orqasidan borib qilich solayotgan - kim bilib bo'lmasmish. Qasoskor yigitlar darhol otdan tushib kiyim boshlarini almashtirib, to'rtinchilarning kamandiridek bo'lib olishib, qo'llaridagi o'rama xatni baland ko'tarishib, Qo'qondan xat bor deyishib, biri pulimotyonda turganga o'q uzibdi, ikkinchisi xatga qo'l uzatgan kamandirning peshonasini mo'ljalga olib q otibdi. Ha o'g'lim, uch to'pponcha uch bedavoni yiqitibdi, yoshu qari barobar, Eshon dada p ulimotlarning ovozi birdan o'chibdi. Uch qasoskor yigit qanday uchib kelgan bo'lsalar shunday uchib ko'zdan yo'q bo'libdilar. Odam bolasi keldimi, parishtalar keldimi hecli kim bilmay qolibdi. Berkinib qolishga ulgurgan ba'zi bir hasharchilar biri qolidagi boltasi bilan boshqasi dastkallasi bilan hujum qilayotganlarga hamla qilibdi,

hech bo'lmasa o'zlarini qutqarib qolibdi... Ha o'g'illarim, mana shu ariqlarda uch kungacha qon oqqan.

- Keyin-chi, ayajon keyin-chi?

- Keyin bu mard yigitlarning mardligi butun vodiya dost on bo'lgan. Kechqurunlari qora chiroq yoqib charx yig'igan buvilar, masjididayig'ilgan mullavachchalar bu uch yigit haqida to'xtamay so'zlaydigan, ularning ota-onasini duo qiladigan bo'lishdi. Hatto onalar beshik quchoqlab bola uxlatganda, allaga qo'shib ularning nomlarini ham zikr qilib yurishgan.

*Alia bolam alla-yo.
Otang ketdi alla-yo,
Teshayu arra olib,
Suv boshiga yetdi-yo.
To'rtinchilar oqizdi.
Otang qonin alla-yo,
Katta bo'lsang polvonim,
Unutmassan alla-yo alla-yo.*

- Ayajon, keyin qasoskor yigitlar nima bo'ldi? - uyqusira so'rayapti Rajabali.

- O'g'ilginam, juda ham qiziqib qolding, keyin nima bo'lganini alohida gapirib beraman.

O'n beshinchi bob

Maktab «ped kengashi», uni ispektorlar «pedsavet deb ham atashadi. Onda-sonda, o'shanda ham favqulodda biron hodisa yuz berganda darsdan keyin o'tkazilardi. Bugun negadir, dars o'rtasida to'planishdi. Muallimlardan tashqari yana hamisha gerdayib yuradigan uchastka militsioneri Erkayev, fuqarolar kengashi raisi, hajga boruvchilarning pulidan bir qismini o'g'irlab qo'ygani uchun ishdan olinay-olinay deb turgan Nodir Jo'rayev, qizalog'ini bag'riga bosib, goho-goho tezroq uxlasang-chi, deb kafti bilan yelkasini silab-silab qo'yayotgan Shakarxon aya, hijobcha kiyingan, hoshiyasiga oltindek yaltiroq gullar solingan katta ro'molga uralib Xolisxon ayalar o'tirishibdi. Eng qizigi, xonaning bir chekkasida qo'lida quyon to'la simto'r Karimberdi ham hayron holatda turibdi. Xonada jimlik. Tiq etgan ovoz yo'q.

Hozir bamisoli bomba portlaydigandek.

Portlash oldidan hamina qo'rqib nafasini ichiga yutib turgandek. Direktor Azizov domla shahd bilan o'rnidan turdi. Kimnidir masxara qilmoqchidek xunuk jilmayib, qo'lidagi e'lon yozilgan qog'ozni baland ko'tarib:

- Uchastka noziri ukam, ayting-chi, bu nima? - deb so'radi. Uchastka noziri dik etib o'rnidan turdi.

- E'lon.

- Shunaqa yaramas qog'ozlardan nechtasini yig'ib keldingiz?

- Yigirmatachasini.

- Xo'ja qishloqda ham bor deyishyapti-ku.

- O'sha yerdan ham qiyinchilik bilan arang yettitasini yig'dik.

- Ishqilib boshqa qishloqlarda yo'qmi?

- Borga o'xshaydi, hammasi haqida tuzukroq ma'lumot ololmayapmiz.

- Demak maqtovlarga loyiq bo'lgan, hammajoyda maqtanib yurgan maktabimizdagi tarbiyani, intizomni, hamma uchun majburiy bo'lgan qoidani buzgan yigirmatacha faktni, mana qo'lga kiritib kelibsiz ofarin, gapiring.

Leytenant Erkayev mana shu bir chekkada hurkak quyonlarni qo'litiqlab, o'zini aybsizdek ko'rsatmoqchi bo'lib, mung'ayibgina turgan Karim Sirojov bilan hech qo'lga tushirishni iloji boimagan Egam Qosimaliyevlar bezorilikni uchiga chiqarib, to'xtamay mushtlashib, militsiya idorasini bukan. Lekin albatta aniqlar ekan, «ha noma'lum odamlarga sotilgan mana shu kasalmand quyonlarni tarqatib yurgan bu bezorilarga birgalashib chora ko'rishimiz kerak», dedi. Birgalashib, qaror qabul qilib bu ikki bezorini tuman militsiyasi qoshidagi balog'atgayetmagan bolalar bilan shug'ullanadigan maxsus boiimga topshirish zarur ligini, topshirganda ham zudlik bilan topshirish zarurligini aytdi. So'ng bu so'ziarni aytib, bamisoli qahramonlik ko'rsatgandek, kekkayib, o'giranlarga bir-bir qarab chiqdi.

Azizov domla ko'chalardan yig'ishtirib kelin yig'ishtirilayotganda uyoq-buyogi uzilib ham ketgan elonlardan birini qaltiroq ovoz bilan o'qiy boshladi:

«E'lon, e'lon, e'lon!

Bosh homiy Eshon aya bo'lganlar.

Fermaga «Oq quyon, oppoq quyonlar" deb nom berilgan.

Fermaga a'zo bo'lishni xohlovchilar ota-onasining ruxsatini olib Eshonbog'ga kelaversinlar.

Eslatma: Quyonlar tekinga beriladi.

Semirgan quyonlarni parhez go'sht do'koni yuqori bahoda sotib oladi.

«Oq quyon oppoq quyonlar» fermasi raisi - Egamberdi Qosimaliyev.

Ferma raisining muovini - Karimberdi Sirojov».

Azizov domla yasama ohang bilan ko'rimsizgina qorni silkitib ancha kulib turdi. Boshqalar ham bu mazax qiluvchi masxaralovchi kulgiga qo'shilmikan, deb o'tirganlarnin ba'zi birlariga tikilib-tikilib qaradi. Keyin, to'satdan, portlab ketdi:

- Mana sizga sharmandalik... ferma maktabda emas, bir chekkadagi o'g'rixonada ochilar emish, tahorat qilsa qo' liorqasiga yetmaydigan, bir oyog'i go'rda boiib qolgan kampir momomiz homiy bo'larmishlar. He, he, he! Nega homiyli maktabdan emas, maorifdan emas, nega hokimiyatdan emas yo'qlab boruvchilarning bir burda nonini yeb arang tirikchilik' qilayotgan anavi katta momomizdan kelarmish... Mana shu momomiz minglab quyonlar sotib olishga pul ham topi berayotgan emishlar. He, he, he! Hoy muailimlar, bu chet el razvetkasining ishi bo'lmasin tag'in, ularku oxir-oqibatda charmanda bo'lishadi, endi quyonlar boqib o'quvchilarimizni yo'ldan urayotganga oxshaydi, ta'lim sistemamizga zarba berishayotganga o'xshaydi. Hoy hukumatni pulini yeyayotgan muailimlar, qayoqqa qarayapsizlar? O'choq boshiga emaklab boradigan bir kampir ancha-muncha o'quvchilarimizni o'ziga qaratib oldi. Mana kotiba Umarovaning ma'lumoti: kecha quyon boqamiz deb, yana o`n besh o'quvchi maktabga kelmabdi. Xo'sh, mulla bola, gapir-chi, sen quyonchilik fermasining raisiga muovin bo'lib oldingmi? O'ho", juda katta odam bo'lib ketibsiz-ku. bu quyonlarni sen keltirdingmi, nega keltirding ularni?

Karimberdi tabiatan kamgap bola, buning ustiga ustozlar huzurida uyalib ham turibdi, darrov nima deyishini bilmay dovdirab qoldi, javob qaytara olmadi.

- Gapir nega olib kelding deyapman?

- Sizga sovg'a qilmoqchimiz, setkasi ham tekin.

- Menga, nima-nima?!

- O'rtog'im Egam ikkovimiz maktabni quyon boquvchilar maktabiga aylantirmoqchimiz.

- Ha, ha, ha, - rosmana kulib yubordi Azizov domla, -eshitayapsizlarmi, menga quyon olib kelishibdi. Tekinga emish... bezori Egamning o'zi nega kelmadi?

- O'zi kasal.

- Kasal deng, mablag'ni qayerdan olayapsizlar?

- Gapir dedim senga!

- Birgalashayapmiz. - soddadil Karimberdi niyatimizni oshkorroq aytsam ehtimol ustoz direktor jahlidan tushar, degan umidda ko'nglidagi gapni ochiq-oydin ayta boshladi, - quyonlarni boqib, butun qishloqlarga tarqatib boyib ketsak mening dadamga traktor olib bermoqchimiz, keyin bog'chaga Shohimardon saylida, suv toshqinida halok bo'lgan tarbiyachi opalarimizga oq marmardan yodgorlik qo'ymoqchimiz.

Azizov domla o'zini arang bosib turgan edi, yana xo-xolab kula boshladi. «Xey muailimlar, bexabar qolibsizlar, bu bolalar Eshonbog'ga borib, jinni bo'lib qolishibdi. O'sha yerda jinlar ko'p deb eshitardik, rostga oxshaydi. Bularni psixologga ko'rsatish kerak, siz Egamning onasimisiz, siz Karimning onasimisiz, bular shu ahvolga tushguncha qarab turaverdilaringmi? Siz uchastka noziri, mahalla oqsoqoli... hammalaring qayoqqa qaradilaring. O'quvchi maktabga darslik o'rniga quyon ko'tarib kelsa-ya... Chet el agentlari tomonidan qilinayotgan buzg'unchiliklar emasmi bu?

Buzg'unchilikning oldida borayotgan bu ikki bezori bolani jazolash haqida, tartibga chaqirish haqida nega o'ylamadilaring», degan gaplarni g'azablangan direktor qalashtirib tashlayverdi, qalashtirib tashlayverdi.

Halidan buyon so'zlamoqchi bo'lib goh qo'lini ko'tarib, goh umidsiz holda qo'lini tushirib o'tirgan uchastka noziri sekin o'rnidan turib. o'tirganlarga murojaat qilgan bo'ldi: "tashvishlanmanglar, bu ikki bezorini tuman militsiyasi bo'limiga topshiraman-. deb qo'ydi. Muallimlar bir-birlariga ma'noli-ma'noli qarab qo'yishdi. Egamberdining o'gay onasi, shaddod ayol ekan, tezgina o'rnidan turib «Egamberdi yomon bola emas, ro'zg'orga qarashadi. fermer dadasiningyarim ishi shu bolaningbo'ynida. kechalari tinmay kitob o'qiydi... Faqat bir-ikki yildan buyon quyon degan maxluqqa ishqivoz bo'lib qoldi, boshqa aybi yo'q. Tag'in uni katta militsiyaga topshirib qo'ymanglar», dedi. Karimberdining onasi ham so'z oldi, gapira olmay, yig'lab-yig'lab o'rniga o'tirib qo'ya qoldi... Hamidova opoy so'zlay boshlagandi. Azizov domla:

- Men sizga so'z bermadim shekilli, - dedi.

- Endi men sizdan so'rab ham o'tirmayman.

- Nima?!

- To'raqul aka o'g'illarini duradgor ustaga bergan edi, qaytarib olib keldingiz - bir, aka-uka Umarovlar o'z hovlilarida velosiped tuzatadigan ustaxona ochgan edi, o'quvchi bolalarni pulga o'rgatyapsanmi, deb otasi bilan urushtirdingiz - ikki, Rahimaxon opa yuz joygayugurib-elib qiziga Xitoylarning tikuv mashinasini keltirgan edi, qizing avval maktabni bitirsin keyin ishlaysan, deb ona-bolani rosa yig'latdingiz - uch! - o'zini tutolmay dilidagini tiliga chiqardi muallima.

- Bas qil, bas qil deyapman, - stolni bir mushtlab qo'ydi Azizov domla.

Hamidova ham bo'sh kelmadi.

- Siz hammamizni o'qitgansiz, ustozimizsiz, lekin zamondan yigirma yil orqada qolgan ustozsiz. Sizga bir gap aytib bo'lmaydi, bir o'g'lingiz qo'shni tumanda hokim, bir o'g'lingiz bir tumanning militsiya boshlig'i, sizlarga bir gap aytib bo'lmaydi. Gap aytgan odamni, so'zingizni noto'g'ri degan odamni yo'qotishga harakat qilaysizlar... Men sinf rahbari sifatida Egam bilan Karimning kuyib-pishib quyonchilik harakatini yuzaga keltiramiz deyishlarini qo'llab-quvvatlayman, barakalla o'g'illarim diy man.

- Hamidova, bas qiling!

- Bas qilmayman.

- Yo bas qilasan, yo hoziroq maktabdan haydayman.

- Agar men maorif mudiri bo'lganimda, hurmatli ustoz, sizni yigirma yil oldin ishdan bo'shatgan bo'lar edim.

- Chiqib ket xonamdan.

- Chiqmayman, hamma gapni aytib keyin chiqaman.

- Chiqmaysanmi?

- Yo'q, aytadigan gapim ko'p deyapman.

Azizov domla o'zini tuta olmay qoldi. Xonaning u boshidan, bu boshiga borib kelaverdi. Vujudida qaltiroq turganga o'xshaydi. Qo'li ruchkani ham ushlolmay qoldi.

- Kotiba, Umarova deyaqman, qayerdasan, yoz «sinf rahbari Inobat Hamidova bir necha yillardan buyon sinf rahbarligini yaxshi bajara olmaydi, sinfda tarbiyaviy ishlar taqqa to'xtagan, bezorilik avj olgan, o'rta ta'limni bitirmagan o'z o'quvchilarini pul topish umidida pul topadigan ishlarga jalb qilmoqchi bo'lgan.

Yuqoridagi faktlarga asosan biologiya muallimi .Hamidova o'qituvchilikka noloyiq deb topilib, ishdan bo'shatilsin, 106-maktab direktori O.Azizov».

Azizov domlaning azabi hali bosilgani yo'q. Butun vujudi g'azab alangasida yonib borayapti, yana talaygina achchiq-achchiq so'zlar aytmoqchi bo'layapti-yu aytolmayapti. Xuddi shu paytda yana bir qiziq voqea sodir bo'ldi-yu, hammaning e'tibori tashqariga qaratildi.

Butun hovlini oq, ko'kquyonlarbosibketibdi. Hisobi ham yo'q, yuzdan ortiqqa o'xshaydi. Sinfidagi bolalar muallimlarning hay-haylashiga qaramay eshiklarni taraqa-turiq ochib. derazalardan sakrab tushishibm sakrab-sakrab qochayotgan quyonlarni quvlashga berilib ketishibdi.

Majlis qatnashchilari yopirilib deraza yoniga keldilar.¹ Boshqalardan ko'ra ko'proq Azizov domlaning o'zi qiziqib, hangu mang ham bo'lib qoldi shekilli, tushimmi, o'ngimmi deb o'ylab, ko'zini kattaroq ochib, yoqasini ushlab, yo «tavba» deb qo'ydi. Quyonlar o'yini avjiga chiqib borayapti. O'shalardan biri qani meni ushla-chi degandek. pusib turadi-da, ushlamoqchi bo'lgan bola ustiga tashlanganda, bir sakrab qochib qoladi. Boshlang'ich sinf bolalaridan biri omadi kelib quyonni ushlagan, boshqasi ushlay olmay yig'lagan, quyonlar ko'zing kuysin, ushlay olmaysan, ushlab bo'psan, deb sakrab-sakrab qochayotgan, direktor ana shu manzaralarga tikilib turibdi. Yana ham qizig'i shunda bo'ldiki, birinchi sinf muallimi Ortiqova opoy ham lapanglab quyon quvlashga tushib ketibdi, fizkultura muallimi abjirroq ekanmi, biri o'g'limga, biri bog'chadagi qizimga deb o'ylagan bo'lsa kerak birvo'la ikkita quyonni qo'ltig'iga qisib olibdi.

- Ha, ha. Haydayman, hammangni haydayman. - deb yer tepinayapti Azizov domla.

O'n oltinchi bob

Xonkeldi qishlog'i yana vahimali gaplar ichida qoldi. Nabirasini o'ynatgani ko'chaga chiqqan chollar, kelini bilan gap talashayotgan kampirlar, ishi goh o'ngidan kelib, goh to'xtab qolayotgan, to'xtagani uchun xunobi oshayotgan fermerlar yangi gap topdim. topganda ham eng chiroylisini topdim, deb maqtanayotgan qizaloqlar... hamma-hammasining og'zida tushunsa ham, tushunib ham bo'lmaydigan gaplar.

- Eshitdingizmi qo'shni, - deb so'raydi bir ayol.

- Ha, nima gap yana? - deydi qadrdon qo'shnisi.

- Anavi Shakarxon bor-ku, erini jilovlab olgan, o`shaning o'gay o'g'li sehrli quyon boqayotgan emish.

- Voy tavba!

- Quyonlari bir kechada o'ntagacha tug'ayotgan emish.

- Yo'q qo'shni, bilmabsiz, Eshon aya avliyo emishlar, duo qilib osmondan quyon yog'dirayotgan emishlar.

Bu xilvat qishloqning nimasi ko'p, kichik-kichik mahallachalari-yu, kichik-kichik ko'chalari ko'p. Ana shunday kichik ko'chalarning boshida yana bir suhbat ketayotgan bo'ladi:

- Eshitingizmi? - deb so'raydi ikki hovli o'rtasidagi teshikchadan boshini chiqargan bir ayol.

- Nimani eshitay, aylanay?

- Direktor Hamidova opoyini qo'lidaii yetaklab ko'chaga oiib chiqib qo'yibdi. Og'zingni yum, bo'lmasa og'zingga mum eritib qo'yaman debdi.

- Voy sho'rim, aybi nima ekan?

- Sinfidagi bolalar o'qishni to'xtatamiz, maktabni yopamiz, yo quyon, yo kaptar boqamiz deyishayoiganmish. Hokimning otasiga-ya, Azizov domlaga-ya, qo'rqmasdan shu gaplarni aytibdi. Yana tag'in, qo'shni muncha shoshmasangiz, yana tag'in e, ustoz siz o'ttiz yil orqada qolgansiz, zamon sizni tashlab ketgan, degan gaplarni aytishibdi. Eng yomoni, qo'shni, sabr qiling, bu quyonlarga pulni qayerdan olayapsanlar degan gap ham ko'tarilibdi.

- Qo'shni, dugonajon, endi mendan ham eshiting. Bu quyonlarni, o'tgan yili o'rik quritimiz deb kelgan xorijliklar bor edi-ku. o'shalar keltirishayotgan emish, ilgari ularning askari dunyoni bosib olgan ekan, endi quyonlar bilan dunyoni bosib olmoqchi emishlar.

- Hamma ayb, meni aytdi demang-ku, qo'shniyon, uchastka nozirida. Qachon qarasang, ulfatlari bilan o'tirib ashula aytgani-aytgan, axir o'sha hushyorroq bo'lsa bo'lmaydimi?!

Odamlarning mish-mishi, vahimali gaplari tez taiqalayaptimi yoki Egam bilan Carimning quyonlari tez tarqalyaptimi, hech kim hisobini olayotgani yo'q. Rajabboy hovliqib fermaga a'zo bo'laman degan bolalarni boshlab keladi,

Ajabboy yaxshi boqsak boyib ketsak, hammamizning o'lgan buvimizga oq marmardan yodgorlik quyib berishar ekan degan gaplarni hech to'xtatmaydi.

Ana shunday kunlarning birida ish bo'lsa ham, bo'lmasa ham f'erma tomonidan sovg'a qilingan yap-yangi velosipidini ko'z-ko'z qilish, maqtanish uchun tinmay qishloq aylanadigan Ajabboy bog'ning etak tomonidan velosipedini yetaklab, terga botib, halloslagancha kelib qoldi. Quyonlarni ovqatlantirish uchun Qambarali fermerdan olgan karamlarni dastkalla bilan maydalab, o'zaro suhbatga berilgan Egamberdi bilan Karimberdiga yaqinlashib:

- Ikkovlaringga ham xat bor, - dedi shoshilib, - Egam aka siz o'ngcho'ntagimga qo'l soling, xat Fotima opamdan, Karim aka, siz chap cho'ntagimga qo'l soling, sizga Zuhra opamdan xat bor, ikkovi xatdan ham atirning hidi kelib turibdi, xatlarni ehtiyot qilib topshirib kelsang, senga ham ana shu atirdan sepib qo'yamiz deyishgan. Ikki o'rtoq Ajabboyning cho'ntagiga yopishdilar. Ha, biri Fotima qizdan, boshqasi Zuhro qizdan ekan. Xatni o'qib bo'lgach, Karimberdi uni tez-tez hidladi yuziga nurli tabassum yoyildi. Egamberdining bo'lsa, xatni o'qib bo'lar-bo'lmas yuzi-ko'zlariga katta odamlarga xoa jiddiylik qo'yilib kela boshladi. Xatda, bosh qismida odatdagidek Egamning, sogilgi salomatligi so'ralgan. Keyin vahimali gaplar ham bitilgan: Hamidova opoy, maktabdagi majlisda Egamni himoya qilgani uchun maktabdan haydalgan keyin o'sha majlisda Egam sog'mi, sog' emasligini aniqlash uchun kasalxonagajo'natish haqida maslahat bo'lgan. Xatning oxiri, «Egam, jon Egamjon, bilib qo'y seni uchastka nozirining gapiga kirib qamasha, men kasal bo'lib qolaman» degan so'zlar bilan tugagan, so'zning oxiriga uch bora undov belgisi qo'yilgan.

Egamberdi ko'pam dovdiramadi, faqat hamisha himoyachisi bo'lib kelgan Hamidova opoyga achindi, juda-juda achindi Onasi o'rniga onadek bo'lib qolgan edi. Hech kimga aytmaydigan, qalbining tub-tubida berkinib yotgan sirlarini faqat shu opoyga aytardi, shu opoygina uni ruhlantirar edi. «Yerto'lada yotgan tillalarni tezroq bir yoqlik qishimiz kerak, qamalib ketsam Eshon ayamga ham, ko'ngilchan Karim o'rtog'imga ham og'ir bo'ladi... Yaxshisi tillalar topganimizni Hamidova opoyga aytaman. Opamiz aqlli, ham mehribon, yaxshi maslahatlar beradi. Bo'ldi, tilla topganimizni faqat shu opamizga aytaman...» deya o'ylay boshladi Egamberdi.

Bunaqa paytda g'oyat keskin, g'oyat shiddatli bo'lib qolar edi. Shoshilib ayvonda o'tirgan Eshon aya huzuriga borib yuzlaridan o'pib, ayajonim, dedi hayajonli ovoz bilan. So'ng xatni u kishiga uzatdi, Eshon aya xatni bir o'pdi-yu, qani, o'zingo'qi-chi dedi. Xat o'qilgach, ikkovlari ham bir nafasgina jim bo'lib qoldilar.

- O'zingga olma o'g'lim, yaqinroq kel, bag'ringabir bosay, - dedi Eshon aya, - hammasi Ollohdan, Ikki o'g'limni Ollohning panohiga topshirib qo'yganman.

- Ayajon, demak o'rtamizdagi sirni muallhama opoyga oshkor qilsak, rozimisiz?

- Karim o'rtog'ingdan so'ra.

- Karim o'rtog'im bilan anchadan buyon bu haqda maslahat qilayapmiz.

- O'g'illarim, sizlar nima deb qaror qilsanglar, men o'shanga roziman.

Egamberdi bog' etagigacha velosipedini yetaklab borib sakrab mindi-da, qishloq tomonga uchib keta boshladi. Bunday paytlarda uning vujudida berkinib yotgan barcha kuch, quvvati ishga tushib ketar, o'sha quvvatrar «shoshil, shoshil, shoshilgin» deb qistab turar, shoshilmasa vujudi portlab ketayotgandek bir holatga tushardi. Hamidova opoyni axtarib topish uncha qiyin bo'lmadi. Uchrashishgach, salom-alikni qisqaroq qilib, dedi:

- Eshon ayam sizni so'rayaptilar, zudlik bilan olib kel, -dedilar.

- Tinchlikmi? - xavotirli ohangda so'radi muallima.

- Judayam tinchlik emas, - deb qo'ydi Egamberdi. Eshon ayaning nomi bu atroflarda Avliyo ona nomi bilan

ham ulug'lanadi. Avliyolar qabrini supirib-sidirib, obod qilib o'tirganlari uchunmi, yoshlari ham yuzga yaqinlashib o'zlari bamisoli bir tirik murdadek bo'lib qolganlari uchunmi tavof qilib keluvchilarning keti uzilmaydi. Hamidova opoy shunday mo'tabar ona yo'qlayotgan ekanlar, tezda borishim kerak ehtimol, xudo saqlasin-u, qazo muddati yetgan bo'lsa, vasiyatlari bormi, deb o'yladi. O'yladi-yu, ortiqcha savol bermay jadal yo'lga tushishdi.

Yetib kelishsa, Eshon aya joynamoz ustida katta oq arabiy ro'molga o'ranib, jannatdan chiqqan farishtalardek atrofga oppoq-oppoq nurlar taratib o'tirgan ekan. Aya, negadir, o'rnidan turib ko'rishdi. So'ngiyonimga kelingdeb ishora qildi, hol-ahvol so'rashdilar. Garchi ozroq xabardor bo'lsa ham, maktabdagi voqealardan so'radi. Gap asta-sekin qizib borayapti, suhbatlarida iliqlik, samimiyat kuchayib borayapti. Suhbatlasha-suhbatlasha gap Eshon ayaning tongda ko'rgan g'alati tushiga borib qoldi.

- Inobatxon qizim, eshitayapsizmi, tushimda Anorvoyim bilan Bo'rivoyimni mana shu quyon boqayotgan Egamberdi bilan Karimherdining qiyofasida ko'rdim-a, qizig'i, Anorvoy bilan Bo'rivoy qo'zichoq ko'tarib kelishgan edi, bu ikkovlari bo'lsa quyon ko'tarib kelishibdi. Axir bu Ollohning marhamati emasmi, yer ostidagi xazina ham ana shu quyonlarga aloqador emasmi, deb o'ylayman, ha, yuz yildan buyon berkinib yotgan edi, quyonlarga atalgan ekan-da... Tavba, «Tushlar kitobi»ni varaqlasam... Hammasi Ollohdan keladi, debyozib qo'yishibdi- ya.

Muallima Inobatxon opoy g'alati bir kayfiyatda o'tiribdi. Bunchalik hammadan ehtiyot saqlanayotgan, nodir sirlarni Egamberdi bilan Karimberdi, qolaversa. Eshon aya nega boshqa birovga emas, menga, oddiy bir muallimga aytisgan ekan, axir men qarindoshlari ham emasman-ku, nega, nega, deb o'ylaydi. Tashqarida goh janjallashib, goh yarashib quyonlarini ovqatlantirayotgan Rajabboy bilan Ajabboy endi ketaylik, kech qolsak, onamiz urishadi, velosipedlaringni olib shiftga osib qo'yaman. deydi, deb jo'nab ketishdi.

Tuni bilan suhbatlari tugamadi. Muallimaning Eshon aya haqidayana ham ko'proq narsalarni bilgisi keladi. Eshon aya bo'lsalar shavqu zavqqa to'lib Egam bilan Karim haqida yana ham ko'proq aytgisi keladi.

- Bu xazinani, Inobat qizim, avvalo Olloh, qolaversa, avliyo bobolarim mana shu ikki o'g'lim uchun saqlaganga o'xshaydi, eshitayapsizmi?

- Eshitayapman ayajon, hammasini eshitib turibman.

- Ikkovlari meningo'g'lim bo'lishgan. Tirigim ham, o'ligim ham endi shularniki... Olloh yaxshi niyatlilarni murodiga uikazaman degan. O'g'illariinning' niyatlari yaxshi ekan. Mana bunisi otasiga traktor olib bermoqchi bo'lgan, mana bunisi marhuma onasiga oq marmardan yodgorlik qo'ymoqchi bo'lgan... Ota rozi xudo rozi, ona rozi xudo rozi, degan gaplar bejiz aytilmagan, qizim. Xazina bu ikki o'g'linga

Oллоhdan kelgan mukofot, Oллоhim mukof'otni mana shu quyonlar orqali jo'natibdi. Siz qizim o'g'illarim bilan birga bo'ling, yo'l-yo'riq ku rsating... Ko'nnglimdagi bu gaplar ham Oллоhdan kelaypti... Oллоh hamma narsani ko'ruvchi, hamma narsani biluvchi.

Bo'layotgan gaplarga bir ishonib, bir ishonmay, goho qo'rquvga berilib, goho o'zini arang bosib o'tirgan muallima uchun hayajonli voqea sodir bo'la boshladi. Ko'cha eshikni taqqa berkitib, orqasidan baquvvat tamba qo'ydilar, ichkari uyning eshigini ham berkitdilar. Tosh o'choqni qizdirib, sovigach, yerto'laga Egamberdini tushirdilar. Egam tilla to'la xaltani ko'tarib chiqib o'rtaga to'kkanda Hamidova opoy xuddi ajina chalib ketgandek anchagacha angrayib qoldi. Bu yoqut ko'zli uzuklar, qat-qat turgan katta-kichik tilla tangalar, o'z zamonasiningnodir ustalari zeb bergan zebigardonlar... Bular ichida sehr bor ekanmi muallimani sehrlab qo'ygandek bo'ldi. Egam bilan Karim bo'lsa besh bahoga javob bergan o'quvchidek g'ururga to'lib, jilmayibroq turishibdi. Eshon aya bu xazina tashvishidan tezroq qutulsam edi, degan bir alfozda turibdilar.

- Ayajon, - deya o'ziga kelib so'z boshladi muallima.
- Gapiring qizim, tezroq gapiring, - dedilar Eshon aya.
- Bu sirlardan, bu xazinadan nega kelib-kelib meni voqif qilayapsizlar?
- Oллоh o'g'illarimning ko'nngliga soldi, Oллоh mening ko'nnglinga soldi.

Oллоh yo'l bersa hech gap emas ekanda .Muallimning birga ishlashga rozilik berishi ham , bu tillalarni bir qismini tezroq pul qilish haqidagi gap ham osongina ko'chdi. Muallimaning aytishicha, shaharda tiilalarni pul lab beradigan, keragicha saqlab beradigan, zarur boisa narxini ham belgilab beradigan Lombard degan magazin bo'lar ekan. Lekii shuncha katta boylikni mana bu yigitchalar olib borsa shubhal paydo bo'lar ekan, mayda-chuyda gap ko'payib qolar ekan. Eshon aya birga borishi shart ekan. Tiilalarni turli nayrang ishlatib olib qo'yishlari ham mumkin ekan.

- Axir, muallima qizim, men tarki dunyo qilgan ayolman-ku.
- Ayajon, siz mana bu mo'tillab turgan yigitchalarni o'g'illikka qabul qilgansiz, shundaymi.'
- Shundayku-ya qizim.
- Endi o'g'illaringiz uchun, birga borasiz, boshqa hech ilojimiz yo'q.

Eshon aya ikki yigitchani bag'rilariga olib biroz silab-siypalab turdilar-da to'satdan yigiab yubordilar...

O'n yettinchi bob

Eshonboqqa, uyachalarida tinmay ovqat yeb kavshanib turgan behisob quyonlarga, Rajabboy bilan Ajabboyni ham qorovul, ham xo'jayin qilib qoldMshdi. Ko*cha eshikni biz-ovga ochmaslik, katta uyga hech kimni kiritmaslik, bog"ni tashiab biror yoqqa ketib qoJeaaslik haqida topshiriq ham berishdi. j

- Bo"pti, - dedi Ajabboy qo'lini ko'ksiga qo'yib g'aiati jiknayib, - faqat menga ham bitta qo'l telefoni olib beras Mana, akam mazza qilib gaplashyapti. Meniyam qulogim jB tutib gaplashgim kelayapti.

- Senga quyonlar gaplashadiganidan olib beraman, - dedi Egamberdi, - men kelguncha akang bilan janjallashmagie Tag'in qo'lidagi telefonni olib, o'tgan kundagiga o'xshab bog'ning etagiga qochib yurmagin.

OUoh oq niyatli bandasiga oq yoi bersa ishi o'uy kelaverarkan. Egamberdi bilan Karimberdining tug'ilganlB haqidagi guvohnomalarini ularning uyiga kirib, onaiaridanj so'rab olish uncha qiyin bolmadi. Muallima birga kirgalf uchun onalar, maktab uchun kerak bo'lgandir-da. Deb qoldilar. Guzardan kirakash mashinani ushlab Egamberdi-ning zimmasigatushdi. Tikilib turganlarga «Eshon ayamizni shaharga, katta doktorlarga ko'rsatgani olib ketyapmiz», deyishdi. Egamberdi tilla to'la yelim xaltani bag'riga mahkam bosganicha, muallima bilan Karimberdining o'rtasidajimgina borayapti. Miuillima hamon buncha katta xazinani nega menga ishondilar. deb o'ylashdan to'xtamaydi. Qo'rqish, hadiksirashga o'xshash bir holat muallimani hech tark etmayapti. Aslida bu xazinani tezroq bir yoqlik qilish, yo saqlab berishga topshirish, yo sotib, pulini ishonchli bankka qo'yish haqidagi fikr aslida shu opoyningo'zidan chiqqan.

Bir soatga qolmay peshtoqiga katta-katta zarhal harflar bilan Lombard» deb yozib qo'yilgan dargohga yetib keldilar. O'h-ho' juda zo'r-ku, tepasi mehmonxona, o'ng tomonida bank, chap tomonida qurilish korporatsiyasi degan yozuvlar bor, bir-biridan chiroyli yozilganini aytmaysizmi. Ichkariga tortinibroq kirdilar. Nozikkina, yoqimtoygina, jilmayibgina turgan qiz kutib oldi. Bay-bay uninggo'zalligini, borlig'idan taralayotgan atir hidlarining xushho'yiligini qarang. Egamberdi negadir, bir soniya ichida Fotima qizni ko'z oldiga keltirib, xudo xnblasa, men ham unga ana shunaqa atir olib beraman, degan gapni ko'nglidan o'tkazib:

- Tilla sotgani keldik! - deb qo'lidagi yetti xil xaltaga ketma-ket solingan tiilalarni peshtaxta ustiga avaylabgina qo'ydi.

Qiz iholi, sinchkov nigohlar bilanyigitchaning hamrohlariga bir-bir qarab olib, xaltani qo'lga ushlab ekan, to'satdan dovdirab qolgandek bo'ldi.

- Voy bu, juda og'ir-ku.

- Ko'proq olib keldik-da.

Go'zal qiz «hozir, hozir» dedi-da ichkaridanyoqimtoygina, bejirimgina kiyingan, bo'ynidagi galstugiga yaltiroq narsalar 4adalgan, novcharoq bir yigitni boshlab chiqdi. Yigit xaltani ochib qarashi bilan ko'zlari charaqlab, haligi go'zal qizga o'xshab. dovdirab, ko'zlari katta-katta ochilib, qoshlari kerilib, chiroyli yuzini hayrat nurlari qoplagandek bo'ldi. Labida chiroyli tabassum o'ynar ekan:e Xush ko'rdik, - deya qo'lini ko'ksiga qo'ydi. So'na yillarda bunaqangi ko'p oltinlar kelmagandanmi. dovdirashiga yana shuncha dovdirash qo'shilib. katta-kai ochilgan ko'zlarini anchagachayumolmay turdi.

- Xo'sh ayajon, xo'sh opajon, ushbuni sotganimi garovga qo'ygani keldilaringmi? - deb muloyimgina so'radi. Eshon aya o'g'illariga hamroh bo'lib shah jo'naganidan buyon «xudoga shukur, o'g'illarimga tegadigan bo'ldi» deb, o'ylagani uchun dili charog'on bo'l: goh «molu dunyo men uchun harom edi, unga an noto'g'ri qildimmi», deya ko'ngillarining bir chekka, qorong'ulik bosib kelayotgan, tinmay duolar ham o'qib tur edi.

- O'g'illarimdan so'rang, - dedi past ovoz bilan.

- Xo'sh ukalar, xo'sh opajon, sotamizmi, garo qo'yamizmi?

- Sotamiz, - deyishdi Egamberdi bilan Karimberdi.

- Opajon siz nima deysiz?

- Men guvoh bo'lib keldim. tillalar onamizga, mana s] ukalarimga qarashli.

- Asli, haqiqiy egasi kim bo'ladi?

- Ilammamiz egamiz. - deganjavob qaytdi baravariga^

- Ayajon siz ayting, bu yigitchalar sizga kim bo'ladi?

- O'g'illarim o'rniga o'g'il qilib olganman.

- UZR ayajon, bu katta boylikni tag-tugi kimniki ekanli bilmasdan turib savdolasha olmaymiz. Ezmalik qilyapti o'ylamangtag'in. Aslida. qoida shunday. Bu opamiz sizga ki: bo'ladi?

- Muallimaman. guvoh bo'lib keldim deyaqman-ku. BH o'g'illarimiz fermer, shularga guvoh bo'lay deb keldim.

- Guvoh bo'lganligingiz haqida. qani vakolat qog'ozin^B I ko'rsating-chi.

Egam bilan Karim tilla magazinlariga besh olti tan ko'tarib borganlarida magazinchilar gap yo'q, so'/. yo'< shosha-pisha tangalarning pulini berib qo'ygani edilar. B dargohda esa sersavol odamlar ishlar ekan. Bordi-yi mafiyozlarga duch kelib qolgan bo'lsak-chi, deya o'yla boshladilar. Buning ustiga poyma-poy qilib berayotgan javoblari sotuvchini ham shubhaga solib qo'yganga o'xshaydi, shoshilib ichkariga kirib ketdi. Xiyol o'tmay ostonada dahshatli bir odam paydo bo'ldi. Bo'yi baland, uying shiftiga tegay deb turibdi. Kalla katta. boshida taqir sochi yo'q -yaltirab turibdi. burni yalpayib kelib labiga qo'shilay deb qolibdi, chap qulog'iningyarmiyo'q, ko'zlari ham katta-katta, tikilibroq qarasa ichiga odamni tortib oladigandek. Egamberdi bilan Karimberdi «tamom, tilla ketdi», deb birdaniga ko'ngillaridan o'tkazdilar.

-Assalomu alaykum, hoji ona. Assalomu alaykum, muailima singlim. Assalomu alaykum, azamat o'g'illarim, - deb har birlariga alohida-alohida salom bera boshladi «bahaybat odam», - hoy qizlarim, nega hoji onani divanga olmadilaring, ichkaridan atlas ko'rpachalardan olib chiqinglar, qani hoji ona divanga o'ting, yo'q yo'q o'tasiz, sizdaqangi mo"tabar zotlar bu yerga oyda-yilda bir keladi. Muailima singlim siz ham o'ting. Choy berishsinmi yo kofe ichasizlarmi? Hoji ona, qani bir duo qiling-chi.

Eshon aya qaltiroq qo'llarini arang ko'tarib duo qildi. U kishidagi xavfli odamga duch kelib qolmadikmikan, degan hadiksirasb aralash qo'rquv hali tarqalmagan edi.

- Onajon, meni Hoji Sodiq deydilar, - gapira boshladi dahshatli odam, - uch bora haj qilgan bir kishiman. Hajim qabul bo'ldimi, yo'qmi bu i'qat yaratganning o'ziga ma'lum. Mana shu Lombard magazini, tepadagi zamonaviy uslubda qurilgan uch qavatli mehmonxona, o'ng tomondagi Kredit bank, chap tomondagi qurilish karparatsiyasi ham kamina qulingizga qarashli. Hammasiga general direktor bo'lib olganman, chakki emas-a? Shahardu yana ikkita Lombard bor, ularga odamlar kain boradi, aldovcbilari ko'p, menga esa ko'proq kelishadi. Men rost gapiraman, hacciqatni aytaman. Iyoratga kelgan arablar ham, pulu oltin muomilasini men o'rqali hal qilishadi... Onajon, bunchalik ko'p oltinni yo'lda yuz berishi mumkin bo'lgan xavf-xatardan qo'rqmay ko'tarib n'laringga hayronman. Yo qorovullaring tashqarida o'tiribdimi? Axir, bular butun bir shaharning boyligiga teng- ku. Xo'p, hoji ona, gapni kaltaroq qilib savdoga o'taylik. Keltirgan narsalaringni savdolashib, narxini kelishib olamiz. 1 Muqaddas hadislarda, oluvchi ham, sotuvchi ham savdola-savobi ikki tomonga teng bo'Unadi, deb aytilgan. Oldin bin tillalarning kelib chiqish manbaini ochiq aytinglar. Rosa so'zlanglar, yolg'on aralashsa savdoni to'xtatamiz... Hoji dargohida yolg'on so'zga o'rin yo'q, xudo xohlasa bo'lmaydM ham.

Hoji Sodiqning uzundan-uzoq aytgan so'zlari to'rttoviarigd ham ta'sir qildi shekilli, asta-sekin o'zlariga kela boshladilar!

- O'g'illarim bilan savdolashing, - dedi Eshon aya. Egamberdi bilan Karimberdi biri olib biri so'zlayaptM

entika-entika so'zlayaptilar, keskinroq qilib muallima so'zlayapti.

- Demak, Xonkeldi qishlog'idan ekansizlai--da, - so'rayaH Hqji Sodiqjanoblari, - bu o'g'illarimizdan biri marhum oi yodgorlik qo'ymoqchi, boshqasi otasiga traktor olib bennoqchij bo'lgan ekan-da. Qani endi hamma otaning o'g'illari ha shunday bo'lishsa. Hadislarda awal onangdan qarzingni uzj keyin otangdan qarzingni uz deb bejiz yozilmagan. D

bu o'g'illarimiz yaxshi niyatlar ichida yashashgan. ^ niyatlariga Ollohdan marhamat kelibdi-da...

Hammalari ichkariga, eshikchasi tepasiga laboratoriya defl yozib qo'yilgan yop-yorug* bir xonaga taklif qilindilar. HoЯ Sodiq janoblari «topib olsang ham sanab ol, degan naql boш onajon xaf'a bo'lmang metallaringiz sofmi, sof emasligina tekshirib ko'ramiz, tekshirayotganimizda hammalaring bilan qarab turasizlar», dedi. Oppoq kiyinib, ko'zlariga i g'alati oynaklar taqib olgan do'mboqqina-do'mboqqina ayollal xaltadagi tillalarni qo'llariga olib, ustiga allaqanday dorilal surtib:

- Sof, juda toza tilla, - deb qo'yadilar, ulardan ham oppoqroB kiyingan ayollar har bir tillani tarozilarga qo'yib, qayta tortib ham ko'ra boshladilar. Har-har zamonda bosl ko'tarib Eshon ayaga tikilibroq qarashadi-da:

-Ayajon, mabodoxomargakelinbo'lmaganmidingiz. deb qo'yishadi. Hoji Sodiq yo'q bo'lib ketdi. Ana kutishyapti, man! kutishyapti. darak yo'q. Tillalarning sof yoki sof emasligini aiiqlab olishgach, ularni yana qaytarib berishdi. Egamberdi ..iliani bag'ri»a bosganchayana tashviflharolamigag'arq bo'la boshladi

O'n sakkizinchi bob

Birga ovqatlanamiz deyishib. anvoyi gullar o'rtasida kumish rangli faworalar o'ynayotgan keng hovli orqali, yo'q hovli januatning bir parchasi orqali, oyoqostiga turkman gilamlari toshalgan, o'n ikki-o'n to'rt kishiga mo'h'allangan shamshod daraxtidau yasalgan stol-stullar qo'yilgan. devorlarigayil fasllarini eslatuvchi turli rassomlar tomonidan bii-biridan go'zalroq chizilgan suratlar osilgan katta xonaga boshlab kirdilar. Hali magazinda ko'rganlari qizdan hain nozikroq, go'zalroq bosbqa bir qiz tabassum bilan kirib kelib Eshon ayaning qoitig'idan olib. ehtiyotlab xona to'ridagi yumshoq divanga o'tkazdi. Chap lomondagi gulli shkafochilib. yo'q shkai'ko'rinishidagi eshik ekan, ovozsiz ochilib Hoji Sodiq janoblari chiqib keldi. Har birlariga alohida-alohida salom berib, -xush ko'rdik, xush ko'rdik» deya. «hoji ona qani

bir duo qiling-c-lli-. deb qo'ydi. Keyin «endi sizlar yayrab o'tiringlar, ovqatlaninglar», deb chiqib ketdi.

Bir-biridan nozik, bir-biridan go'zal. bir-biridan xushmuomala ikki qiz ularga xizmat ko'rsata boshladi. Qizlar oltinmi, kumushmi laganlaru likobchalarda ho'lu quruq mevalar, qand-qurslar, chiroyli qilib kesilgan pishlog'u kolbasalardan keltira boshladilar. Issiq taomlardan yetti xilini tavsiya qilib:

- Ayajon, siz qaysi taomni xush ko'rasiz? - deb so'rashdi Qazokat bilan.

- Sutli bo'laqolsin, - dedi Eshon aya. Qorinlari ochgan emasmi, shoshilib ovqatlana boshladilar. Pezroq bu yerdan chiqsagu, tezroq savdoni biryozlik qilsak. tezroq Xonkeldiga qaytsak deb o'yladilar. To'rttovlarini ham "bu hurmatu e'zozlar nima uchun bo'layapti, o'zi biz qanaqa

J°yga kelib qoldik, ishqilib-yomon odamlar bo'lmasin-da boshimizga ham bir g'avg'oni orttirib olmasak edi». d< tashvish hech tark etmayapti. Egamberdi xaltadagi tilla bag'riga mahkamroq bosib. kirib-chiqayotgan qizlarga xavfsirabroq qarab-qarab qo'yardi. Bir payt haligi shkafnusxa eshik ovozsiz ochilib, Hoji Sodiqjanoblari qarib, etlari quril qolganidanmiyoki aslidajussasi tug'ilganda ham anashundaj kichkina bo'lganidanmi, xullas, Eshon ayaga o'xshab oppoe kiyingan jikkakkina kampirni qo'ltig'idan olib. asta-sekin kirib kelaboshladi.

- Hoji она, u/r, - tez-tez gapirdi Hoji Sodiqjanoblari, -| sizdan ruxsatsiz bir ish qilib qo'ydim. Xonkeldi qishlog'idan sizdek eshonzoda kelganini aytgan edim, ammam: «bu kishi menga ota avlod bo'ladilar. mehmoningning yoshi salkall yuzda bo'lsa, axir inen,yakka-yuyolg"i/. ammangyuzdanoshib qolganman-a, olib bor o'sha mo"tabar mehmon huzuriga, bir J nafas bo'lsa ham suhbatlashib qolay». dedilar. Olib kelib to'g*q qilibmanmi?

- Yaxshi qilibsiz, - dedi aya istamaygina. Kampirlarningsuhbati awaliga qovushmadi, bir-birlar begonasirabroq turishdi. Hoji Sodiq janoblarining ammal chindan ham Xonkeldi qishlog'ida yashab o'tgaj payg'ambarhniz avlodidan ekanligi Sayid Eshonlar haqidaj eshitgani, yoshligida ota-onalariga qo'shilib. soyabonli aravacB j ziyorat.ua ham borganligi haqidagi axborot ikki kampirni bir-j biriga bogiadi qo'ydi. Borib-borib suhbat shunaqa qizfl ketdiki, asti qo'yaverasiz. Laboratoriyada o'tirgan uch ayolj birdaniga bu tillalar. bu taqinchoqlar ocbiq liavoda| saqlanmagan, bir-birlarinig ustida, zarralari bir-biriga ta'sir| qilib, yer ostida namiqib, namlar ta'.sirida ranglari o'zgarw saqlangan. degan so'nggi axborotni aytgach, Hoji Sodiq betoqfl bo"lib. o'zini qo'yarga joy topa olmay qoldi. Bu opalaru bu yigitchalar tillalarni qayerdan olib keiishdi, tillalar yer ustida) uzoqyotgan bo'lsa, uyerdaqadim zainonlardakimlaryasluib o'tgan, yashab o'tganlarxazinayig'ish imkonij imidjdegan savollai'ga javob topishga shoshdi. Javobni ertaga eraЯ bugxin topishi kerak. Yoshi yuzdan oshib qolgan ammasil bekorgaolib kelmadi. Eshon availing kimligini aniqlab bense kerak. O'ziga qarashli bo'lgan bankning tuman bo'limiga qo"ng"iroq qildi. zudlik bilan shahardagi tarix muzeyi rabbari hi Ian bog'landi. Davlat

xavfsizlik idorasida ishonchli odami bor edi, o'sha odam orqali Eshonbog'da xonlar zamonidami, qo'rboshilar zamonidami qanaqa -oqealar sodir bo'lganligini aniqladi. Ha, bu odamga xudo keragicha mo'l-ko'l aql bergan. Shu aqlingni ko'pi-oq ishlatgin deb yana shuncha aql bergan ekan. Ikki kampirning suhbat poyoniga yetmasdanoq keltirilgan tillalar xazinaning bir qismi ekanligini aniqlashga erishdi. Qolganini qo'ldan chiqarmaslik kerak, deya qat'iy qaror qabul qildi.

- Uzi onajonlarim, xizmatchilikda. bir joyda ushlanib qoldim, - deya qizg'in suhbatlashib o'tirganlar oldiga xursand holatda kirib keldi, - yuringlar. savdo adolatli bo'lsin deb ekspert komissiyasini ham chaqirganman. Halol. rostgo'y kishilarni chaqirganman.

Komissiya a'zolari to'plangan xonaga Egamberdi bilan Karimberdi tortinibroq, Eshon aya bo'lsa istamaygina kirib bordilar. Muallima opoyni esa haligacha shubhali fikrlar tark etmagan edi. Ekspert a'zolari tfflarga narx qo'yib bergach. Hoji Sodiqjanoblari:

- Xo'sh onajon. pullarni kimning nomiga qo'yamiz, - deb so'radi.

- O'g'illarimdan so'rang, - dedi Eshon aya.

- Egamning nomiga qo'yamiz. - dedi Karimberdi.

-Yo'q Karim ikkovimizning nomimizga teng qo'yamiz, xazinani birga topganmiz.

-Xazina. topganmiz» degan so'zlarni Hoji Sodiqjanoblari alohida diqqat bilan tinglarkan, «demak, xazinani shular topgan», degan fikr o'tdi xayolidan. Bankning ham, Lombardning ham, tillalar magazinini ham. fuqarolarning omonati saqlanadigan bo'limning hammasi mana shu Hoji Sodiq janoblariga qarashli ekan. Hujjatlarni rasmiylashtirish xamirdan qil sug'urgandek hal bo'ldi-qo'ydi. O'sha yerda ishlayotgan xodimlardan biri -.boshqa vaqtda bo'lganda. bu hujjatlarni olti oyda arang Bay. bay, bay! - deb yoqasini ushlab ham qo'ydi.

- Hoji ona, - deya murojaat qildi Hoji Sodiq janoblari ishlar yakuniga yetgach, - sizdek mo'tabar insonning farzandlari, endi shunday deb ataymiz-da. mening bankimga mijoz bo'lishi, menga Ollahning buyuk marbamati bo'ldi. Si/.lar bankka juda katta pul qo'ydilaring, kichikroq bir yurtning boyligiga teng boyluk qo'ydilaring. Katta pul atrofida muttahamlar, tovlamachilar. qallob odamlar o'ralashib qoladi. (Vg'illaringiz. mana bu kamgapgina. kamtarginaqizingiz bam yo'q deyishmas deb o'ylayman, albatta sizdek mo'tabar zotningroziligi bilan. biz hamkorlikni keyinchalik ham davom ettirsak. Siziarninghimoyangizni meningbankim qilsa, nima deysiz?

- Hoji o'g'lim, men mingdan-ming roziman, qattiq charchab qoldim tezroq keta qolaylik.

- Xo'sh tortinchoq. kamgap muallima singlim, siz nima deysiz?

- Egamberdi bilan Karimberdi nima deyishsa, men bam roziman.

- Xo'p Egam o'g'lim, mening bankim bilan hamkorlik qilishga rozimisan?

- Pulningyarmi Karimda-ku. uning o'zidan ham so'rand

- Karim o'g'lim. sen nima deysan, hamkorlikka rozimisan?

- Egam rozi bo'ldi. demak men ham roziman.

Ana shu gaplardan keyin yana hayratga smladigan boshqa bir voqea bam yuz berib qoldi. Hoji Sodiqdek katta bank egasij katta tilla magazinining rahbari to'rttovlariga aslzodalargl ko'rsatiladigan hurmatu e'tiborni ulardan ham ayamasligniaj bildirdi: shunchae'zozdan keyin Hoji Sodiq janoblari «sizlaraj Eshonbog*ga shaxsan o'zim olih borib qo'ynman. bahonada buyuk hazratlarning muborak qabrlarini ziyorat oilib| kelaman». deb turib oldi. U kishiningso'zini qaytarib boimaa ekan. Ilo'lgao'zio'tirdi. Bora-borgundiahayotidabo'lib o'tgal qiziq-qiziq voqealardan so'zlab bordi. Eshonbog'ga (jadamj qo'yishlari bilan hazrat eshonlarning qabrlari yoniga borib, qoq yerga o'tirib. shunday yoqimli. ta'sirli ovoz bilan tiiovat] qildilarki, Eshon aya ham tan berib o'tirdilar. So'ng sriralshira qorong'i bo'lib qolganiganiga qaramay bog'ni aylanib chiqarkan:

- Xudo xohlasa mana bu o'gillarim bilan bog'ni albatta obod qilamiz... Xudo xohlasa, bir hafta ichida elektr simini iiam tortamiz... Xudo xohlasa mana bu o'g'illarimiz bilan quyunchilikni shunday rivojlaiitiramizki. butun dunyo quyunchilarining havasi keladigan bo'ladi...

Ana shunga o'xshash gaplarni aytib, ..Hoji ona nabiralaringizgabiron narsa boisangiz, huzuringizdabo'ldim, buzingizda bo'lganimni ularga aytib bir maqtansam», deb qo'ydi.

- Jonim bilan, o'sha nabiralaringizga mendan ham salom ayting, - dedi Eshon aya.

Uydan bir xalta quit, bir xalta oq tuxum olib ehiqib berdi Eshon aya. Egamberdi bilan Karimberdi bitta oq quyunchilikni hadya qilishdi.